

KULTURENS FRONTLINJER

Skifter från forskningsprogrammet KULTURGRÄNS NORR

43

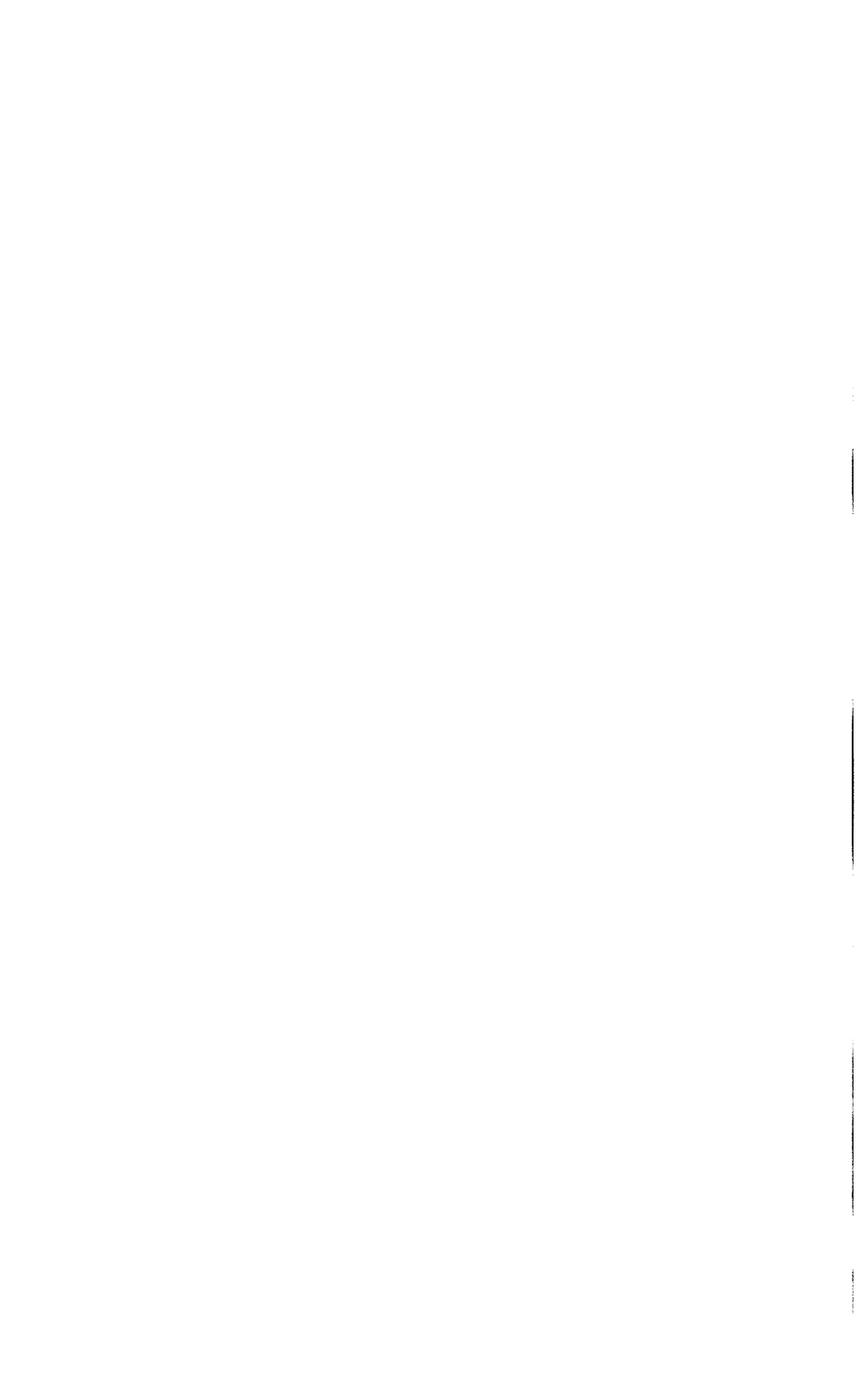
ULF DRUGGE

Kriminalitet i gränsland

Om synliga och mindre synliga gränser samt två grova våldsbrott
i Tornedalen vid 1800-talets mitt

UMEÅ 2003

Kriminalitet i gränsland

ULF DRUGGE

Kriminalitet i gränsland

Om synliga och mindre synliga gränser samt två grova våldsbrott
i Tornedalen vid 1800-talets mitt

I forskningsprogrammet **Kulturgräns norr: Förändringsprocesser i tid och rum**, som finansieras av **Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond**, är basbegreppet *gräns*. Dels granskas kulturgränser som utgör sega, tidsmässigt djupt förankrade strukturer inom ett geografiskt rum, dels krafter som på olika sätt sveper fram över rummet och ibland förmår uttradera en kulturgräns, men ibland lämnar en gammal gräns helt orubbad. För att detta tvärvetenskapliga forskningsfält med framgång skall kunna genomlysas, samlar programmet forskare från åtta ämnen vid främst Umeå universitet och Sveriges Lantbruksuniversitet.

Projektets redaktion utgörs av professor Lars-Erik Edlund (seriens huvudredaktör) och forskningsassistent Anna Karolina Greggass (redaktör). Skrifterna kan beställas genom Anna Karolina Greggass. Adress: Kulturgräns norr, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Umeå universitet, 901 87 UMEÅ.

Hemsida: <http://www.umu.se/littnord/KGN>

Denna studie är en i flera avseenden omarbetad framställning av kapitel 8, betitlat *Kultur och social skiktning i gränsbygd*, i Drugge & Lindgren 2001:323–396.

© Forskningsprogrammet KULTURGRÄNS NORR samt författaren.

ISSN 1402-8506

ISBN 91-88466-53-1

Tryckt av Grafikerna Livréna i Kungälv AB, 2003

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	7
KRIMINALITET I GRÄNSLAND	
Om synliga och mindre synliga gränser samt två grova våldsbrott i Tornedalen vid 1800- talets mitt	9

Ulf Drugge är född 1945 i Luleå och docent i sociologi vid Umeå universitet. Drugge disputerade 1978 på en rättssociologisk avhandling om domstolarna som konfliktreglerare och har därefter varit verksam dels som lektor och dels under en kortare tid som föreståndare vid Forskningsarkivet, båda vid ovannämnda universitet. I sin forskning har Drugge bl.a. studerat kriminalitet och våldsbrottslingar under 1800- och 1900-talen, sociala reaktioner på personer drabbade av svårartade ärftliga sjukdomar förr, de svenska folkrörelsernas framväxt i norrländska sågverksmiljöer samt individers kriser, deras uppkomst och hantering i lokalsamhället under 1800-talet. Vid årsskiftet 2003 påbörjar Drugge ett projekt som avser att belysa de norrbottniska arbetsstugorna under första hälften av 1900-talet.

Denna studie bygger till en del på tidigare insamlat och publicerat material. Det gäller de två s.k. nyckelfallen rörande grova våldsbrott som studien till en del bygger på. Dessa har dock i jämförelse med förlagan kortats ned och fått en, förhoppningsvis, förbättrad språkdräkt. Även några av de mindre omfattande fallbeskrivningarna, relaterade till det första av nyckelfallen med anknytning till byn Kukkola i nedre Tornedalen, finns med i förlagan liksom en del resonemang som inledningsvis förs av teoretisk och socio-kulturell karaktär.¹ Ytterligare mer kortfattade fallbeskrivningar som anknyter till ämnet 'kriminalitet i gränsland' har emellertid lagts till. Dessutom har en översikt av konsekvenserna av den 1809 nydragna riksgränsen mellan vad som kom att bli Storfurstendömet Finland och Sverige kompletterat framställningen. Det gäller följderna av denna gräns för olika former av myndighetsutövning för den befolkning som under 1800-talet bodde längs den svenska sidan av gränsen. Såväl i studiens inledning som i de avslutande analyserna har stor plats getts åt att diskutera sådana följder.

Något bör här nämnas om de arkivkällor som utnyttjats och den skrivstrategi som tillämpats vid fallbeskrivningarna. Arkivkällorna utgörs huvudsakligen av härads- och rådhusrätternas rättegångsprotokoll samt s.k. inneliggande handlingar som finns i häradsrätternas domböcker. De två nyckelfallen är tämligen omfattande och skrivna på så sätt att de kan betraktas som relativt fristående i förhållande till studiens övriga delar. Avsikten med detta är att fallen skall framträda som de analysunderlag de faktiskt utgjort. Beskrivningarnas utformning beror delvis på att det utnyttjade domboksmaterialets kvalitet har skiftat, men också på att jag låtit beskrivningarna illustrera ett sätt att ta sig an och sortera i det omfattande arkivmaterial som de två nyckelfallen representerar. Den rättsliga gången har följts såsom den framträder via dateringar av rättegångshandlingarna ifråga. Sålunda har tidsföljden med avseende på när olika dokument tillkommit styrts framställningarna.

Om sättet att presentera fallen kan i övrigt sägas att det är mer källnära än 'berättande' till sin karaktär. Detta innebär inte att källorna återgetts 'som de är' utan har genomgått en, om än tämligen mild, redigering. Detaljer som varit helt ovidkommande och som dessutom inte ansetts tillföra framställningen ytterligare tidsprägel har strukits; vittnesmål har redigerats så att tematiskt sammanhängande uppgifter i dem har förts samman.

De källor som utgjort underlag för fallbeskrivningarna utgör arkivhandlingar tillkomna för mer än hundra år sedan och bär såväl stilistiskt som innehållsmässigt en tydlig 1800-talsprägel. I dem förekommer ett språkbruk som, med dagens mått mätt, måste betecknas som föråldrat. Gamla och numera inte gångbara begrepp och termer förekommer, som dessutom har ålderdomlig och t.o.m. inte helt standardiserad stavning. Vid sidan av språkbruket har också den dåtida rättsliga ramen satt sin prägel på handlingarnas form. En balans mellan att bibehålla så mycket som möjligt av handlingarnas tidsprägel och form och att samtidigt göra texterna läsbara har eftersträvat. Fallbeskrivningarna innehåller av detta skäl en del direkta citat ur arkivkällorna. Den ålderdomliga stavningen har då i huvudsak bibehållits. Citaten har mar-

kerats med citationstecken ("). Dessutom har begrepp och uttryck som inte ordagrant citerats men som språkligt och/eller dialektalt anknyter till källorna apostroferats ('). Svenska personnamn har i allmänhet fått stå i de former de har i källorna. Stavningen av finska efternamn har dock så långt det varit möjligt standardiserats i enlighet med sentida praxis. 'Waranpä' har således ändrats till 'Vaaranpää' och 'Kaupi' till 'Kauppi' såvida inte namnen förekommer i citat. Ibland förekommer i rättegångsprotokollen två efternamn för en och samma person, exempelvis 'Joki eller Joenheikki'. I syfte att undvika missförstånd har det i handlingarna vanligast förekommande efternamnet angetts, i det anförda fallet 'Joki'. Samma principer har även tillämpats beträffande ortnamn. 'Kuckola' har ändrats till 'Kukkola' och 'Hapasari' till 'Haapasaari'. För övrigt kommer orter och personer från östra sidan av riksgränsen att betecknas som 'finska' och inte som 'ryska' trots att de statsrättsligt tillhörde det tsarryska imperiet.

Studien är tillkommen på initiativ av professorn och projektledaren Lars-Erik Edlund inom ramen för projektet 'Kulturgräns norr'. Arbetet har finansierats genom ett forskningsanslag beviljat av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) avseende projektet 'Brottslingen och samhället – mot en diskursens ordning?'. Delar av manuset har diskuterats vid ett högre seminarium vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet. Ett särskilt varmt tack vill jag, som en följd av detta seminarium, rikta till kollegan Peter Waara, numera vid Luleå tekniska universitet. Hans ingående kännedom om den bygd som skildras här fick mig att uppmärksamma även andra gränser i Tornedalen än den som representeras av riksgränsen mellan Finland och Sverige. Ett stort tack riktas till personalen vid Forskningsarkivet, Umeå universitet, och till Landsarkivet i Härnösand som varit mig behjälpliga vid framtagning av det källmaterial som utnyttjats i studien. Jag har dessutom med dessa parter som inblandade fått möjligheter att som pilotfall delta i det av Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet 'Digital arkivöverföring för forskning vid universitet och högskolor' och genom detta projekt kunnat utnyttja digitala leveranser av arkivmaterial.

Mynämäki och Umeå i december 2001 och januari 2002

Ulf Drugge

¹ Denna studie är en i flera avseenden omarbetad framställning av kapitel 8, betitlat *Kultur och social skiktning i gränsbygd*, i Drugge & Lindgren 2001:323–396.

UTGÅNGSPUNKTER

Frågar man folk vad de associerar till ordet 'gräns' får man varierande svar, förmodligen beroende på vilka egna erfarenheter vederbörande har haft eller har av sammanhang där detta ord haft någon innebörd.¹ Den huvudsakliga skiljelinjen tycks gå mellan dem som ser gränser som konstanta och definitiva och dem som snarare får tankar om något tämligen flytande och flexibelt. En hypotes är att folk vars gränser under olika historiska skeden och vid upprepade tillfällen fått nya sträckningar – och då tänker jag inte enbart på landgränser av olika slag utan även på gränser med social och kulturell innebörd – tenderar att se ordet som något rörligt som hela tiden kan bli föremål för förändringar. Denna tendens framträder bl.a. i den norske författaren Roy Jacobsens roman *Gränser*, som år 2000 översattes till svenska. Han skildrar en knapp handfull människors levnadsvillkor i en del av Europa, Ardennerna, där krig böljat fram och tillbaka och där slumpen tycks ha avgjort vilken nationalitet den ena eller andra individen blivit tillskriven.² Andra, som under ett långt tidsskede levt inom, vad man kommit att uppfatta som, fixa riksgränser och där det sociala och kulturella livet gått i förhållandevis lugna, harmoniska banor, tenderar då snarare att förbinda ordet gräns med någonting stadigt, naturligt och som något man inte behöver fästa alltför mycket avseende vid. Detta med 'fixa riksgränser' har antagligen inte utgjort något potentiellt problem för denna befolkning gentemot diverse statsintressen. Hur som helst är tendensen i ovannämnda roman av Jacobsen att makten inte tål folk som ignorerar gränser, något som annars skulle kunna bli en möjlig mental konsekvens om landgränser såväl som sociala och kulturella gränser rubbades. Jag hoppas att detta att se en gräns på lite olika sätt även har satt sin prägel på föreliggande studie. I vilket fall som helst görs här försök att ge skiftande perspektiv på en del av Sverige som, populärt uttryckt, skulle kunna betecknas som ett 'gränsland'.

För att anknyta till den bygd som här kommer att skildras, Tornedalen, skall även två något motstridiga framställningar av riksgränsen längs denna bygd och dess sociala och mentala konsekvenser presenteras: I en artikel från 1975 förmedlar exempelvis dåvarande landshövdingen i Norrbottens län, Ragnar Lassinantti, följande bild för vad en gräns kan tänkas ge upphov till:

Ännu under 1940-talet kunde [i Tornedalen] en finsk folkskollärare och hans svenska kollegor vara praktiskt taget obekanta för varandra, fastän de i åratals tjänstgjort i samma by men på olika sidor om riksgränsen. Bägge två ansåg sig representera en högre form av kultur och ingen ville fraternisera med en lägre.³

F.d. rektorn och skolinspektören Karl Pekkari, Haparanda, ger följande uttryck för hur gränsen påverkade Tornedalsbefolkningens föreställningsvärld med avseende på hur man kunde betrakta finländare:

Från min barn- och ungdomstid hemma i Täreändö påminner jag mig, att man skilde på två kategorier finländare: *suomen mies* – finsk man och *mies toiselta puolen* – man från andra sidan. *Andra sidan* avsåg närmast området öster om Torne, Muonio och Könkämä älvar. Med människor på *andra sidan* upplevdes en samhörighet som inte var lika påtaglig med *suomen mies* – finsk man. Han kunde rentav i vissa fall betraktas med en viss misstänksamhet.⁴

Syftet med de två här redovisade 'bilderna' är att inledningsvis illustrera hur gränser kan få skiftande uttryck i människors föreställningar oavsett om man väljer att betrakta en riksgrens eller en 'psykologisk gräns', för att utnyttja Lassinantis språkbruk. I den kommande framställningen har olika kategorier av gränser kommit att diskuteras i termer av 'syn- och/eller hörbara gränser' å ena sidan och 'osynliga gränser' å den andra.⁵ Vi återkommer till denna uppdelning nedan. Först ges dock en historisk bakgrund.

Konsekvenserna på olika plan av den gränssättning som blev följden av det för Sveriges vidkommande olycksaliga kriget med Tsarrysland 1808–1809 kommer här att behandlas. Vid de efterföljande fredsförhandlingarna, som hölls i Fredrikshamn med start den 14 augusti 1809, förlorade Sverige vad som idag i stort sett motsvarar dagens Finland, som kom att uppgå som storfurstendöme inom det tsarryska imperiet.

Den riksgrens som blev följden av fredsförhandlingarna kom att förläggas längs Torne älv och dess biflöden Muonio och Könkämä älvar. Gränsens sträckning måste betraktas som en kompromiss mellan en svensk och en rysk ståndpunkt. När man från svensk sida, sedan Gustav IV Adolf avsatts i mars 1809, ville åstadkomma fred, försökte man få ryssarna att godta att gränsen skulle löpa längs Kemi älv och dess tillflöden upp mot norska gränsen. Ryssarna var dock av en annan uppfattning. Från detta håll hävdades nämligen att gränsen skulle förläggas längs Kalix älv. Riksgränsen, som blev nära 600 kilometer lång och med en höjdskillnad på knappt 500 meter, kom slutligen, med ett betydande undantag, att hamna längs huvudfåran i Torne älv och dess biflöden. Det 'betydande undantaget' var naturligtvis Torneå stad som var belägen väster om huvudfåran men som vid gränssättningen kom att hamna på den ryska sidan om gränsen.⁶

Den nya gränsen, som för övrigt varken hade någon föregångare som land-, läns- eller ens sockengränser, kom givetvis på olika sätt att få konsekvenser för befolkningen längs denna gräns. Socknar och byar delades mer eller mindre mitt itu med långtgående sociala och kulturella följder, illustrerade bl.a. via ovannämnda citat av Lassinanti och Pekkari. Här klövs byar som tidigare genom en rad gemensamma byangelägenheter – inte så sällan med medeltida anor – utgjort naturliga sociala enheter. Mycket talar för att en ny social situation uppstod för den huvudsakligen finsktalande befolkningen på båda sidorna om den nytillkomna gränsen. Man kan anta att detta nya åtminstone till en del gav upphov till förändrade sociala anpassningsstrategier och relationsmönster bland befolkningen i Tornedalen.

Att empiriskt belysa hur det sociala livet och de normer som kringgärdade det kom att utvecklas i Tornedalens gränsbygd efter riksgränsens tillkomst är givetvis en grannliga uppgift. Dokument från gången tid som kan komma ifråga för en sådan

uppgift är bl.a. de som belyser regleringar av ägande och konflikter bland lokalbefolkningen i direkt anslutning till gränsen. Konflikter kunde uppstå mellan enskilda parter (civilmål) eller var en följd av lagbrott (brottmål). Därutöver kommer dokument som rör ekonomiska och religiösa förhållanden och avser att belysa diverse sociala samverkansformer ifråga. Här avses de dokument som omsluter ett tidsmässigt och rumsligt jämförbart källunderlag som dels sträcker sig över en tidsperiod som av komparativa skäl motsvarar en handfull decennier både före och efter 1809 och som dels inbegriper arkiv från båda sidorna av gränsen. Det finns nämligen skäl att anta att förändrade yttre betingelser inte leder till nya stabila livsmönster inom en kort tidsrymd. Dessutom kan antas att de skilda administrativa ramar, som statsbildningarna på vardera sidan om den nya gränsen gav upphov till, kunde ge upphov till skiftande livsvillkor beroende på vilken sida av gränsen som befolkningen befann sig på.

Föreliggande studie är begränsad till att primärt analysera ett domboksmaterial från den svenska sidan av riksgränsen. Studiens fokus utgörs av två brottmål som rör grovt våld med dödlig utgång. Som en följd av brottens allvarliga karaktär hördes ett stort antal vittnen vid var och en av de efterföljande rättegångarna. Det ena våldsbrottet inträffade vintern 1832 i byn Kukkola, Karl Gustafs församling. Denna del av studien kommer, utöver de händelser som inträffade i anslutning till detta våldsdåd, att även omfatta analyser av andra brottmål för perioden 1820–35, som anknyter till nämnda by och som pekar på olika implikationer av den då tämligen nydragna riksgränsen. Det andra ägde rum hösten 1879 i nära anslutning till byn Niemis, Hieta-niemi församling. Ett knappt halvsekel hade således gått mellan de två våldsbrotten. De rättegångshandlingar som dessa brott alstrade ger tillsammans med befolkningsuppgifter ur bl.a. husförhållnings- och mantalslängder ett rikt underlag för att diskutera en rad skiftande sociala och kulturella aspekter som berörde den företrädesvis svenska men finsktalande befolkningen längs gränsen.

NÅGOT OM TORNEDALEN HISTORISKT

Bebyggelsen i den del av Torne älvdal som bildar riksgräns mellan Finland och Sverige består av ett antal långsträckta byar där gårdarna i allmänhet ligger glest på rad längs älven. Ortnamnen har i regel finskt ursprung men uppfattas även av finländare som speciella. Över detta ursprung har bl.a. den finske historikern Jouko Vah-tola reflekterat. Med utgångspunkt i de speciella ortnamnsformerna hävdar han att det möjligen redan på 600-talet kan ha funnits en fast och från Tavastland inflyttad befolkning, och att därefter en större inflyttning troligen skett på 1000-talet.⁷

De första skattelängderna, bågskattelängden från 1539 och jordaboken från 1543, ger en första påtaglig indikation på hur befolkningen i olika delar av landet var geografiskt spridd. När det gäller Tornedalen fanns redan då ett antal hemman registrerade längs Torne älv upp till och med Pello. Vojakkala var då en för tiden relativt stor by med hela 28 hemman. Den by som är aktuell i den första av fallbeskrivningarna, Kukkola, som därför får tjäna som illustration till resonemangen som följer, hade vid denna tid fjorton hemman.⁸ Åtminstone när det gäller tiden fram till början av 1600-talet menar Vahtola att: “[av å]ker och äng hade Kukkola-hemmanen

mindre än genomsnittet för Nedertorneå (Kukkola hörde till denna socken vid denna tid, förf:s anm.), men det kompensades mer än väl av det utmärkta fisket i Jylhä eller Kukkolaforsen.”⁹ Enligt 1806 års jordebok hade antalet hemman i Kukkola stigit till hela 65, eller det största antalet registrerade hemman bland samtliga byar i hela Tornedalen.¹⁰ I en inventering av kulturmiljöer i Norrbottens län beskrivs hela den bygd som Kukkola representerar på följande sätt:

Hela området präglades av välstånd som byggde på den rikliga förekomsten av slättermarker nära älven och på holmar, bördiga åkrar, ett rikt fiske som varit viktigt framförallt för Kukkolas befolkning samt handel med bl.a. samer. Dessa byar hade inte bara fiske i älven utan fiskade även till havs. Byarnas bebyggelse låg nära älven och odlingarna intill. Spadbruket var vanligt och denna metod användes på sina ställen ända in på 1900-talet. Eftersom fisket och boskapsskötseln var så viktiga delar i ekonomin föll det sig naturligt att gårdarna lades på rad längs älven så att allas ägor fick en del av stranden. På så sätt fick alla del i de viktiga strandängarna liksom fisket.¹¹

Av den tidigare nämnda Karl Gustafs socken, där Kukkola ligger, gjorde en lantmätare vid namn Carl Fredrik Bergner år 1852 följande sammanfattande beskrivning:

/ ... / På naturliga ängar, bestående af myrröjdnigar, upplandningar och holmar, har Socknen någorlunda god tillgång, och odlingsmarker finnes äfwen i betydlig widd, i synnerhet myror, som genom dikning och bränning kunna göras fruktbara, hwaraf följer, att denna Socken, ehuru mindre uppodlad, är af medelmåttlig god het. Den delen af Socknen, som ligger wid Torneå Elf är mest odlad och bebyggd, men många hemman äro äfwen i aflägsna skogsmarker anlagda, hufwudsakligen wid Keresjoki Elf och Lappträsk, hvilka hemman icke ännu ega några banade vägar till kyrkan eller andre ställen. Socknen har wid Torneå Elf ett temmeligen vackert utseende, synnerligast der Elfven grenar sig omkring fruktbara holmar. Bägge sidorna af denna Elf äro i det mästa bebyggda och odlade, äfwensom en ordentlig väg finns anlagd på hwardera sidan om Riksgränsen utmed Elfven. / ... / Ehuru de våta och vidsträckta myrorna förorsaka kyla och fuktighet i luften, är dock klimatet någorlunda hälsosamt / ... /.¹²

Bergners beskrivningar härrör som nämnts från 1800-talets mitt. Den första fallbeskrivningen berör händelser som ägde rum tjugo år tidigare. Då var livet synnerligen bekymmersamt för befolkningen i en stor del av landet. På vissa håll rådde hungersnöd p.g.a. kalla och regniga somrar som gav upphov till felslagna skördar. När det gäller nedre Tornedalen hämtar vi följande beskrivning om denna tid:

På 1830-talet rådde missväxt och sjukdomar. Från Karl Gustavs socken liksom från Nedertorneå rapporterades under flera år missväxt och smittosamma sjukdomar. 1831 antecknar kyrkoherden i Karl Gustav bl.a. följande: “Märkvärdigt kall vinter, föga snö, tjäle, mycket torr sommar, dåligt med hö, dåligt på åkrarna

men bra kvalitet. Myrar och kärr blefwo sluteligen så torra och hårda som lansvägen och vatnet i elfven förminskades till den grad som veterligen aldrig förr. Laxfisket mycket knapt, sjukfisket likaså.” Innan året var slut rådde hungersnöd. Påföljande år var lika dåligt och hungersnöden rapporterades vara “ganska stor”. 1833 kom till alla dessa svårigheter en rödsotsepidemi, som tog 60 liv i socknen.¹³

Dessa inslag får bilda de sociala och kulturella ramarna kring de händelser som bl.a. kom att utspela sig i Kukkola och omkringliggande byar i början av 1832 och som kommer att behandlas i det första av de två nyckelfallen. Innan vi befattar oss med dessa händelser finns anledning att närmare beröra skiftande aspekter knutna till den riksgrens mellan Finland och Sverige som följde på fredsslutet 1809.

OM ‘SYNLIGA’ OCH/ELLER ‘HÖRBARA’ GRÄNSER – RIKS- OCH SPRÅKGRÄNSERNA

Vid fredsförhandlingarna i Fredrikshamn på hösten 1809 behandlades endast de principfrågor som förhandlingarna på båda sidor ansåg viktigast. Förhandlingarna följdes efterhand av själva gränsläggningen, som fr.o.m. 1810 omfattade diverse markeringsarbeten och en hel del regleringar av mer lokal karaktär. Sådana regleringar kunde gälla laxfisket, ägor som enskilda kunde inneha på båda sidorna om riksgränsen,¹⁴ transportförhållanden kring Torneå stad, utnyttjandet av kyrkor och prästernas verksamhet på ömse sidor om gränsen samt om att kronobetjäningen, stationerad på båda sidorna om gränsen, skulle kunna vara behjälplig vid gripanden av brottslingar oavsett var brott och brottslingar hörde hemma.¹⁵ Gränstraktatet, daterat den 20 november 1810, tog främst itu med ägodelningsfrågorna. Från detta traktat härstammar bl.a. vad som i efterhand kom att betecknas som ‘suveränitetsholmarna’.¹⁶

Vilka konsekvenser fick riksgränsen för den befolkning som bodde längs gränsen? Handeln påverkades givetvis. Visserligen insåg gränsförhandlingarna att särbestämmelser måste skapas för vad man betecknade som den ‘egentliga gränshandeln’. Allmänt hållna regler kring detta fanns redan i 1810 års gränsregleringstraktat. I en deklaration från år 1845 gavs uttryckligen stor frihet att för eget bruk inhandla nödvändiga varor i det andra landet och utan tullavgift föra dem över riksgränsen.¹⁷

Gränsbevakningen, huvudsakligen knuten till Haparanda med omnejd, hade blygsamma resurser fram till 1880-talet. I och med att Sverige under 1880-talet övergav sin frihandelspolitik kom dock gränstullen att få ökad betydelse. Här måste dock nämnas att fullständig passfrihet bibehölls fram till 1914 och att människorna längs gränsen ansåg att det var “/ ... / naturligt att passera riksgränsen precis som de själva önskade”.¹⁸ Geografen Åke Gustafsson pekar dock på tillkomsten av Haparanda som “mycket belysande för hur en riksgrens kan påverka handeln både på riksnivå och lokalt”.¹⁹ Så här sammanfattar han det hela:

Den nya riksgränsen efter 1809 års fredsslut medförde under lång tid ingen större skillnad för tornedalingarnas kultur och den lokala handeln. Mera av rikspolitiska än av lokalt betingade skäl kom detta att ändras mot slutet av 1800-talet. Kon-

takterna över gränsen försvårades. På sina håll kom mer nationalistiska tankegångar att råda. bl.a. saknades i den tidens svenska språkpolitik förståelse för att finskan rimligen borde ges en plats i undervisningen också på svenska sidan gränsen.²⁰

Med den sista kommentaren kommer vi osökt in på ett av de intrikata problem som gränssättningen fick för de svenska myndighetspersoner som verkade längs gränsen. Vad som här åsyftas är den s.k. språkfrågan. Språkgränsen, dvs. den gräns som skiljer dem med meänkieli (tornedalsfinska)²¹ som modersmål från dem som till övervägande del talar svenska, har genom seklerna och in i modern tid på sina håll varit tämligen knivskarp. Detta gäller inte minst i nedre Tornedalen. Medan man exempelvis i Sangis uteslutande talar svenska talar fortfarande en stor del av befolkningen i det sju kilometer öster om Sangis belägna Säivis företrädesvis finska.²² På motsvarande sätt kan man följa språkgränsen ett antal mil norröver. Byar med företrädesvis finsktalande befolkning har t.ex. finska ortnamn medan svensktalande byar har svenska.

Detta förhållande, med åtminstone medeltida anor och med en bred social förankring²³ bland befolkningen längs Torne älvdal, har betraktats som ett naturligt språk- och kulturarv värt att bibehålla även i nutid.²⁴ Från olika svenskbaserade myndigheters sida har denna språkfråga emellertid uppfattats som betydligt mer problematisk genom åren. Några exempel på hur denna fråga tacklats av den inhemska befolkningen och dess företrädare å ena sidan och av svenska myndigheter å den andra kan här anföras. Vid mitten av 1700-talet påtalade såväl kronfogden i Torneå, Anders Hackzell, som konsistoriet i Härnösand i framställningar riktade till svenska myndigheter vikten av att befolkningen i Torne lappmark fick rätt att använda finska böcker och det finska språket vid gudstjänster och i skolor. På detta sätt kom därför finskan att accepteras som gudstjänstspråk inte bara i lappmarken utan i realiteten i hela Tornedalen. Detta faktum kom även att medverka till att undervisningen i de första skolorna som en följd av 1842 års folkskolestadga kom att bedrivas på finska.²⁵

Med avseende på ett annat myndighetsområde, det rättsliga, hade redan innan gränsen sattes ett återkommande problem uppmärksammat. I den bygd vi här behandlar behärskade den i tingen instämnda allmogen huvudsakligen finska medan funktionärer i tjänst inom domstolsväsendet med få undantag endast behärskade svenska. En motion i bondeståndet 1856, författad av riksdagsmannen J.E. Rutström från Mattila, illustrerar detta förhållande. I motionen anhölls nämligen om att de två tingstolkar, som fram till dess var helt avlönade av allmogen, skulle avlönas genom statsanslag. Motionen ledde till att språkfrågan synliggjordes men inte till något beslut i den riktning som motionären åsyftade. Propositioner i tolkfrågan lämnades såväl 1859 som 1862. Efter 1862 års proposition löstes 'principfrågan' om allmogens avlöningsskyldighet i och med ett riksdagsbeslut om ett årligt statligt anslag fördelat på tre tingstolkar för Nedertorneå och Karl Gustavs, Övertorneå, Pajala och Överkalix tingslag.²⁶

Överhuvudtaget kom tjänstemännens ständiga behov av att anlita tolkar efterhand att ses som synnerligen besvärande såväl för tjänstemännen själva som för Ortsbe-

folkningen. Önskemål framfördes om att tjänstemännen borde behärska det språk som allmogen kunde. År 1869 väckte exempelvis Zacharias Grape, Haparanda, en motion i riksdagen om att man vid tillsättandet av präster, läkare, domare, kronofogdar, häradskrivare och länsmän i gränsbygden särskilt borde beakta de sökandes förmåga att tala finska. I motionen underströks särskilt vikten av att på detta sätt motverka den misstro och de missuppfattningar som annars skulle uppstå mellan en finsktalande befolkning och uteslutande svensktalande tjänstemän. Man kan säga att motionen endast till en del bifölls. I den kungörelse som blev resultatet av motionen hette det nämligen:

/ ... / att wid tillsättning af tjenstebefattningar, företräde lemnas sådan kompetent sökande, som, med jemngod skicklighet och lika förvärfwad tjenstemannaduglighet med de öfriga sökande, styrker sig wara mäktig det eller de af / ... / berörda språk, som af befolkningen talas i den ort, der tjenstebefattningen är ledig / ... /.²⁷

I realiteten blev dock kraven på att tjänstemännen i Tornedalen skulle kunna finska språket tämligen tandlösa. Ytterst få sökande som, förutom formell kompetens som exempelvis läkare eller domare, även behärskade finska fanns nämligen att tillgå under 1800-talets senare del.²⁸

Kravet på att präster skulle kunna finska hade redan berörts vid biskopsmötet 1686. Domkapitlet tog därefter vid prästrekryteringen till församlingar med övertvägande finsktalande befolkning stor hänsyn till språkkunigheten i finska.²⁹ Detta gjordes trots att bristen på finsktalande präster länge var så pass 'besvärande' att en pastor i samband med en biskopsvisitation i Nedertorneå 1893 "efterlyste missivering till bygden av unga präster, som var hågade att tillägna sig kunskap i finska".³⁰ Då hade emellertid redan ett 'ihärdigt försvenskingsarbete' bland allmogen påbörjats understött av kyrkan. År 1902 utfärdades dock en kungörelse som bl.a. innehöll följande föreskrift:

/ ... / [A]tt för behörighet att uppföras på förslag till presterlig tjenst i församling inom Norrbottens län, der finska språket till gudstjensterligt bruk förekommer / ... /, sökanden skall / ... / styrka, att han eger erforderlig kunskap i nämnda språk.³¹

Som synes blev denna skrivning betydligt mer uppfordrande än den från 1869. Därmed blev i själva verket kunskaper i finska för prästerna i de finsktalande församlingarna ett formellt kompetensvillkor till skillnad mot vad som gällde för tjänstemän inom andra myndigheter.

Nu var den finsktalande allmogen inte bara betjänade av att myndighetspersoner behärskade finska. Viktigt ansågs även att väsentliga lagar och förordningar fanns översatta till detta språk. Länsstyrelsen i Norrbotten ansökte av detta skäl hos Kungl. Maj:t om bidrag till översättningar av sådana texter. En lagsamling trycktes i 1000 exemplar 1873, varav 900 tillställdes ovannämnda länsstyrelse. När fyra personer i Gällivare i en skrivelse till länsstyrelsen 1897 begärde att lagar och förordningar 'av

särskild vikt' borde översättas, och utan att ovannämnda översatta lagsamling åberopades, framgick dock att den tidigare översatta samlingen i själva verket inte fått någon större spridning.

Om vi så avslutningsvis uppehåller oss vid skolan och folkundervisningen i de finsktalande områdena var undervisningsspråket i Tornedalens skolor fram till 1880-talet i första hand finska.³² År 1874 beviljade riksdagen det s.k. finnbygdsanslaget. Bygden skulle försvenskas och befolkningen skulle fås att ta del av det svenska språket och den svenska kulturen. Skolan skulle tillhandahålla de institutioner som bäst understödde ett sådant mål. Från och med 1888 infördes i Tornedalen gradvis den helsvenska undervisningen.³³ Det gällde, med utgångspunkt i hur den svenska statsmakten förstod det hela, att, såsom Slunga formulerar det, "utan tvång bryta den språkliga isoleringen".³⁴ Förutom folkskolorna kom seminariet och läroverket i Haparanda tillsammans med folkhögskolan i Övertorneå att, som representant för det högre skolväsendet, bilda bastioner i denna kampanj.³⁵

Sammanfattningsvis kan sägas att språkfrågan, manifesterad genom bristen på finsktalande tjänstemän och genom den begränsade spridningen av myndighetstryck översatta till finska, kom att förbli problematisk under hela 1800-talet. I själva verket kom försöken att överbygga de olägenheter som uppstod till följd av en finskspråkig allmoge och svensktalande tjänstemän att accentueras ytterligare genom den på nationalistiska och försvarsmässiga grunder initierade försvenskningskampanj, som i slutet av detta århundrade igångsattes i skolan och som stöddes av kyrkliga företrädare.

OM 'OSYNLIGA' GRÄNSER – DE SOCIALA OCH KULTURELLA GRÄNSERNA

Bland historiker har uppenbarligen sedan länge en viss motsättning rått mellan de forskare som företräder 'kulturhistoria' och dem som hävdar betydelsen av att i första hand ägna sig åt 'socialhistoria'. I den förstnämnda inriktningen, som bygger på en hermeneutisk, uttolkande tradition med rötter inom humanvetenskap, utgör exempelvis normer, symboler och ritualer underlag för att analysera kulturellerade tillstånd och förändringar. Inom den socialhistoriska inriktningen, som har sin grund i diverse samhällsvetenskaper, talar man med förkärlek om befolknings- och klassstrukturer, demografi, livslopp och sociala rörelser. För att åskådliggöra denna motsättning kan begreppen 'kultur' och 'samhälle' sättas emot varandra. Medan kulturhistoria lätt blir konsensusbetonad pekar socialhistorikern snarare på strukturella förutsättningar för sociala spänningar och konflikter.³⁶

I föreliggande studie diskuteras, som nämnts, två grova våldsbrott med dödlig utgång i 1800-talets Tornedalen. Såväl inslag som skulle kunna hänföras till kulturhistoria som till socialhistoria kommer att anföras i samband med att nyckelfallen analyseras. Syftet är att med exempel visa på hur några olika analytiska grepp hämtade från var och en av dessa inriktningar ger perspektiv på de olika gränser – 'synliga' och/eller 'hörbara' som riksgränsen och språkgränsen och mer eller mindre 'osynliga' som de sociala och kulturella – som de nedan beskrivna brottfallen blottlägger. I detta avsnitt kommer först begreppet kultur och dess tillämpningsmöjligheter att diskuteras. Perspektiv som är relaterade till den socialhistoriska traditionen

kommer dels att avsluta denna del men även att återkomma i anslutning till de diskussioner som följer på fallbeskrivningarna.

Tornedalen är i flera avseenden en gränsbygd. För den kulturhistoriskt orienterade finns därför anledning att diskutera denna bygd bl.a. i termer av 'kulturgränser'. Tornedalen delades, som nämnts, i princip mitt itu efter kriget med Ryssland 1808–1809. I stort sett hela befolkningen i Tornedalen talade finska oavsett om den hamnade på den svenska eller finsk-ryska sidan. En stor del av befolkningen där talar fortfarande en varietet av detta språk, meänkieli eller tornedalsfinska.³⁷ Utan att ta hänsyn till detta lades en administrativ gräns 'direkt på papper' utan att hänsyn vid fredsslutet 1809 togs till den 'mentala kartan'. Mot bakgrund av detta har etnologen Phebe Fjellström reflekterat över 'mentala kartor i gränsland'. Hon menar bl.a. att:

[En kulturell] gränsdragning är / ... / en fortgående historisk och politisk process. En kulturgräns bör därför uppfylla vissa kriterier för att rätt svara mot sin egentliga innebörd. Kulturgränsen är osynlig på en karta, men den är trots detta högst konkret eftersom *den finns markerad på människors inre mentala karta*. Inom en region som omsluts av dessa oftast flexibla och osynliga linjer upplever människorna att de delar samma värderingar, beteenden, arbetsliv och materiella ting – kort sagt att de hör samman inom detta sitt "eget" kulturområde. De har således en gemensam identitet och de omslutande kulturgränslinjerna blir därmed en *identifikationsfaktor*. Kulturgränsen måste dessutom ha en konstans – en kontinuitet i tid och rum. Det område, som kulturgränslinjerna omringar bör vara homogent med starka normer, vilka verkat under många århundraden. Vid en sådan gräns har ofta somliga nyheter gjort halt och äldre undanträngts. Kulturgränsen har dessutom ofta haft en stark förankring i näringsliv och ekologi.³⁸

Med de kriterier Fjellström anför och i syfte att göra beteckningen 'kulturgräns' adekvat talar det mesta för att gränsen mellan det 'finska' Tornedalen och de 'svenska' socknarna Nederkalix och Överkalix kan betecknas på detta sätt. Gränsen är ju, åtminstone språkmässigt, dessutom tämligen knivskarp. Kultur- och språkgränser tycks därmed i stort sett sammanfalla. Att det även är meningsfullt att diskutera Tornedalen i termer av kulturella traditioner hävdas inte bara av forskare hemmahörande i humanvetenskaperna utan även bland samhällsvetare. Sociologen Peter Waara, själv med rötter i Tornedalen, får illustrera detta. Efter att han konstaterat att människor i Tornedalen liksom annorstädes är präglade av sina ursprungsmiljöer och sina specifika historiska, sociala och kulturella förhållanden, ger han sig nämligen i kast med att teckna den speciella mentalitet som han menar kännetecknar människorna där. Så här skriver han:

Utan att vilja förfalla till schabloner skulle man kanske kunna säga att en minsta gemensamma nämnare för tornedalingar är en slags "antingen-eller" mentalitet. / ... / Antingen accepteras man, eller så stöts man ut. Att befinna sig mitt emellan skapar spänning och problem. Kraven på "infödingar" är stränga, att leva som tornedaling i Tornedalen för med sig en speciell livsstil. Det læstadianska arvet finns med, men är kanske mer uttalat i den norra delen av Tornedalen än i den

södra. Könsrollerna är traditionella. Män och kvinnor lever ofta upp till polariserade ideal. Detta får naturligtvis konsekvenser för hur man hanterar omgivningen. / ... / Kvinnorna synes lite underkuvade. De är dolda i det offentliga livet, värnar om familjen snarare än egna intressen. Många uppfattar dock att de traditionella kvinnorna har den egentliga makten i det tornedalska hemmet. Överlag verkar det som att mentaliteten är kärv genom att den är avskalad ett visst "manér". Umgängesformerna är direkta och spontana, man kommer oanmäld, man träffas i köket. Och i centrum för umgänget finns samförståndet som inte alltid måste göras verbalt. Tystnaden är ibland påtagligt talande.³⁹

Innan vi återknyter mer konkret till aspekter som bl.a. Waara anför finns anledning att i något mer generella termer diskutera det sociala livet på landsbygden förr. Mycket talar exempelvis för att allmogen i det förindustriella Sverige umgicks nära nog dagligen med sina närmaste grannar i hembyarna. Den 'lokala identiteten' som då uppstod kunde, som etnologen Orvar Löfgren uttrycker det, "fungera som ett bindemedel, som överbyggade eller beslöjade de sociala skillnaderna".⁴⁰ Detta umgänge hade såväl sociala skäl som en mer nyttoberoende grund. Man upprätthöll givetvis en stor del av sina kontakter genom att resonera kring högst alldagliga ting. Förmodligen dryftades i samband med dessa kontakter även mer existentiella villkor, exempelvis om hur man på bästa sätt kunde bistå varandra i gemensamma angelägenheter. Man kunde beröra skördeutfall och bärgning, vägarnas beskaffenhet, köp och försäljning av saker man förfärdigat under vintermånaderna, hur man skulle nyttja byaallmänningarna och en hel del annat. Kontakterna anknöt på detta sätt till rent materiella aspekter av hur ens livsuppehälle i en byagemenskap skulle ordnas och utvecklas. Men även angelägenheter som hade att göra med mentalitetsmässiga aspekter, som berörde hur man uppfattade och värderade företeelser man hade omkring sig, kom säkert upp. Således utvecklades både sätt att se och tänka kring ens tillvaro och sätt att ordna och verkställa göromål.

Det finns anledning att tro att samverkansformer utvecklades i samklang med det mönster som var relaterat till var man befann sig geografiskt och hörde hemma socialt. Folklivsforskaren Sigfrid Svensson talar om detta i termer av en starkt traditionsbunden 'folkkultur'. Han menar dock på samma gång att:

/ ... / den folkliga kulturen [icke] är någon isolerad och förstenad forntidskultur utan har all sin konservatism till trots ständigt varit utsatt för påverkningar utifrån med därav följande förändringar.⁴¹

Svensson ser ett motsatsförhållande mellan tradition och nyheter, 'bygd och yttervärld', där bygden avser:

/ ... / ett område, inom vilket innebyggarna stått i närmare beröring med varandra än med utanför boende och där alltså den folkliga kulturen blivit likartad genom samma traditioner och samma historiska förutsättningar. Begreppet bygd motsvarar alltså här den betydelse, som Gerd Enequist i sin utredning Bygd som geogra-

fisk term / ... / givit definitionen "mindre landsbygdsområde med kulturell särprägel."⁴²

Mot 'bygden' ställer så Svensson 'yttervärlden'. Motsatsförhållandet kan enligt honom vara regionalt betingat i den meningen att man ser en bygd i motsatsställning till någon annan bygd. Men det kan även gälla staden gentemot landsbygden. Svensson tänker sig även att 'yttervärlden' kan vara representerad inom bygdens egna gränser. Den kan då vara relaterad antingen till olika samhällsklasser eller till de individer ur samma samhällsklasser som råkar ha flyttat in från andra bygder.⁴³

Av central betydelse i denna studie är att diskutera sociala och kulturella gemenskapsformer och deras sociala hemmahörighet. Vissa bygrannar träffade man oftare, och kanske också mer gärna, än andra. De kontaktmönster som uppstod i olika sociala fraktioner eller skikt av befolkningen kunde överensstämma med den samhällsklass och den status som den ena eller andra individen innehade inom byn eller bygden. Man kan därmed tänka sig att bygden i sociokulturell mening inte bara bestod av *en* kultur utan snarare av flera del- eller subkulturer, där skiftande färdigheter, kunskaper och moraluppfattningar odlades.⁴⁴ Utifrån detta allmänna resonemang skulle en diskussion kunna föras i termer av å ena sidan en 'hegemonisk kultur', för att tillämpa italienaren Antonio Gramscis begrepp,⁴⁵ som kan tänkas motsvara Svenssons benämning 'yttervärld', och å den andra en 'folkkultur' med olika 'subkulturer'.⁴⁶ Den hegemoniska kan då betraktas som den 'allmänt förhärskande formen', eller den som myndighetspersoner och besuttna i byn eller bygden delar med motsvarande sociala skikt i andra byar eller bygder i landet. Sociologen Mats Franzén utgår exempelvis ifrån den tyske historikern Wolfgang Kaschuba när han tillskriver denna kultur en 'herradömelogik' i motsats till den 'överlevnadslogik' som han menar råder inom folkkulturen. Med detta vill Franzén framhäva det antagonistiska förhållande som kan finnas mellan dessa båda kulturformer.⁴⁷ Med avseende på folkkulturen, eller den folkliga kulturen och dess underliggande subkulturer bundna till grupperingar med speciella särdrag bland befolkningen, kan man i detta sammanhang framhäva dess karaktär av 'interaktionskultur', eller som Franzén uttrycker det: "/ ... / en kultur i bruk, 'något som händer', den är muntlig och formar vardagslivets koreografi".⁴⁸

För att något föregripa det resonemang som avslutar denna studie skulle man kunna anta följande: I en bygd med en klar könsmissig polarisering, där patriarkala drag fanns – och som enligt Waara fortfarande finns – och där den sociala skiktningen var speciellt uttalad och synlig, finns anledning att tro att alla dessa tre kulturformer framträdde i skilda sociala sammanhang. Det förindustriella Tornedalen representerade sannolikt en bygd med sådana kännetecken.

I en ämbetsbeskrivning av Karl Gustafs socken, författad av den tidigare omnämnde lantmätaren Bergner år 1852, beskrivs vad som kan betecknas som en folklig kultur på följande sätt:⁴⁹

I sitt wäsende äro Finnarne alwarsamma och wisa icke någon tillgjord yttre artighet, hwarföre de också wid besök hos hwarandra sällan yttra något hälsningsord, utan inträda helt tyst med betäckt hufwud och själmant sätta sig på en bänk eller

stohl. Som bönderne icke kunna läsa Svenska böcker eller skrifter, och öfwersättningar deraf på Finska språket saknas, utom hwad angår religions ämnen, så är det naturligt, att de i allmänhet äro mera okunniga än de Svenska bönderna i Länet, men genom deras lifliga uppmärksamhet och trägna förfrågningar hafwa de gjort sig underrättade om flere saker än man kan förmoda.⁵⁰

Waara nämner ju att 'tystnaden ibland kunde vara påtagligt talande' när tornedalningar kommer samman. Man kan således finna gemensamma drag i Waaras framställning om tornedalningen och den som Bergner presenterar. Vidare har beskrivningarna av de chosofria umgängesformerna i de båda versionerna gemensamma drag.

Förutom detta slås man av att Bergner talar om befolkningen i denna del av Tornedalen i termer av 'finnarne'. I kyrkböcker och i myndighetshandlingar var det dock kutym att beteckna alla finsktalande som 'finnar'. Här framträder således den 'kulturella markör' som vi redan varit inne på och som särskilde den genuine tornedalningen från landets övriga befolkning. Det sätt som Bergner karaktäriserade tornedalningen på gick emellertid en bra bit utöver den rent språkliga bestämningen. Man får nämligen utifrån citatet även ett starkt intryck av att befolkningen där varit kulturellt avskärmade från rikssvenska influenser, bl.a. genom att man nära nog uteslutande varit finsktalande. Befolkningen där skulle därmed, av Bergners kommentarer att döma, närmast kunna uppfattas som ett 'kulturellt isolat', och detta i sådan grad att dessa 'finnar' av honom betraktades som 'mera okunniga' än 'svenskarna'. Detta är givetvis ett omdöme som kan ha sin grund i Bergners plats i 'yttervärlden' från vilken han ger uttryck för ett 'överhets- och utifrånperspektiv'. Hans omdöme är för övrigt anmärkningsvärt kategoriskt och nedlåtande, men förmodligen representativt för många 'upplysta' rikssvenska myndighetspersoners sätt att förhålla sig, inte bara till den tornedalska bygden utan till det som avvek från det 'normala', rikssvenska, överhuvudtaget.⁵¹ Delvis kan Bergners värderingar förklaras av att merparten av de aktörer som representerade olika myndigheter i denna bygd ju hade sitt ursprung i andra delar av landet med svenska som modersmål.

I detta sammanhang kan man knappast undgå att även beröra vissa sociala, strukturella aspekter. Som gammal jordbruksbygd, där ett stort antal hemman ärvts i släktgenerationer och sedan århundraden tillbaka, var nämligen Tornedalen utpräglat socialt skiktat. Å ena sidan fanns myndighetspersoner som kyrkoherde och länsman samt storbönder representerande överheten eller de besuttna. Å den andra kunde man urskilja en mängd land- eller arrendebönder, hantverkare, soldater, inhysheshjon och backstugusittare⁵² representerande 'småfolket' eller de obesuttna. Bergner ger ett uttryck för detta när han beskriver den sociala strukturen i den redan omnämnda Karl Gustafs socken:

/.../ Med undantag af några få ståndspersoner, äro innewånarna Finnar, som utom en och annan ej kunna tala eller förstå Svenska språket. /.../ Större delen af befolkningen är likwäl ännu sysselsatt wid jordbruket. Bönderna i allmänhet äro wälmående och till en del förmögna hwilken fördelaktiga ställning härleder sig hufwudsakligen från ett tarfligt lefnadssätt och en god Boskaps skötsel. Ganska få

Nybyggare befinnas i fattiga omständigheter, men många af Backstugusittare och Inhyssingar måste födas och underhållas genom fattig wården.⁵³

Om Bergners förhållningssätt till Tornedalen, och speciellt hans sätt att skildra den förhärskande kulturen där, får representera den rikssvenska hegemoniska kulturen, skulle de finsktalande storbönderna först och främst representera de umgängesformer som beskrivs i citatet. De kan därmed sägas uttrycka den regionala folkliga kulturen. Man kan därutöver tänka sig att folkkulturen i sin tur bestod av diverse subkulturer, exempelvis bland de jordlösa skikten av befolkningen.

En aspekt som har såväl kulturella som sociala implikationer skall här avslutningsvis beröras. Här avses de flyttningsrörelser som bl.a. går att följa genom den kyrkobokföring som var i bruk sedan 1700-talets början.⁵⁴ Det är föga anmärkningsvärt att folk, mot bakgrund av de förhållandevis få restriktioner för allmogen när det gällde att kunna röra sig över riksgränsen mellan Sverige och Finland, upprätthöll gränshandel, bevistade marknader, upprätthöll dräng- och pigtjänster och gifte sig över gränsen. En hel del illustrationer av detta kommer vi att återfinna i de brottmål som kommer att belysas nedan. Vad som däremot kan verka mer anmärkningsvärt är hur täta flyttningsrörelserna var från Tornedalen till Nordnorge, antingen man hamnade i Kåfjord och dess kopparverk,⁵⁵ vid Ishavet och dess vårfiske eller som nybyggare.⁵⁶ Den samtidiga avsaknaden av någon mer påtaglig flyttning från Tornedalen till Bottniska vikens kustområden fram till sågverksepoken, som ju inleddes i slutet av 1860-talet, kan tyckas lika anmärkningsvärd.

Mer omfattande flyttning före industrialismens genombrott brukar i allmänhet förklaras med flykt undan "krig och farsoter, stränga vintrar, missväxt och hungersnöd och svältöd", för att anknyta till förklaringar som anförts av Grym till det förhållande vi nu diskuterar.⁵⁷ Uppenbarligen såg mindre bemedlade tornedalingar Nordnorge som ett 'bättre' alternativ när det gällde att undkomma allt detta uppräknade elände än andra förhållandevis mer närliggande landsdelar. Studerar man den förteckning över de personer som, enligt kyrkobokföringen rörande Tornedalssocknarna, hade flyttat till Nordnorge, finner man en ansamling av flyttare under de år då missväxt och nöd grasserade i Tornedalen.⁵⁸ Man kan ju med detta flyttningsmönster som grund hävda att språkfrågan inte var avgörande för i vilken riktning man färdades för att undgå svält och annat elände. Betydde upplevda kulturella skillnader mellan Tornedalen och övriga Sverige något i detta sammanhang? Såg man de fåtaliga svensktalande tjänstemän som innehade myndighetsbefattningar som representerande en kontrollmakt och manifesterande en 'herradömelogik' bestående av kyrkoherdar, häradsdomare, länsmän och kronofogdar? Kände man ett sådant socialt och kulturellt avstånd till dem att detta även inverkade på i vilken riktning man styrde kosan när man kände sig tvungen att flykta missväxt och farsoter? Någon egentlig grund för att empiriskt besvara dessa frågor finns inte i de fall vi kommer att belysa, men frågorna känns trots detta angelägna att ställa.

OM UPPTÄCKTEN AV "ELAKA MENNISKORS WERK"⁶⁰

"EN FASLIG OLYCKA"

Fredagen den 20 januari 1832 kom hustrun Maria Nakkula⁶¹ gående från Vojakkala och in mot Kukkola. Båda byarna ligger längs Torneälvens västra strand i dess nedre lopp. I vanlig ordning gjorde hon en avstickare till gamla bekanta på Vaaranpääs torp för att se hur det stod till där. Väl framme vid torpet upplevde hon genast att allt inte var i sin ordning. Två av fönsterluckorna till 'pörtet'⁶² var tillslutna medan farstudörren stod öppen. Detta förvånade henne eftersom hustrun på torpet, Eva Henrikdotter, alltid brukade hålla farstudörren stängd under dagtid. Maria gick trots allt in i pörtet, men eftersom hon hade svag syn kunde hon i mörkret varken se någon människa eller märka att något rörde sig där inne. Maria antog därför att torparhustrun haft något ärende till skogs och att dottern Maria Sofia under moderns bortavaro befann sig i torpets fähus. Maria gick därför ut ur pörtet. På gården fann hon emellertid att kälken stod kvar där den normalt brukade stå. Hon kunde därför sluta sig till att Eva inte haft något ärende till skogs då hon i så fall skulle ha använt kälken p.g.a. den myckna snön. Maria gick därför till fähuset men fann farstudörren där stängd. Genom en springa i dörren kunde hon dock se att torpets kor gick lösa. Allt detta gjorde att Maria gick in i pörtet igen. Där var det kallt. När hon gått några steg fann hon något som liknade en hög på golvet invid pörtesmuren och kunde även urskilja två 'barnafötter'. De visade sig vara Maria Sofias. Hon låg naken på golvet med levrat blod runt kroppen, som visade sig vara kall. När Maria undersökte kroppen ytterligare fann hon att barnets fötter låg på moderns döda kropp, som endast var beklädd med ett linne och en kjortel. Torparhustruns huvud var placerat nära pörtesmuren medan fötterna låg på den säng hon normalt låg i på natten. Torparhustruns huvud och axlar var dessutom delvis övertäckta med tegelstenar, som om någon lagt dem ovanpå henne. Maria drog trots detta slutsatsen att 'en faslig olycka' hade inträffat genom att pörtesmuren fallit över Eva, att hon till följd av detta omkommit och att dottern "af skrämself deröfver fallit sig til döds."

Sedan Maria fört in boskapen i fähuset begav hon sig iväg från torpet. Ute på landsvägen, som gick strax intill torpet, mötte hon två för henne okända personer, en man och en kvinna, som kom farandes med häst och släde. Hon berättade för dem om olyckan och om de två omkomna. Det okända paret fortsatte sin färd söderut mot Nedertorneå socken medan Maria själv gick en bit norrut till en stuga nära landsvägen där två inhyseskvinnor bodde. Även dessa blev nu varse 'olyckan'. Tillsammans med dem gick hon sedan till andra för att berätta om den, och ryktet om 'olyckan' hos Vaaranpää spreds därefter tämligen snabbt runt om bland gårdarna i såväl Kukkola som i omkringliggande byar.

På aftonen denna fredag församlades sju personer med 'eldbloss' vid det olycksdrabbade torpet. Några kvinnor tog hand om Vaaranpääs boskap medan andra gick in i pörtet, där de förutom kropparna fann en järnstör stående vid pörtesdörren. På 'billen'⁶³ fanns lämningar av såväl murbruk som tegelsten. När de församlade just

tänkte bege sig hemåt kom ytterligare två personer dit, inhysesmannen Pehr Huhta och bonden Johan Hempäälä.⁶⁴ De nyanlända försökte få någon att följa dem in i pörtet men fick inget gensvar då samtliga sade sig ha upplevt 'allt så rysligt'. Pehr och Johan tog sig då själva in medan de andra samlades vid 'farstugudörren av pur nyfikenhet'. De två hittade nu en kniv på bordet.

Make och far till de två döda var backstugusittaren Jakob Vaaranpää, född 1769 och således vid denna tid 63 år gammal. År 1818 hade han gift sig med den fjorton år yngre Eva Henriksdotter och fick med henne tre barn. Två hade dött som små. Maria Sofia, född 1823, var vid sin död nio år.⁶⁵ Makarna hade, såsom rättegångsprotokollet uttryckte det, "uti sitt uppförande ådagalagt sedlighet och redlighet". Familjen levde emellertid tidvis i yttersta fattigdom. Det torp man bebodde låg omkring en fjärdedels mil från närmaste bebodda gård. Boningshuset bestod av ett litet pörte med två fönster. I anslutning till det fanns en liten kammare som varken hade eldstad eller fönster och med ingång endast via pörtet. Den s.k. pörtesmuren, som nu delvis var raserad, var tämligen nyanlagd.

Skörden från den lilla åker som familjen hade att uppodla kring torpet hade varit synnerligen ringa den senaste hösten. För Jakob och hans familj återstod då endast att genom tiggeri under vintern försöka få ihop till 'brödfödan'. På aftonen onsdagen den 18 januari begav sig därför Jakob hemifrån för att tigga och styrde först sina steg till en bonde i Nedre Vojakkala, Nedertorneå socken. Första natten på sin vandring tillbringade han hos en annan bonde i samma by innan han morgonen därpå tog sig över riksgränsen. Följande dag och natt tillbringade han hos bröderna Johan och Jakob Mustaparta i finska Alavojakkala.⁶⁶ När Jakob så den 20 januari återkom till svenska sidan av gränsen och besökte ytterligare en bonde för övernattnings, hade budskapet om 'olyckan' just nått dit. Jakob fick skjuts hem av två bönder från Kukkola som med släde var på väg hem efter ett besök i Haparanda. Vid skymningstiden nådde de fram och fann kropparna på pörtesgolvet. När Jakob närmare undersökte de döda lade han märke till ett sår på dotterns hals. Trots detta ansåg han sig inte kunna avgöra om de båda hade mördats eller förolyckats. Kropparna flyttades ut till en bod på gården. Därefter skickade Jakob ett bud till prosten Burman om att tack-sägelse över dödsoffren skulle kungöras vid den efterföljande söndagsgudstjänsten. Efter detta begav han sig med några tillhörigheter till Hempäälä hemman där han kom att tillbringa ett antal nätter. Där fick han efterhand veta att en Henrik Henriks-son Reinholdt dagarna efter att Maria Nakkula fann de döda kropparna skulle ha haft tillgång till såväl hustruns pälskappa och kattunshalsduk⁶⁷ som en packe ull och en yxa som kommit bort under tiden han var hemifrån. Misstankar om att Reinholdt kunde vara hans hustrus och dotters 'baneman' började gro hos honom.

Morgonen efter upptäckten av de döda kropparna ämnade inhysesmannen Pehr Huhta åter besöka Vaaranpääs torp. Eftersom han fått i uppdrag att färdigställa likkistor behövde han ta mått på kropparna. Han hade även börjat fundera över hur den nyanlagda pörtesmuren hade kunnat rasa samman. Inga tegelstenar hade man exempelvis funnit kring flickans döda kropp. För att dryfta detta begav han sig först till bonden Salomon Nikki, och tänkte samtidigt be denne att göra honom sällskap till torpet. Nikki saknade mod att följa med så Huhta fick ta sig dit på egen hand. På sin väg till torpet träffade han Jakob Vaaranpää, som skulle till torpet för att hämta en del saker. De slog därför följe. Liken fanns nu, som nämnts, i en bod vid torpet. När

det kläde som betäckte Eva Henriksdotters döda kropp drogs av konstaterade Huhta att hennes högra tinningben var intryckt. Han undersökte dock inte den döda kroppen ytterligare utan tog endast de mått han behövde. På flickans kvarlevor upptäckte han 'en tjock rand' på halsen och såg då att den var nästan helt avskuren. Huhta berättade för Jakob om sina iakttagelser och tillade att hustrun och dottern inte kunde ha förolyckats utan troligen blivit mördade. Jakob ville trots allt inte tro detta utan yttrade att: "[h]wem skulle wäl kunnat hysa hat til dem? De woro fattige och förfördelade ingen".

Sedan Huhta och Vaaranpää lämnat torpet besökte Huhta åter Nikki och berättade om sina senaste rön. Nikki, som redan tidigare anat att dödsfallen varit "elaka människors werk", avvisade nu bestämt en hypotes som Huhta framkastade om att flickan kunde ha tagit sitt eget liv. Flickans ringa ålder samt knivens plats på bordet en bit ifrån hennes kropp talade emot detta. En 'gosse' i byn hade dessutom berättat för honom att han sett Reinholdt både den 19 och 20 "af bränwin öfwerlastad". Detta stärkte hans misstankar om att Reinholdt var förövaren. Därför beslutade han sig för att meddela länsmannen Lind om sina iakttagelser och misstankar då Reinholdt, enligt Nikkis förmenande, var lösdrivare, och dessutom "illa känd och en för Samhället farlig menniska". Nikki visste även att Reinholdt vid tiden för mordet var medellös och att han därför ofta vandrat omkring och tiggat mat bland gårdarna i och kring Kukkola.

OM EN MISSTÄNKT OCH HANS FÖREHAVANDEN

Via en mängd vittnesmål i den efterföljande rättegången ges goda inblickar i vad Reinholdt och en hel del andra personer i Kukkola med omnejd hade för sig dagarna före och efter den tidpunkt då mordet inträffade, eller någon gång under aftonen den 19 eller natten mot den 20 januari. De omfattande vittnesmålen ger dessutom utmärkta möjligheter till att nära nog i detalj rekonstruera det sociala liv med dess relationella aspekter som utspelade sig under de dagar som föregick och följde på denna natt. Den information som vittnesmålen innehåller utgör i själva verket en empirisk grund för att diskutera vissa sociala och kulturella mönster i Kukkola vid denna tid.

Reinholdt anlände enligt egen uppgift till Kukkola by den 16 januari och ägnade sig fr.o.m. denna dag och fram t.o.m. den 19 främst åt att bettla och söka nattlogi hos ett antal personer. Eftersom en mer detaljerad redovisning av vilka personer Reinholdt konfronterades med fram till den 19 återfinns i slutet av studien,⁶⁸ skall här endast de händelser som inträffade efter att han sistnämnda dag lämnat bonden Jakob Liisa redovisas. Dessa blev ju av naturliga skäl centrala i den kommande rättegången.

Enligt Liisa begav sig Reinholdt efter besöket hos honom iväg "nedåt landsvägen" i riktning mot Vaaranpääs torp. Därefter sågs han inte av någon förrän han innan det ljusnade påföljande dag ankom till bonden Adam Kauppis gård. En änka som fanns på gården märkte då att Reinholdt hade blod på sina kläder. Strax efter ankomsten dit träffade en piga på honom i fähuset vid gården. Han var då sysselsatt med att tvätta sina händer i en "fähusgryta" och satte sig därefter utanför fähuset.

När det började ljusna såg pigan Reinholdt komma gående från landbonden Eric Rosanders gård, och han följde vid framkomsten pigan in till det tidigare nämnda fähuset. Han bar då på något som liknade en yxa eller en stövel under sin ena arm. Pigan kunde inte närmare urskilja vad det var eftersom det inte var fullt dagsljus. När Reinholdt sedan befann sig i fähuset, bar han inte längre något under armen utan hade troligen lämnat ifrån sig detta i förstugan på väg in. Han följde därefter pigan in till Kauppis pörte.

När det var fullt dagsljus anträffade pigan återigen Reinholdt i fähuset där han satt med huvudet lutat i ena handen. Bredvid sig hade han då en säck i vilken pigan överst kunde urskilja svart ull. På hennes fråga om vem som var ägare till ullen svarade han att den tillhörde honom själv. Snart kom även husbonden Adam Kauppi dit samtidigt som pigan gick ut därifrån. Hon kunde dock på vägen ut höra att Reinholdt bad Kauppi att få låna ett besman⁶⁹ för att kunna väga upp ullen. Kauppi hade då svarat att hans besman lånats ut till svägerskan Maria Grönberg. Efter en stund gick pigan återigen till fähuset för att se om Reinholdt fortfarande var kvar där men fann att varken han eller säcken han haft med sig fanns där.

I själva verket begav sig Reinholdt till Maria Grönberg som tog hand om ullen. Hos henne begärde han brännvin. Enligt en nioårig grannflicka, som tillfälligtvis vistades hos Grönberg, var han "öfverlastad af starka drycker" och sade sig "hafwa egendom, som bara låg / ... / som Köytä".⁷⁰ Vad som sedan sades fick inte flickan veta eftersom hon snart visades 'på dörren' av Maria. Reinholdt besökte sedan bl.a. Eric Rosander till vilkens hemman han "åtskillige gånger [därefter] bortgått och återkommit". Till Rosanders dotter Maria skulle han dessutom för 24 skilling ha sålt en halv kattunshalsduk. Till henne gav dessutom Reinholdt under ett av dessa besök en sedel på två riksdaler dels för det brännvin han erhöll och dels som återbetalning av en tidigare skuld. Han fick tillbaka en riksdaler och 16 skilling. Efter ett besök hos Rosanders granne Isak Lauri återvände slutligen Reinholdt till Rosanders pörte där han övernattade.

Dagen därpå sågs bl.a. Reinholdt drucken, svärande och ensam åter vara på väg till Adam Kauppis gård, där han påtagligt berusad lade sig på en bänk inne i pörtet. Under stor oro låg han sedan där och beklagade sig över att han inte fått sova. Efter en kort stund steg han så hastigt upp och sade till en avskedad soldat som råkade befinna sig i pörtet: "Hwad tycker du, om jag, lik satan,⁷¹ skulle flyga i luften?" Utan att få något svar yttrade Reinholdt efter ytterligare en stund: "Den som til det minsta gör mig orätt, skall jag bränna eller mörda". Han övernattade i Adam Kauppis pörte.

Söndagsmorgonen den 22 januari lämnade Reinholdt tidigt Kauppis pörte. Enligt Maria Grönberg lånade han denna morgon en riksdaler av henne och lämnade som pant en brun pälskappa och en yxa. Han varnade henne samtidigt för att lämna 'persedlarna' till någon annan, då han själv ville återlösa dem senare. När Maria fick yxan i sin hand märkte hon en blodfläck på dess skaft. Reinholdt märkte att hon observerat blodfläcken, spottade på den och gned därefter skaftet med sin tröjärm innan han begav sig iväg. Senare besökte han bl.a. återigen Isak Lauri. Dit kom även bonden Abraham Nuotikumpu och inhysesmannen Salomon Haapasaari.⁷² Innan Reinholdt stegade in i stugan märkte sonen i huset att han tagit fram en yxa från Nuotikumpus släde. Nuotikumpu tillfrågades om han själv haft någon yxa med sig

vilket han förnekade. Om någon yxa funnits där menade han att den i så fall tillhörde Reinholdt. Frampå dagen gick Reinholdt tillsammans med Haapasaari åter till Adam Kauppi där de två begärde och fick brännvin. Reinholdt bad dessutom Maria Grönberg, som då fanns där, att få återlösa yxan han tidigare lämnat henne. Han lovade henne att Haapasaari påföljande morgon för Reinholdts räkning skulle lämna henne en riksdaler. När denna förhandling var slutförd och Reinholdt fått den återlösta yxan i sin hand, högg han av yxskaftet med en annan yxa och gick därefter ut med det avhuggna yxskaftet under armen. När han efter en stund återvände in i stugan hade han inte längre med sig yxskaftet. När Reinholdt senare på dagen tillsammans med Salomon Haapasaari ännu en gång besökte Isak Lauri visade han sig återigen "af drycker rörd". Han ville genast förnä Haapasaari att köpa yxan utan skaft för 18 skilling, ett köp som Haapasaari avböjde.

Under Reinholdts och Haapasaaris besök hos Lauri befann sig även fyra andra personer där. Pehr Huhta, som var en av dem, berättade för Reinholdt att en annan av besökarna, Johan Törngren, utpekade honom som mördare. Detta fick Reinholdt att hota med att "tukta" Törngren. Huhta försökte avstyra våldsamheter genom att hävda att Törngren, som en gammal man, knappast själv "diktat beskyllningen" utan förmodligen hört den ryktesvis av någon annan. För att ytterligare avleda Reinholdt från att bruka våld tog Huhta Reinholdt med sig till Erik Rosander. Där hade Reinholdt "fordrat det brännvin, hwaraf han gjort sig förtjent", som rättegångsprotokollet uttrycker det. Något brännvin hade Rosander uppenbarligen inte till hands utan föreslog i stället att de tillsammans skulle återvända till Isak Lauri. På vägen dit sade Rosander till Reinholdt att: "Brännvin skall du få, men icke må du komma och bestjela mig". Väl framme hos Lauri bjöds samtliga tre på brännvin. När de vistats där en stund insåg Huhta och hans hustru, som råkade vara på besök där, att det var bäst att bege sig hem. I farstun på väg ut tog så Reinholdt Huhta om halsen och viskade: "Jag har en präcktig pälskappa". Eftersom Huhtas hustru redan befann sig ute på gården och manade på maken att komma, kom sig inte Huhta för att fråga Reinholdt var kappan fanns och var han fått tag i den. Sedan Huhta och hans hustru kommit hem och lagt sig för natten väcktes de av ett rop utifrån. Huhta steg upp, öppnade farstudörren och kände genast igen Reinholdt, som stod där ute och begärde att få tillbringa natten hos Huhta. Han fick lov till detta och fick en rana⁷³ som täcke. Huhta, som inte kände sig trygg utan låg halvvakn i det objudna sällskapet, märkte under natten att Reinholdt minst tio gånger gick till spisen "likasom för att taga eld på pipan".

När Huhta morgonen därpå, eller måndagen den 23 januari, steg upp låg Reinholdt fortfarande kvar en stund. Vid gryningen gick han dock sin väg. I vanlig ordning begav han sig hem till Adam Kauppi där han bl.a. ånyo träffade Maria Grönberg. Hon vädjade till honom att snarast bege sig iväg eftersom ett "elakt och ryssamt ryckte" om honom spritt sig i byn. På väg ut lämnade Maria tillbaka den pälskappa Reinholdt tidigare lämnat till henne. När det blev full dag besökte Reinholdt Pehr Huhta, som förvånad noterade att han då faktiskt var nykter. Såväl ovan nämnde Törngren som en gammal änka var då på besök hos Huhta. När änkan började tala om "den rysliga händelse[n]" på Vaaranpääs torp reagerade Reinholdt genast genom att säga att: "[d]e wilja beskylla mig derföre". Svärande och 'skärande sina tänder' tillade han att: "[o]m jag wiste hwem som utspridt sådant rykte, skulle

jag å honom söka hämnas” och att: “de icke skulle få på honom detta brott, om icke det skulle finnas 2ne vittnen”. Huhta försökte nu ‘med tecken’ få tyst på den pratglada änkan, och lyckades tydligen med detta. Efter en stund utbrast Reinholdt till synes betryckt med huvudet lutat i sin hand att: “[k]ära Gud! Om man ändå wore under jorden, men det låter icke [h]jeller göra sig”. Därefter tog han en stövel från golvet, lade den under sitt huvud där han låg på en bänk och kastade sig oroligt omkring “än åt den ena, än åt den andra sidan”. Slutligen steg han upp och sade att han skulle bege sig “åt skogsbyarna” varpå han gick sin väg.

När Reinholdt väl kommit ut förvissade sig Huhta om att han faktiskt tog den väg som ledde till ‘skogsbyarna’. Något senare besöktes Huhta av nämndemannen Johan Strålberg som mest tycktes ha kommit dit för att få eld på sin pipa. När Strålberg fick höra att Reinholdt nyss varit där lämnade han dock hastigt stugan. Då Huhta dessutom fann att fanjunkaren Lars Silverbrand stod utanför och väntade medan Strålberg var inne, insåg han med ens att saker var i görningen. Han kastade snabbt på sig ytterkläderna och begav sig så fort han kunde skogsvägen västerut mot ‘skogsbyarna’.

Nu hade inte bara Huhta blivit varse att avgörande händelser var under uppsegling. Redan föregående dag hade ryktena nått klockarbostället i Karungi och länsmannen Nils Lind om att Jakob Vaaranpääs hustru och dotter inte omkommit genom någon olycka utan mördats och att mördaren troligen var Reinholdt. Lind begav sig därför tidigt måndagen den 23 iväg till Kukkola. När han anlät dit besökte han först bonden Salomon Nikki och fick av denne reda på att Reinholdt setts hos Nikkis granne Pehr Huhta. Av Huhtas hustru fick han dessutom klart för sig att Reinholdt redan begett sig iväg till ‘skogsbyarna’. Tillsammans med Nikki, Strålberg och Silverbrand hastade Lind iväg. Efterhand anslöt sig även Huhta till sällskapet. På Vesijänkä myr hanns Reinholdt ikapp. När länsmannen med ens började fråga Reinholdt om vad han haft för sig på senaste tiden svarade denne, utan att Lind nämnt något om något brott: “Jag är oskyldig!”. Reinholdt blev så delgiven misstanke om att ha mördat Jakob Vaaranpääs hustru och dotter, något som han förnekade. Han blev återförd till Kukkola och till Strålberg där han sattes i förvar. I samband med den efterföljande transporten av Reinholdt till sockenhäktet i Nedertorneå genomförde Lind, tillsammans med tre andra personer och i Reinholdts närvaro, en besiktning av de döda kropparna. Man passade även på att studera den delvis sönderfallna muren och förvissade sig om att den järnstör med murbruk på spetsen som var uppställd mot murväggen väl passade in i de två hål som fanns i muren. Därav kände man sig säkra på att hustrun Eva Henriksdotter inte kunde ha omkommit till följd av att tegelstenar rasat ned över henne utan att dessa måste ha lagts dit sedan hon dräpts. Dottern Maria Sofias sönderskurna hals visades upp för Reinholdt samtidigt som Lind ställde frågan om halsen blivit avskuren och om han själv gjort detta. Reinholdt svarade då att: “[d]är syntes wara ett ärr”. Ytterligare versioner av Reinholdts svar lämnades av andra närvarande. En bland dem menade dessutom att Reinholdt vid detta tillfälle sade att: “[o]m detta [ä]r mennisko werk, så är det rysligt”. På väg till sockenhäktet vistades Reinholdt en kort stund hos Maria Grönberg. En av de personer som då fanns där var hustrun Anna Greta Matti. Hon uppgav att hon saknade en yxa och anklagade Reinholdt för att ha stulit den. Hon frågade därför Reinholdt: “Hwad ondt hafwa wi gjort dig, eftersom du stulit yxan af oss? Kanske du mördade

folket hos Wa[a]ranpä[ä] med den samma”? Reinholdt svarade att: “[m]ed den visserligen slacktade jag.”

Sedan Reinholdt transporterats iväg anmodade länsman Lind en handfull personer att tillsammans med Jakob Vaaranpää ytterligare undersöka brottsplatsen. Själv blev han skjutsad till närmaste gästgivargård.

RÄTTEGÅNGEN

Första rannsakingstillfället

Rättegången inleddes den 29 januari 1832. Av Reinholdts prästbetyg framgick att han var född 1801 och således lite drygt 30 år när rättegången inleddes. Vidare framgick att han 1823 straffats med tjugo dagars fängelse på vatten och bröd för stöld. I prästbetyget fanns även en notering om en lysning mellan honom och en piga, Brita Maria Norman från “Ryska NederTorneå”, dock utan att något giftermål kommit till stånd. Skälet till detta angavs vara att det rådde osäkerhet om var han var bosatt. Reinholdt angavs i prästbetyget vara mycket begiven på starka drycker. Själv berättade han att hans fader Henrik Isaksson bodde i ett föregångshemman.⁷⁴ Han visste inte om han själv överhuvudtaget var skatteskriven men hävdade att han senaste vintern befunnit sig hos sin fader frånsett de perioder han varit sysselsatt med skomakerarbeten på andra ställen.

Rätten upplystes därefter om att tre pojkar funnit en söndersprättad brun ‘yllepälskappa’ under en bro. En av pojkarna hade även hittat ett avhugget yxskaft nedstucket i snön nära Maria Grönbergs pörte. Även kattunshalsduken och den svarta ullen uppvisades i tingssalen. Vaaranpää menade bestämt att pälskappan tillhört hustrun, att halsduken liknade den som hustrun hade ägt, att ullen var av samma sort som den han blivit bestulen på och att även det avhuggna skaftet måste ha kommit från en yxa han förlorat. Han påstod nu att han även hade förlorat två liar och ett par nya ‘kängskostöflar’. Reinholdt bestred under hela rättegången att han befattat sig med dessa saker, hävdade dessutom att han inte “haft något ondt til de mördade” och att han dessutom kände den mördade hustrun.

Hustrun Maria Nakkula, som först fann de mördade, vittnade om att tegelstenarna som låg på den mördade hustruns huvud och axlar i efterhand måste ha lagts dit. Reinholdt uppmanade henne att inför rätten ta på ed att tegelstenarna “med ordning” lagts på detta sätt. Åklagaren frågade Reinholdt om anledningen till hans uppmaning. Han svarade att “sådant hörde til målets utredning”, men tillade att han inte kände till hur dessa tegelstenar varit ‘ordnade’.

Andra rannsakingstillfället

Ett tema som dryftades fortlöpande under rättegången rörde naturligtvis frågan om vad Reinholdt haft för sig från eftermiddagen den 19 januari och fram till påföljande morgon. Han bedyrade att han visserligen hade besökt bonden Jakob Liisas hemman aftonen den 19 men därefter gått till Haapasaari. Reinholdt blev då av åklagare Lind erinrad om att vägen från Liisas hemman till Haapasaari gick “uppåt skogen”, medan han själv från hemmanet setts ta vägen ned till allmänna landsvägen, dvs. i motsatt riktning. Reinholdt förklarade detta med att han hade lämnat sina skidor

bakom några buskar nere vid "en wägaskilnad" längs landsvägen och att han först gick för att hämta dem. Bonden Salomon Nikki yttrade då att något sådant vägskäl överhuvudtaget inte fanns. Inte heller hade några skidor syns till de aktuella dagarna trots att landsvägen löpte alldeles intill flera gårdar, att öppna fält omgav landsvägen och att uppställda skidor borde ha setts åtminstone av någon. Reinholdt ändrade nu sin version. Han påstod nu att han lämnade skidorna vid en granbuske bakom en "rygghage" när han ankom till Kukkola.

Reinholdt tillfrågades därefter om den tidpunkt han lämnade Liisas hemman. Han svarade att han gick därifrån vid skymningen men innan ljus hade tänts i byn. Till Haapasaari anlände han när hans föräldrar redan gått till sängs. Fanjunkaren Silverbrand avbröt honom och hävdade att han vid ett tillfälle nämnt att han besökte sina föräldrar i Haapasaari, medan han vid ett annat hävdade att han varit hos Olof Vinikka den aktuella natten. Reinholdt kommenterade inte detta utan berättade vidare om besöket i Haapasaari. Där fick han av fadern låna två riksdaler och återvände dagen därpå till Kukkola. Vid ankomsten dit började det ljusna. Han besökte först Eric Rosander. I stället för att där köpa spannmål, som han först planerat, köpte han brännvin. Han hade därmed inga pengar över till att köpa spannmål.

Även andra oklarheter i Reinholdts berättelse togs upp när åklagaren jämförde Reinholdts egna versioner av vad han haft för sig med vad som kom fram via olika vittnesmål. Reinholdt undvek bl.a. sorgfälligt att nämna att han morgonen den 20 besökte Adam Kauppi, vilket var förståeligt med tanke på Kauppis uppenbarligen tvivelaktiga rykte i byn. Reinholdt blev därför allvarligt uppmanad av åklagaren att rannsaka sitt minne om kontakterna med Kauppi. Han erkände då att han vid återkomsten till Kukkola från sitt besök hos föräldrarna först gick till Kauppi för att köpa spannmål. Något sådant köp blev dock inte av. Den säck som Kauppis piga berättat att hon sett vid detta besök skulle enligt Reinholdt ha varit tom och ämnad för att fyllas med spannmål. Den omvittnade oro han uppvisade hos Kauppi skyllde han på "öfwerflödigt brännewins förtärande".

Tredje rannsakingstillfället

Rannsakningsdagen den 21 februari berättade bonden Jakob Liisa att Reinholdt under senaste hösten 'helt nykter' föreslagit att om han fick två tunnor korn och tio riksdaler av Liisa så skulle han ta livet av en föregångskvinna som Liisa förbundit sig att underhålla.⁷⁵ Detta förslag upprepade Reinholdt senare under hösten. Reinholdt förnekade under svordomar att han lämnat något sådant förslag.

I övrigt ägnades denna rättegångsdag återigen åt Reinholdts förehavanden sedan han lämnade Jakob Liisas gård den 19 januari. Inhyesmannen Salomon Haapasaari, som bodde i den föregångsstuga där även Reinholdts föräldrar hade ett rum, berättade att han besökte dem den 20 januari. Han frågade dem då om Reinholdt varit där på senaste tiden men fick till svar att han inte syns till "på längre tid". Inte heller Haapasaari hade sett Reinholdt där "sedan något före Juhlhelgen".

Rätten gjorde nu ett uppehåll i förhandlingarna för att enskilt dryfta det jäv som Reinholdt hade riktat mot två av vittnena. Reinholdt ville nämligen mena att dessa skulle ha "olofligen åtkommit" stöldgods. Beträffande Maria Grönberg, som var en av dem, skulle det ha gällt den ull som tidigarenämnda piga sett Reinholdt ha i en säck i Adam Kauppis fähus. Den andra var Eric Rosanders dotter Maria, som han

menade haft tillgång till den halva kattunshalsduk som tillhört den mördade Eva Henriksdotter. Rätten fann, med stöd av vittnen, att det i själva verket var Reinholdt själv som försökt avyttra dessa saker. Inga bevis fanns att de två själva skulle ha kommit över dessa saker ifrån Vaaranpääs torp. Inget jäv mot dem förelåg således.

Fjärde rannsakingstillfället

Under rannsakingen den 30 mars försökte åklagaren med hjälp av olika vittnen påtala det orimliga i att Reinholdt både skulle ha vistats över natten hos sina föräldrar och dessutom i "urwäder" och i mörker färdats fram och åter mellan Kukkola och Haapasaari, en sträcka på nära tre mil. Reinholdts enda kommentar var att han uppgivit 'det sanna förhållandet'.

När så åklagaren räknade upp de vittnen som kallats till rättegångstillfället, anmälde Reinholdt ytterligare en gång jäv mot ett vittne, denna gång beträffande bonden Adam Kauppi. Reinholdt hävdade att denne blivit straffad "med spö" för stöld i Torneå stad. Reinholdt hade framgång i denna jävsanmälan eftersom hans uppgift visade sig riktig. Adam Kauppi kunde därför inte vittna i målet, men ansågs av rätten kunna höras utan ed om det visade sig att han hade viktiga upplysningar att lämna.

Vid de vittnesförhör som följde uppehöll man sig till att börja med vid en del incidenter som hände sedan Reinholdt väl hade blivit fängslad. Åklagaren ville bl.a. ha reda på innehållet i vissa samtal Reinholdt haft med en del andra personer under denna tid. En dag när Reinholdt fanns i fängsligt förvar hos fångvaktaren Isak Förare och denne tillfälligtvis gick ut, var bonden Isak Lauri och en vid tiden för rättegången till Norge bortrest jungfru vid namn Johanna Erika Lidström, "båda öfverlastade af starka drycker", på besök där. Där fanns även Förares hustru, som vid tillfället försökte förmå Reinholdt att bekänna sitt brott genom att bl.a. åberopa "flere språk från Bibeln". Lidström satt samtidigt invid spisen och samtalade med Reinholdt. Förares hustru uppfattade endast att Lidström yttrade till Reinholdt att: "det vore icke farligt". När Reinholdt i rätten tillfrågades om vad de samtalat om, sade han sig inte kunna påminna sig det. Även påföljande natt förvarades Reinholdt i Förares bostad. Isak Förare vaknade under natten av att Reinholdt sagt: "håller på så länge försöka till dess jag mister hufvudet." Förare spetsade öronen för att kunna höra om Reinholdt skulle säga något mer, men denne föll snart i djup sömn. När Förare morgonen därpå berättade för Reinholdt vad han sagt under natten, svarade Reinholdt att han säkert talat i sömnen eftersom han alltsedan barndomen besvärats av detta.

När Reinholdt senare ankom till sockenhäktet⁷⁶ kom drängen Isak Asplund dit eftersom han hört att Reinholdt fick gå lös inne i Förares bostad och att han t.o.m. tilläts att ägna sig åt skomakeri. Väl inne i häkteslokalen sade Asplund till Reinholdt: "är du här nu du får icke mera vara lös hos fångvaktaren och göra skor". Reinholdt svarade att: "ja de fattiga mördarna fängslas, men om jag haft pengar, nog hade jag fått vara fri". Fångevaldigern Lindvall, som samtidigt befann sig där, anmärkte med anledning av svaret att: "de vore ju fattiga också, som du mördade". Asplund inflikade dessutom att: "ja så är du mördare, du undföll dig ett ord, som binder dig, jag skall nämna det för Länsmannen Lind och de här närvarande må vara vittnen derpå". För att komma ur denna knipa sade då Reinholdt att: "nog har jag

slagtat många, kor, får och harar”. När Reinholdt i rätten blev tillfrågad om detta menade han att de närvarande inte förstod vad han menade men att han inte kunde påminna sig den ordalydelse han haft.

Dagen innan den ‘medico-legala’ besiktningen av de mördades kroppar ägde rum transporterades Reinholdt till den avlidne gästgivaren Malmströms pörte för att vara ‘nära till hands’. Liggande där på pörtsgolvet blev Reinholdt på aftonen tillfrågad av nämndemannen Johan Franki, som då råkade vara där: “hvarföre har du fått en sådan beklädnad?”, syftande på de fångsel Reinholdt var försedd med. På detta svarade Reinholdt att: “den som förtjenar den får den”, varpå han, för att mildra vad han hade undsluppit sig, tillade att: “den är icke ensamt gjord för min räkning, den är begagnad förrut och kommer äfven hädanefter att begagnas”. När Reinholdt i rätten tillfrågades om vad han då menade, svarade han att: “beklädnaden vore gjord för den som det förtjenar, men fingo stundom äfven bäras af dem som sådant icke förtjent, hvarpå Reinholdt skulle vara ett exempel”.

Femte rannsakingstillfället

Till rannsakingen den 3 april hade såväl Reinholdts föräldrar som syster inkallats för att bringa klarhet i om Reinholdt överhuvudtaget besökt dem under natten mellan den 19 och 20 januari. Reinholdt vidhöll att så varit fallet och sade sig även kunna ange var på pörtsgolvet han övernattat och var de övriga i pörtet legat denna natt. Först att höras av föräldrarna var Reinholdts fader Henrik Isaksson. Han försäkrade att de uppgifter som Reinholdt lämnat om såväl sängkläder som var i pörtet han övernattat var riktiga. Även Reinholdts uppgifter om att han vid avfärden från Haapasaari skulle ha haft med sig yxa, säck och pengar stämde enligt fadern. När sedan mer preciserade frågor riktades till fadern om när Reinholdts besök skulle ha skett, hur länge besöket varade samt hur mycket pengar sonen skulle ha fått med sig när han lämnade föräldrarna, gav fadern betydligt vagare svar. Detta föranledde åklagaren att fråga fadern hur han så noga kunde komma ihåg vilka sängkläder sonen haft den aktuella natten, medan “han icke i öfrigt kunde göra redo”. Fadern gav endast ett svepande svar.

Den berättelse som Reinholdts moder Eva Isaksdotter lämnade överensstämmade åtminstone delvis med makens. Den avvek när det gällde vad sonen haft med sig när han lämnade Haapasaari. Hon menade att han varken haft med sig yxa eller säck. Dessutom hävdade hon att maken omöjligen kunde ha lämnat sonen några pengar eftersom några sådana inte fanns att ge bort vid denna tid. Däremot ville hon minnas att maken tidigare under vintern lämnat sonen så pass mycket pengar att de sammantaget uppgick till två riksdaler, en summa som sonen därefter var skyldig föräldrarna. Reinholdt tillfrågades då om han tog säcken och yxan hemifrån utan föräldrarnas vetskap, vilket han medgav att han gjort.

Nämndemannen Abraham Revoniemi tog sedan till orda. När han bara för någon vecka sedan besökte Kattilasaari kvarn träffade han Reinholdts moder. Hon hade då sagt honom att Reinholdt senast besökt hemmet strax före julhelgen. Revoniemis uppgifter bekräftades av en annan bonde, som även han befann sig vid kvarnen vid detta tillfälle. Eva Isaksdotter förnekade dock att hon överhuvudtaget kunnat yttrat sig så.

Ytterligare ett vittne, hustrun Kajsa Johansdotter Styrman, omtalade att hon denna morgon, i väntan på att rannsakingen skulle inledas, satt sig på en bänk vid nämndemannen Strålbergs pörte på Harrila hemman. Hon råkade då hamna bredvid Reinholdt, som viskande bad henne att gå till bonden Adam Viinikkas gård där Reinholdts moder befann sig i väntan på att höras i målet. Där skulle Styrman meddela modern att hon i rätten skulle säga att Reinholdt en natt, "utan att han närmare bestämt hvilken natt," skulle ha besökt föräldrarna och legat "å golfvet ofvanför deras säng samt derwid såsom sängbädd begagnat Fadrens päls, en kudde och en rana". Om föräldrarna menade att han var skyldig dem två riksdaler skulle Styrman meddela dem att han ville återbetala detta belopp. Styrman var nu inte villig att efterkomma Reinholdts uppmaning utan sade till honom att hans moder snart skulle komma till tingshuset och att han då själv skulle få tillfälle att tala med henne om detta. Detta uttryckte dock Reinholdt tvivel om. Styrman berättade därefter för flera personer, som då fanns utanför Strålbergs pörte, om sitt samtal med Reinholdt. Detta ångrade hon senare eftersom även Reinholdts fader fanns bland dem. Reinholdt bestred hela Styrmans vittnesmål. Han skulle bara ha frågat henne om hon var inkallad som vittne. En person som sett dem samtala ville dock mena att deras samtal var betydligt längre än vad som krävdes för att avhandla en så enkel fråga. Reinholdt kunde dock inte förmås till några medgivanden om detta.

Såväl de uppgifter som modern gav vid Kattilasaari kvarn såväl som andra som Reinholdts föräldrar lämnade kom att dryftas ytterligare via nya vittnesmål. Bland annat skulle en hustru och en piga ha hört att Reinholdts föräldrar vid besök hos dem 'lyckönskat sig själva' till att sonen greps när han var på väg hem till dem eftersom de fruktade "något våldsamt uppförande" av sin son. Detta vittnesmål fick slutligen modern att i rätten gråtande berätta att Reinholdt inte besökte föräldrarna den aktuella natten. Hon blev i själva verket ombedd av maken att i rätten förmedla den version han fick höra av hustrun Styrman utanför Strålbergs pörte. Reinholdt vidhöll att Styrmans vittnesmål var osant. Fadern höll fast vid sin version och förnekade att han överhuvud haft något samröre med Styrman på morgonen. Med detta avslutades denna rättegångsdag.

Sjätte, sjunde och åttonde rannsakingstillfällena

Sedan rättegångsdagen den 4 april ägnades åt att närmare reda ut en del mellanhanden mellan Reinholdt och ett antal personer i Kukkola dagarna efter rånmorden, utan att någonting nytt framkom, blev påföljande rättegångsdag den 22 maj mer intressant. Då uppdagades följande: När två pojkar lekte med en boll råkade den hamna på ett tak. När så bollen skulle hämtas ned från taket påträffades en yxa med avslaget skaft. Yxan förevisades rätten i det skick den hade när den hittades. Man kunde konstatera att den del av skaftet som fortfarande satt kvar på yxan till fullo kunde sammanfogas med det tidigare återfunna, avhuggna skaftet. Medan Reinholdt hävdade att han aldrig haft denna yxa i sin hand och att det som nu spelades upp i rättssalen "vore en tillställning af illasinnade menniskor", menade Jakob Vaaranpää att han kände igen den som sin.

Under rättegångsdagen 28 maj framkom inget nytt. När rättegångsförhandlingarna denna dag avslutades framställde åklagaren önskemål om att 'jungfru' Lidström skulle höras, p.g.a. det förtroliga samtal hon och Reinholdt skulle ha haft när han

förvarades hos fångvaktare Förare. Lidström befann sig dock i Norge vid denna tid. Rättegången uppskötts till dess Lidström med hjälp av länets befallningshavande kunde inställas inför tinget.

Nionde rannsakingstillfället

Vid rannsakingstillfället den 6 februari 1833 fanns 'jungfru' Lidström i tingssalen. Hon nämnde inledningsvis att hon kände till rånmordet, eftersom hon söndagen den 22 januari tillsammans med bonden Isak Pellikä och drängen Fredrik Salomonsson Klockare passerade Vaaranpääs torp, såg in genom ett av fönstren och blev då varse förödelsen där. Därefter begav hon sig tillsammans med bonden och drängen till Nikkis hemman där våldsdådet diskuterades. Någon hävdade där att Reinholdt borde misstänkas för detta, då han setts inneha saker som tillhört den mördade Eva Henriksdotter. När Lidström senare lämnade hemmanet tillsammans med Pellikä och Klockare kom de tre överens om att föra rånmorden på tal med Reinholdt så snart man träffade honom. Samtidigt skulle de vara uppmärksamma på hur han betedde sig och vad han yttrade. De besökte därför bonden Isak Lauris hemman med dessa föresatser. I dennes pörte fanns vid deras ankomst en stor ansamling av folk, däribland Reinholdt som halvlåg på en bänk.⁷⁷ När Lidström genast vid ankomsten förde "det grufweliga mordet" på tal och underströk, att "det wore menniskowerk, såsom det synes" och att "det onda samwetet deröfwer förr eller sednare [skulle] wakna och förebrå gerningsmannen", hörde de flesta församlade stillatigande på. Reinholdt reste sig dock från bänken och yttrade, utan att någon riktat någon anklagelse emot honom, att: "[n]og synes det at det är en mordgerning; men ingalunda [skulle] den som begått den, sådant erkänna". Han lade dessutom till att: "det wore alla kunnigt, det hos Waranpä ej funnes egendom, som til dylik gjerning kunnat föranleda". Allt samtal i pörtet upphörde med ens och Lidström blev av Reinholdts reaktioner ytterligare styrkt i sin misstanke om att Reinholdt var gärningsmannen.

Lidström hade mer att berätta: Sedan Reinholdt greps och fördes till fångvaktaren Isak Förares pörte besökte hon Förare tillsammans med bonden Isak Lauri. Hon befann sig då på resa till Malören. Reinholdt låg där på en bänk vid pörtesmuren men satte sig upp när de steg in. Lidström, som satte sig bredvid Reinholdt på bänken, yttrade till honom: "Om W[a]aranpä[ä]s hustru förolämpat dig; hwad hade det oskyldiga barnet gjort, eftersom du äfwen mördade det? Sårar det icke ditt samwete?" På detta svarade Reinholdt endast att: "hwad gör det annat?" Lidström, som egentligen tänkte fortsätta samtalet med Reinholdt, blev så rörd av svaret att hon började gråta och förmådde sedan inte säga mer. Lauri och Lidström fortsatte snart sin resa mot Malören. Reinholdt bestred helt innehållet i Lidströms vittnesmål. Han hävdade att hon inte ens suttit bredvid honom på någon bänk utan på en stol i en annan del av pörtet.

Tionde rannsakingstillfället

Bonden Pellikä och drängen Klockare, som nämndes i samband med Lidströms vittnesmål vid föregående rättegångsdag, var den 12 februari instämnda som vittnen. I allt väsentligt samstämde deras vittnesmål med Lidströms. Detta fick Reinholdt att medge att de uttalanden han gjort vid deras besök hos Isak Lauri "kunnat wara sådana".

Ytterligare ett vittnesmål, som berörde Reinholdts vistelse hos fångvaktaren Isak Förare innan han blev satt i sockenhäktet, avgavs denna rättegångsdag. Vittnet denna gång var Isak Förares svärmoder som berättade att hon under ett besök hos dottern fann Reinholdt där i väntan på transport till sockenhäktet. Reinholdt uppförde sig oroligt när de två kvinnorna började samtala om rånmorden. Stundom grät han till och med. Den dag han skulle närvara vid den 'medico-legala' besiktningen, eller den 2 februari, yttrade han så att svärmodern hörde det: "Nog lefwer jag nu en tid åtminstone den gårdagen⁷⁸ till ända gått; det kunde wara, som det nu befinnes, med kärigen; men at barnet skulle blifwa mördadt, war hårdt". När Reinholdt nu tillfrågades om detta yttrande, menade han att han inte kunde minnas att han överhuvudtaget fällt det.

Åklagare Lind hävdade i sin slutplädering att Reinholdt, trots att han hela tiden nekat till rånmorden, genom en mängd vittnesmål samt hans egna, "emot hwarannan skilda förklaringar och erkännanden", var gärningsmannen. Reinholdt hävdade att "laga bewis emot honom" inte fanns och begärde "fullkomlig befrielse i målet."

Elfte och tolfte rannsakingstillfällena och preliminärt slut i målet

Prästbetyget för Jakob Vaaranpää och hans mördade hustru och dotter hade inte införskaffats till rannsakingen den 13 februari 1833, varför målet ajournerades till påföljande dag då det redovisades. I detta kan man läsa att Jakob Vaaranpää och hans maka Eva Henriksdotter "warit kända för et stilla och i alla afseenden ostraffeligt och Christeligt upförande. Med god Christendoms kunskap hafwa de flitigt begagnat nådemedlen". I betyget intygades även att dottern Sophia Maria "war et utmärkt barn. Hon läste redan want i bok samt Luthers Cateches och Swebilii förbättrade förklaring med skriftens språk likaledes want utantill".

Efter att Reinholdt i vanlig ordning förnekade de brott han anklagats för tillade han att: "det kan wara Prästen okändt, hwari Waranpä lefwat med sin hustru". Utslaget lästes upp och innehöll bl.a. följande:

/ ... / [At]t Henric Henricsson Reinholt, oaktat sitt enständiga nekande til brottet, är förwunnen at hafwa med fullt upsåt att skadegöra sig å Waranpää torp aftonen den 19 Januarii sidstledit år eller natten emot den 20 i samma månad inställt, sedan hustru Eva Henriksdotter och hennes dotter Sophia Maria Jacobsdotter gått til hwila och de sidstnämnda om lifwet bringat samt derefter tillegnat sig den af Jacob Waranpä upgifne lösöreegenden; hwadan Urtima Tings Rätten / ... / pröfwar rättsligt förklara, det skall Henric Henricsson Reinholt mista högra handen och halshuggas samt steglas å wanlig rätteplats i Carl Gustafs Sockn, der brottet skjedt / ... /.

Utslaget insändes till Svea hovrätt medan Reinholdt transporterades till länshäktet i Piteå för att där avbida hovrättens utslag. Hovrätten fann i sitt utslag, daterat den 15 augusti 1833, att Reinholdt inte kunde fällas till ansvar för rån och mord då full bevisning inte förelåg, "utan lemna[de] saken till framtiden, då den kunde uppenbar warda, dock med afseende å de emot Reinholdt förekomne omständigheter och bindande liknelser, att hafva i större eller mindre mohn varit delaktig uti brottet".

Högsta domstolen fastslog den 2 november samma år hovrättens utslag och förklarade, att Reinholdt borde avsändas till "Corrections Inrättningen å Långholmen" för att där förvaras i enskilt rum "samt flitigt af wederbörande Prästerskap förmanas till en upriktig bekännelse af de emot Reinholdt åtalade grofva brott". Det institut som åberopades i domen beträffande Reinholdt var 'insättande på bekännelse'.⁷⁹

Ny prövning i målet

I en skrivelse av den 7 november 1835 från Fängelsestyrelsen⁸⁰ till Svea hovrätt meddelades att Reinholdt dels för komministern för Finska Nationalförsamlingen i Stockholm, Johan Tulindberg, och dels inför kämnersrätten⁸¹ avgivit full bekännelse.⁸² När Tulindberg besökte Reinholdt på Långholmen, vilket sannolikt inträffade någon av de inledande dagarna i oktober 1835, var Reinholdt enligt honom i en 'beklagansvärd sinnesoro'. Tulindbergs besök ledde till att kämnersrätten tämligen omgående sammanträdde i målet med Tulindberg som tolk. Rannsakingarna genomfördes i det rum där Reinholdt förvarades. Han fick hela tiden ligga kvar i sin säng. Detaljer i hans bekännelse föranledde domhavande vid Norrbottens Norra Domsaga, vice härads hövdingen Anders Magnus Stenberg, att utöver Reinholdt även åtala Adam Kauppi, Maria Grönberg, Eric Rosander samt dennes dotter Maria för att ha befattat sig med tjuvgodset från rånmorden.

Eftersom rannsakningsprotokollet från kämnersrätten innehåller delvis nya och dittills okända detaljer om både Reinholdts person och händelseförloppet vid rånmorden, redovisas här dess innehåll. Reinholdt fick i vederbörlig ordning först redogöra för sin levnad. Han berättade att han som yngling hjälpt sin fader Henrik Isaksson med jordbruksarbete. Denne, som någon tid varit fjärdingsman, råkade efterhand på obestånd, blev utfattig och "vårdad såsom inhysseshjon" tillsammans med hustrun Eva Isaksdotter, dottern Anna Greta Henriksdotter och hennes barn på en del av ett hemman som ägdes av dotterns 'fästeman' Salomon Haapasaari. Efter att "under loppet af 2ne år förrut hafva af Församlingens Presterskap blifvit undervisad i Christendomen" tog han 1820 nattvarden för första gången. År 1823, när han fortfarande bodde hos föräldrarna, blev han dömd till tjugo dagars fängelse på vatten och bröd för stöld. Efter att ha avtjänat detta straff fick Reinholdt dels undervisning i skomakeri av sin äldre broder Petter och var dels 'tjenstedräng' hos 'jordägare' i 'finska skogsbygden'. Vid slutet av 1831 var nöden i hans hembygd enligt Reinholdt så stor att:

/ ... / äfven skickligare skomakare, än han, kommit i den yttersta nöd, samt måst föda sig genom tiggeri; att brist på tillfälle att ärligen skaffa sig lifsuppehälle hade sluteligen väckt hos honom den föresats, att genom rån och mord skaffa sig något att kunna förvandla till penningar för inköp af lifsförnödenheter och starka drycker / ... /.

När Reinholdt tjänade som dräng i finska Rekiharjut⁸³ i slutet av 1820-talet lärde han känna den senare mördade hustrun Eva Henriksdotter, som var 'hjelphustru' där under vissa perioder. Reinholdt hade visserligen även hört talas om hennes make

men aldrig träffat honom och inte heller besökt deras pörte förrän i samband med rånmorden.

Beträffande händelseförloppet i samband med rånmorden och de dagar som följde, då Reinholdt fortfarande var i frihet, berättade han följande: Någon gång mellan klockan två och tre på eftermiddagen den 19 januari 1832 lämnade han Jakob Liisas gård i Kukkola för att bege sig till Vaaranpääs pörte. Han hade nämligen fått för sig att ett mord lättare kunde döljas om det förövades hos någon fattig som dessutom bodde avsides. Sådana tankar fick således Reinholdt att just välja detta pörte, som låg mellan två och tre kilometer från närmast belägna gård. Han förväntade sig att där finna åtminstone "något om ej af synnerligen stort värde". Reinholdt begav sig således dit "med fullt uppsåt att begå mord och rån".

Vid 'aftonskymningen' ankom Reinholdt dit och fann då endast hustrun och dottern hemma. Hustrun var vid hans ankomst sysselsatt med att mjölka familjens två kor som stod bakom 'pörtesrummet'; dottern sprang mest "af och an" i pörtet. Sedan mjölkningen avslutats tände hustrun eld i eldstaden och kardade därefter ull medan hon satt vid 'spiselden' och samtalade med Reinholdt. Reinholdt begärde och fick 'surmjölk', som, tillsammans med brödet han haft med sig, stillade hans hunger. Sedan de båda samtalat några timmar "vid spiselden" gav Reinholdt till känna att han ville övernatta där, något som han även fick tillåtelse till. Utan att klä av sig lade han sig på en bänk. När spiselden efter en stund slocknat och det blev mörkt gick även hustrun till vila med sin dotter vid sin sida. Reinholdt låg på bänken som om han sov, men han var i själva verket vaken eftersom han hela tiden umgicks med tanken på "det mord, han emnade begå". När så månsken trängde in i rummet kring midnattstid steg han upp, fattade tag i den yxa han tidigare sett ligga under bänken han låg på, gick till hustruns och dotterns säng och drämde till hustrun med ett yxslag över hennes högra tinning som fick henne att avge ett "jemrande läte", dock utan att dottern vaknade. Efter 'dråpslaget' flyttade Reinholdt hustruns kropp från sängen till spismuren. Därefter grep han en kniv som låg på rumsbordet och gav den sovande flickan ett hugg i halsen, som innebar att hon, "utan att gifva tecken till smärta, genast aflidit". Reinholdt släpade sedan även flickans kropp till stället där hustruns kropp låg. Med en järnstör han tidigare sett stå i ett av hörnen till pörtet stötte han så sönder delar av spismuren. Stenar och murbruk som föll ned lades så att den som sedan fann liken skulle tro att de döda "endast af våda / ... / omkommit". Visserligen lade Reinholdt några av stenarna på och kring hustruns huvud, men inte i någon bestämd ordning, "emedan sådant skulle hafva snarare kunnat förråda mordgärningen". I och med att obduktionsprotokollen efter besiktningen av kropparna ännu en gång lästes upp i rätten, blev Reinholdt ånyo uppmärksam på att flickan "haft ett skärsår å högra sidan nära födslodelen, samt blånader under högra ögat". Med anledning av detta uttalade sig Reinholdt på följande sätt:

/ ... / [H]an / ... / önskade sig Guds och människors förlåtelse för sitt brott, att han icke tilldelat, hvarken flickan eller hennes moder flera eller andra slag eller stygn, än han nyss omnämnt; och därför skulle det hafva väckt Reinholdts förundran att flere åkommor varit å de af honom mördades kroppar synlige / ... /.

Cirka en timme efter rånmorden lämnade Reinholdt pörtet. Han behövde nämligen tid för att samla ihop allt han ville ta med sig, dvs. yxan som han dödat hustrun med, pälskappan och kattunshalsduken, ullen som låg i en korg på bordet i pörtet, två liar och ett par 'kängskostövlar' som även de fanns i pörtet. Påföljande morgon, innan det ljusnat, anlände han till Adam Kauppis gård i Kukkola. Till denne "för tjufnad tillförene straffade och allmänt illa kände man" lämnade han de bägge liarna och kängskostövlarna, dock utan att ange något pris då Kauppi därmed skulle förstå att Reinholdt inte krävde någon betalning för dem. Vid hans pörte fick Reinholdt dessutom möjligheter att gömma alla de andra "röfvade sakerne" med undantag av yxan som han behöll för egen del. Den tog han med sig då han besökte Maria Grönberg, som, "likasom hennes för stöld straffade man Johan Kauppi, varit allmänt beryktad för att gerna köpa tjufgods". För Grönberg omtalade Reinholdt att han stulit sakerna i en annan socken och att han hade "åtskilligt att sälja". För att hämta stöldgodset fick han låna en tom säck av henne. Som pant för yxan han lämnade fick han ett lån på tolv riksdaler. Därefter besökte han flera personer i Kukkola, bland dem landbonden Rosanders ogifta dotter Maria som "hållit Krog". Till henne sålde han halsduken för 24 skilling. Av alla supar han fick av såväl henne som av andra blev han efterhand så 'överlastad' att han varken visste vad han gjorde eller var han senare övernattat. Tidigt följande morgon begav han sig åter till Adam Kauppis gård med ullen som han bar i den stulna pälskappan. Han fyllde säcken han lånat av Grönberg med ullen, hastade till Grönberg där han fick ullen uppvägd. Trots att den vägde närmare tio 'marker'⁸⁴ erbjöd inte Grönberg honom mer än två riksdaler för ullen och pälskappan tillsammans. Hon påtalade för honom att: "/ ... / stulet gods / ... / borde man få för godt pris och större penningssumma hade hon ej att lemna, men om köp blef af, skulle hon ej vara nogräknad att traktera honom med bränvin / ... /". Reinholdt, som var angelägen om att bli av med stöldgodset, antog hennes erbjudande om två riksdaler, ett belopp som han dock snart "förstört / ... / hos Maria Rosander, som haft god tillgång på bränvin".

De två sista rannsakingstillfällena

Sedan Reinholdt anlant till hemorten verkade befallningshavanden i länet för att ofördröjligen kalla till urtima ting i målet. Mycket hade hänt sedan rättegångarna 1832. Såväl åklagaren vid förra rättegångarna, kronolänsmannen Nils Lind, som ett antal andra nyckelpersoner i målet hade avlidit. Bland dem kan nämnas de mördades make och fader, Jakob Vaaranpää, samt bonden Adam Kauppi, till vilken Reinholdt först vände sig för att bli av med de stulna sakerna. Dessutom hade Reinholdts fader dött medan pigan Maria Rosander återigen fanns i Norge.

När Reinholdt avslutningsvis under den första av de avslutande rannsakingdagarna den 9 juli 1836 fick framträda inför rätten,⁸⁵ konstaterades att han "under visad synbar ånger och sinnesrörelse" upprepade den bekännelse han avgav redan på Långholmen. Därefter hördes Eric Rosander och Maria Grönberg. Grönberg inledde med att ursäktas sig över att hon hade svårt att minnas sina mellanhavanden med Reinholdt men medgav att hon visste att han tidigare varit straffad för stöld. Hon, som köpte ullen för två riksdaler samt gav Reinholdt en riksdaler i pant för yxan och pälskappan, kände då inte till att rånmorden ägt rum. Hon visste inte heller att pälskappan tillhörde Eva Henriksdotter och hade ingen aning om att Reinholdt "oärligen

den och ullen åtkommit, hälst han haft en brud, den hon förmodade, att omförmälte egendom skulle tillhöra, och till försäljningen lemnat tillstånd”. Rosander bestred att han överhuvudtaget sett den yxa Reinholdt stulit av Vaaranpää eller den pälskappa Grönberg befattade sig med. Han menade att Reinholdt antagligen “i fyllan kastat ifrågavarande yxa å Rosanders tak”, något som ju Reinholdt bestred.

Åtalet mot Adam Kauppi förföll i och med att denne avlidit. Beträffande Maria Grönberg var rätten övertygad om att hon tillskansat sig eller pantsatt saker hon borde misstänkt ha varit stulna. Rätten dömde därför henne att för detta böta tre riksdaler och 16 skilling, som skulle omvandlas till fyra dagars fängelse vid vatten och bröd om hon saknade tillgångar att betala böterna. Åtalet mot Eric Rosander lades däremot ned i brist på bevis, medan det mot dennes dotter Maria fick anstå till dess rätten kunde nå henne med en stämning.

Den 8 november 1836 behandlades dödsdomen mot Reinholdt i Svea Hovrätt utan att denna instans fann anledning att ändra häradsrättsdomen. Den 10 mars 1837 fastställde Högsta domstolen slutligen dödsdomen över Henric Reinholdt. Ur “Fånglista ifrån Piteå Häckte uti Norrbottens län för April månad år 1837” hämtar vi följande information:

Den 10 april ankom Kongl Majts nådiga utslag af d: 10 mars, hvarigenom Reinholdt blifvit dömd att halshuggas. Den 23 i samma månad afsändes Reinholdt till NederTorneå och Carl Gustafs Härads häckte, för att der af uti finska språket kunnig prestman, till döden beredas till den 19de Maj, då straffet skulle verkställas.⁸⁶

SOCIAL STRUKTUR OCH KULTURELLA MÖNSTER

I detta digra mål blev som nämnts hela 94 personer hörda som vittnen. Några bland dem hördes dessutom flera gånger. Därutöver blev ytterligare en handfull personer hörda som av olika anledningar inte var vittnesgilla.⁸⁷

Vad man frapperas av är den mängd människor som kunde samlas i Kukkola den aktuella tiden för att dryfta gemensamma byangelägenheter. Uppgifter om denna sociala gemenskap, som den framträder i mängden vittnesmål, rör framför allt namn på bybor som vid olika tillfällen råkade befinna sig i ett eller annat pörte i byn, där även Reinholdt befann sig fram till dess han greps. Det rör sig även om bybor som på olika sätt fanns till hands vid undersökningen av brottsplatsen och när det gällde att slutligen ta fast och fångsla Reinholdt.

En intressant omständighet är ju att Reinholdt till synes ohämmat kunde vandra mellan ett antal gårdar där han antagligen kände sig någotsånär accepterad. Man kan mot bakgrund av detta fråga sig om detta med bygemenskap i den omfattning som den här framträder skilde den tornedalska gränsbygden från andra bygder i landet vid denna tid. Man kan vidare fråga sig vilka personer bland byinvånarna som de facto kom att bli indragna i målet. Man kan då skilja ut dem som Reinholdt hörde hemma bland från dem som var behjälpliga att klara upp brottet. Representerade de två då uppkomna konstellationerna skilda sociala skikt i byn? Ett sådant skikt kunde tänkas representera en ‘subkultur’ inom vilken individer med Reinholdts bakgrund

och 'vandel' tämligen ostört kunde röra sig. Man kan tänka sig att andra personer rörde sig i helt andra sociala sammanhang med otvungna förbindelser till överheten i bygden representerad av bl.a. kyrkoherde och länsman. På detta sätt skulle de olika konstellationerna kunna betraktas som delar av en klasstruktur med skilda förutsättningar att forma sina liv bl.a. genom att ägandestrukturen gav upphov till skilda levnadsvillkor. Vissa ägde sin jord som självägande bönder medan andra på sin höjd var proletariserade 'daglönare'.

Utifrån den mängd rannsakningshandlingar från skilda håll som studerats i ett annat sammanhang kan konstateras, att den mängd personer som framträdde i Reinholdts grannskap och som han uppenbarligen hade samröre med är av en omfattning som inte framträder i fall som är relaterade till Norrbottens län i övrigt, till Västernorrland eller till slättbygderna och bergslagsbygderna inom Örebro län.⁸⁸ Efterhand kom det fram att en del av Reinholdts förtrogna i själva verket sysslade med häleriverksamhet. Detta måste även ha varit känt för fler än inom den krets där han själv rörde sig tämligen hemvant. Innan vi analyserar dessa förhållanden närmare finns här anledning att rekonstruera hur allt detta framträder i de redovisade rannsakningshandlingarna.

Det fanns uppenbarligen en social beredskap bland många i denna bygd att dryfta sådant som kändes farofyllt. Att en rånmördare gick lös i byn måste av många ha uppfattats på detta sätt. Samtidigt vandrade den allmänt utpekade till synes bekymmerslöst runt bland pörtena. Han drack sig högradigt berusad, antingen ensam eller i lag med de personer som han antagligen normalt söp med. Han försökte dessutom, när rånmordet blev vida känt, prångla ut det stöldgods han kommit över, på ett sätt som indikerar att han i vissa kretsar inte förväntade sig att bli anmäld till någon myndighetsperson. Kretsen av personer som fick vetskap om hans oförsiktiga affärer växte och han fick därför alltmer ohöljda anklagelser riktade emot sig. Först sökte han i tämligen bryska ordalag värja sig mot dem men fann efterhand att hans situation blev ohållbar, vilket fick honom att mer eller mindre brådstörtat bege sig iväg från Kukkola till sina hemtrakter, 'skogsbyarna'.

Inte minst Reinholdts uttalande att "de fattiga mördarna fångslas, men om jag haft pengar, nog hade jag fått vara fri", som han fällde när han befann sig i fängsligt förvar, ger anledning till att uppmärksamma sociala och strukturella aspekter som detta mål blottlägger. Konkreta frågeställningar att besvara inom ramen för en socialhistorisk analys kan formuleras på följande sätt: Vilka personer fanns i de pörten Reinholdt besökte? Vilka sammankomster förekom bland bybor i övrigt i Kukkola med omnejd de dagar som följde efter att rånmorden blev allmänt kända? Till vilka vände sig Reinholdt, antingen för att bettla eller för att prångla ut det stöldgods han kommit över? Kan man, för att anknyta detta till ett kulturhistoriskt perspektiv, tala om en 'brottsrelaterad subkultur' vilken bl.a. Reinholdt själv tillhörde och kände sig trygg inom? Kan man betrakta den som en subkultur inom vilken stöldgods kunde omsättas i pengar och brännvin utan egentliga risker att ställas inför rätta?

Rättegångsprotokollen har systematiskt studerats utifrån frågan: Vilka personer kom Reinholdt i kontakt med dels dagarna innan rånmorden förövades och dels dagarna som följde fram till dess han greps? Resultatet framgår av Appendix A.⁸⁹ Av de personer Reinholdt sammanträffade med under den tid han befann sig i frihet dagarna före och efter rånmorden var 14 registrerade på något av Kukkolas bonde-

hemman, antingen som husbonde eller som bondehustru, medan 22 var landbönder, backstugusittare, inhysingar eller hustrur till män med sådan social ställning. Köns-
mässigt var gruppen tämligen jämnt fördelad, medan spännvidden åldersmässigt var
tämligen stor mellan den yngsta namngivna som var nio år gammal och den äldsta
som var 77. Alla tillhörde givetvis inte delar av Reinholdts 'innersta' bekantskaps-
krets. Han var säkert, som han även själv medgav, misskänd i vida kretsar. Den
bekantskapskrets han själv var en del av hade som gemensam nämnare anskaffning
och finansiering av brännvin genom stölder och häleri. Vissa besökte han på eget
initiativ, och dessa får väl därmed sägas vara personer han, trots sitt upplevda utan-
förskap, kände en viss tillit till. Andra kom oförskyllt att hamna i hans väg. Flera
bland dem kan väl knappast ens betraktas som vänner till honom; några uttryckte
sina misstankar och några få riktade dessutom anklagelser mot honom.

Av speciellt intresse blir att utröna vilka Reinholdt vände sig till för att omsätta
sitt stöldgods i pengar och brännvin. Här framträder utan tvekan Maria Grönberg
som en central person. I bakgrunden figurerar också hennes svåger Adam Kauppi
samt Eric Rosander och dennes dotter Maria, som uppenbarligen bl.a. sysslade med
någon form av krogverksamhet. För Reinholdt var det uppenbarligen angeläget att
undanhålla rätten uppgifter om vad hans samröre med dem syftade till. I övrigt till-
hörde bonden Isak Lauri och speciellt inhysesmannen Pehr Huhta de personer som
Reinholdt besökte frekvent både före och efter rånmorden.

Pehr Huhta, som var gift inhysesman, född 1794,⁹⁰ tycks socialt sett vara en in-
tressant person i sammanhanget. Han spelade under de turbulenta dagar i Kukkola i
början av 1832 som kringgårdade rånmorden en inte oväntlig roll som någon form
av social länk mellan Reinholdt själv, dem som Reinholdt kände viss samhörighet
med och de personer som de besuttna i Kukkola anlidade i olika sammanhang. Bland
annat vid följande tillfällen figurerade nämligen denne inhysesman:

- Han kom till Vaaranpääs torp strax efter att rånmorden upptäckts och tog initia-
tiv till att undersöka brottsplatsen.
- Han fick i uppdrag att färdigställa likkistorna för att passa mordoffrens kroppar
och passade då även på att på egen hand undersöka brottsplatsen.
- Han träffade Reinholdt vid åtminstone fem olika tillfällen. Vid ett av dem hade
han modet att för Reinholdt berätta om de misstankar som riktades mot denne,
men lyckades därefter med list avvärja Reinholdts aggressionsutbrott.
- Han blev av Reinholdt erbjuden den stulna pälskappan, som han dock skickligt
undvek att ta emot.
- Han uppsöktes natten innan Reinholdt greps av denne för övernattnings.
- Han besöktes, i samband med att Reinholdt skulle gripas på sin väg mot 'skogs-
byarna', av nämndemannen Strålberg och deltog även i slutfasen av jakten på
den misstänkte.
- Givetvis fanns han som en av centralpersonerna bland de 13 personer som fanns
församlade i bonden Isak Lauris pörte när väl Reinholdt hade gripits.

Medan varken fadern och dottern Rosander, eller Lauri och Huhta, tycks ha figurerat i rättsliga sammanhang innan man fick ögonen på dem genom rättegångshandlingarna rörande rånmorden, hade såväl Adam Kauppi som Maria Grönbergs make Johan Kauppi redan passerat revy vid flertalet rättegångar under 1820-talet. Det hade gällt tvister om fordringar, uteblivna underhåll åt barn eller otillbörliga nyttjanden av dragdjur och redskap, där de två tillsammans med en del närstående personer figurerat både som käre och svarande och som målsmän och tilltalade. Båda betecknades dessutom i en rättegångshandling, daterad den 23 februari 1829, som "de illa beryktade Kaupi karlarna i Kuckola". Några mål som behandlades vid Nedertorneå och Karl Gustafs tingsrätt under 1820-talet med dessa två i huvudrollerna får illustrera detta: Den 10 oktober 1822 var båda tilltalade för att ha slagit sin styvfader, Hans Mickelsson, "blå och blodig" i dennes hem. Den utlösande faktorn bakom misshandeln var en tvist om en skuld som de uppenbarligen handgripligt försökte driva in. Sedan vittnena i målet "sprungit bort" avskrevs målet trots att rätten vid upprepade tillfällen försökte samla vittnena till ett avgörande.⁹¹

Samma månad behandlades ett mål om äktenskapsskillnad. Parter var Johan Kauppi och dennes dåvarande hustru Cecilia Johansdotter, bördig från Finland. Bakgrunden var att Johan Kauppi anklagat hustrun för att ha "pläгат köttsligt umgänge med så wäl [en] Rysk mans person wid namn Ivan eller Johan, som ock med flere andre karlar". Cecilias motanklagelse var att Johan "uti flere års tid hafwa warit otrogen uti ägtenskapet, samt derunder wåldsamt mot henne sig förhållit". Johan fick två av sina förtrogna, Anders och Nils Korvio, att vittna för sin sak. Hustrun var enligt dem "öfwerbewist att hafwa, Bartholomei eller skördetiden år 1820, haft sammanlag med en Rysk mans person". Cecilia hävdade för sin del – dock utan stöd av vittnen – att detta "skedt henne owetande, emedan Kauppi då skulle hafwa henne med starka drycker öfwerlastat". Kauppi bestred hustruns anklagelse, de två vittnena stödde honom och utslaget i målet kunde därför bara bli ett. Eftersom Johan Kauppi "ej haft med henne sedermera sängelag och icke [h]eller welat sin hustrus brottslighet förlåta", beslutade rätten att "det emellan Johan Kauppi och Cecilia Johansdotter ingångna äktenskap uphäfwa". Utslaget var för Cecilias del kostbart. Hälften av hennes 'giftorätt i boet' förverkades tillsammans med hela 'morgongåvan'. Hon tilläts inte att ingå nytt äktenskap förrän Johan Kauppi samtyckte till det, eller antingen avled eller ingick nytt äktenskap. Slutligen fick hon böta 80 daler silvermynt, motsvarande 26 riksdaler, för 'enkelt hor'.⁹²

Även det tämligen omfattande mål som slutligen ledde till att Maria Grönbergs make hamnade i fängelse skall kort beröras. Natten mellan den 21 och 22 september 1828 inträffade ett inbrott hos bonden Jacob Liisa vid vilket åtskillig egendom försvann. Det stulna bestod av bl.a. vadmal, ull och en del kläder. Misstankarna föll snart på "Backstufwukarlen" Johan Kauppi och en av hans drängar, David Bjuhr. Medan drängen temporärt undkom över riksgränsen häktades Johan Kauppi. Han nekade under hela den efterföljande rättegången envist till alla anklagelser trots att en mängd besvärande omständigheter talade mot honom. En del av stöldgodset hamnade till slut hos en färgare Berg i Torneå stad. Såväl Berg som dennes gesäll Sundberg vittnade om att Kauppi kommit till dem med stöldgodset, medan han, för att trassla till det för rätten, försökte jäva vittnena genom att påstå att dessa innehåft det. När hans tilltag misstroddes försökte han hävda att han köpt vadmal och ull av

drängen Bjuhr, som ju var försvunnen. De vittnen Kauppi själv ville åberopa, av vilka en givetvis var hans halvbroder Adam Kauppi, var i flertalet fall ej vittnesgilla såsom tidigare straffade. Flera av de andra inkallade uteblev från rätten. När så Bjuhr den 23 februari 1829 greps i Mattila förnekade även han att han befattat sig med stöldgodset trots överväldigande bevisning. I stället anklagade han ett av vittnena mot honom, Anna Könönen, för att ha "försålt sig med lägersmål för några år sedan". Han hävdade att hon, som "wore en gammal hora", inte kunde anses trovärdig som vittne. Medan Bjuhr dömdes till böter och nio par spön för stöld och ärekränkning av Anna Könönen, blev målet beträffande den hela tiden nekande Johan Kauppi 'lämnat till framtiden'.⁹³

Mycket talar således för att en form av brottslig subkultur utvecklats under, eller redan före, 1820-talet med de två halvbröderna Kauppi som centralfigurer. Rosanders och en del andra personer i Kukkola kom efterhand att höra hemma i den. Av allt att döma utnyttjades gränstrafiken mellan Sverige och Finland, då som senare, för att såväl dölja som sälja stöldgods på sätt som illustreras i det senast refererade målet mot Johan Kauppi.

Mot denna skara av personer kan man ställa alla som inte konfronterades med Reinholdt innan han greps, men som på andra sätt kom att bli indragna i målet. Det gäller dels de personer som kom att samlas på brottsplatsen dagarna efter upptäckten av rånmorden och dels de som mer eller mindre aktivt biträdde länsman Lind vid gripandet av Reinholdt, vid undersökningarna av brottsplatsen, när det gällde att transportera och därefter fängsligt förvara honom. Dessutom konfronterades ett mindre antal personer med Reinholdt under den tid då han fanns på kronohäktet i Haparanda.⁹⁴

Endast tre av dessa personer finns även omnämnda bland dem som Reinholdt på eget initiativ besökte under sin tid i frihet, nämligen de tidigare nämnda Lauri och Huhta samt änkan Maria Koski. De två konstellationerna av personer var således endast i ringa mån överlappande. Dessutom kan konstateras att personer från ett antal bondehemman i Kukkola inte finns omnämnda i rättegångsprotokollen överhuvudtaget. Det var personer som av allt att döma stod utanför de gemenskaper av bybor som namngavs i rättegångsprotokollen. Av Kukkolas totalt 50 bondehemman fanns personer som på olika sätt var knutna till målet endast i 17. En stor majoritet av bondebefolkningen i Kukkola spelade vid tiden för rånmorden, att döma av rättegångsprotokollen, undanskymda roller under de dagar då rånmorden hade störst aktualitet i byn.

Man kan nu jämföra den sociala sammansättningen av den kategori människor som konfronterades med Reinholdt medan han befann sig i frihet dagarna före och efter rånmorden med den kategori som hade med uppkläringen av rånmorden att skaffa. Om man dessutom uteslutande beaktar de personer som var kyrkoskrivna i Kukkola, får man fram att andelen bönder i båda grupperna är klart underrepresenterade i förhållande till de obesuttna, dvs. tillhörande ett socialt skikt som motsvarade landbönders och framför allt backstugusittares och inhysingars sociala ställning.

Vid sidan av brottmål som kunnat knytas till personer som uppträdde som tilltalade eller vittnen i det s.k. reinholdtfallet⁹⁶ kommer ytterligare brottmål att redovisas. Nedan görs en inventering av ett strategiskt urval av brottmål som anknöt till byn Kukkola och behandlades vid urtima ting vid Nedertorneå och Karl Gustafs tingslag under tidsperioden 1828–1838. I anknytning till nästa större mål med inhysesmannen Isak Mickelsson Lammi som tilltalad för dråp, kommer brottmål med anknytning till Niemis och behandlade vid Övertorneå tingslag perioden 1874–1884 på motsvarande sätt att stå i fokus. Inventeringen syftar till att med utgångspunkt i dessa urval avtäckta 'händelser' där riksgränsen mellan Finland och Sverige hade betydelse för målens karaktär och de tilltalades eller de instämde vittnenas sätt att bete sig. Därmed kan mer generella slutsatser dras om gränsens inverkan på det sociala livet än om endast två större brottmål fått bilda utgångspunkterna. Urvalsprincipen har varit följande: Antingen var de tilltalade eller brottsoffren i detta urval av mål hemmahöriga på ena sidan riksgränsen men brotten förövade på andra sidan gränsen, eller så finns andra omständigheter relaterade till målen som på olika sätt kan ses som konsekvenser av denna gräns.

De brottmål i och kring Kukkola åren 1828–1838 med aktualitet här inleds med ett som tog sin början vid urtima ting den 2 februari 1828. 'Inställd' till tinget var inhysesmannen Nils Peter Constenius tilltalad för stöld av hö från bonden Pehr Olofsson Styrman från Kukkola och av en häst och 'åtskilliga' fiskeredskap, förvarade i en olåst lada tillhörig nämndemannen Johan Peltari från finska Karunki. Efterhand växte målet till att omfatta en dryg handfull målsägare och med 33 vittnen inkallade. Den tilltalade var född och uppvuxen i finska Karunki på 'Constenii hemman'. Efter en tid som husbonde på detta hemman hade han "/ ... / sedan wräkitt i kring och med Hustru och många barn wistats än här, än der / ... / stundom på svenska, stundom på finska sidan om Riksgränsen", som det uttrycktes i rättegångsprotokollet. Sex år innan Constenius blev häktad var han tillsammans med sin familj kyrkoskriven i svenska Karungi men därefter i denna ords finska motsvarighet. Constenius hade inte tidigare varit tilltalad för något brott vid svensk häradsrätt men enligt ett utfärdat prästbetyg " / ... / så illa känd för sin liderlighet, öfverdådiga och förfärande lefnad, att han allmänt war fruktad och afskydd, såsom en ganska farlig och skadlig man".

Efterhand som målet fortskred utvidgades, som nämnts, anklagelserna mot Constenius. En anseelig mängd hö hade försvunnit från lador tillhöriga bönderna Henric Alama och Johan Freki, båda från Kukkola. Dessutom anklagades han av inhysesmannen Johan Hansson Svarvare för 'våldgästande'. Den händelsen hade följande förlopp: I sällskap med en landbonde och en avskedad soldat från Kukkola infann sig Constenius mellan kl 11 och 12 på natten mot den 19 januari 1828 i Svarvares pörte. Där gjorde de tre, trots att de blivit nekade, upp eld i spisen, ägnade sig åt kortspel, drack brännvin samt gick in och ut från pörtet och skrånade så att gårdsfolket inte fick någon nattro. När detta oväsen pågått ett tag bad Svarvare de tre att sluta med kortspelet. De tre gick då ut från pörtet men öppnade 'oupphörligt' ytterdörren så att det blev kallt därinne. Efter ett tag kom Constenius in och uppförde sig 'otidigt' mot Svarvare, vilket föranledde den senare att försöka få ut Constenius ur

pörtet under hot om att annars utdela en 'kindpust'. Constenius gick inte ut utan utmanade Svarvare genom att be honom sätta hotet i verket. Svarvare utdelade med flat hand ett slag över örat så att Constenius stöp omkull och gick därefter till sängs. Constenius steg i sin tur upp från golvet, rusade på Svarvare och utdelade med knuten hand flera slag mot huvudet. Efter detta handgemäng lyckades Svarvare med hjälp av en dräng i huset få ut Constenius varpå han reglade ytterdörren.

Constenius nekade till alla anklagelser. Vid urtima ting den 8 oktober 1828 meddelades utslag i målet. Constenius frikändes från flera av de höstölden han misstänktes för 'i brist på bevis' men dömdes för 'swordom, lättsinnighet och utdelande av kindpust' som en följd av kontroversen med Svarvare och för första resans stöld från Styrman och Peltari. Det höga bötesstraffet omvandlades till 24 dagars fängelse på vatten och bröd samt uppenbar kyrkoplikt.

Den 27 juli 1829 inleddes vid den aktuella häradsrätten en märklig rättegång. Som målsägare uppträdde 'löse karlen' Axel Wilhelm Kauppi från Kukkola och som tilltalade trumslagarna vid Västerbottens regemente, bröderna Johan och Pehr Åström, födda i Torneå stad men boende i Luleå stad. Kauppi anklagade de två bröderna för att under andra marknadsdagen vid Torneå stads vårmarknad 1828 ha 'avhänt' honom en häst värd 20 riksdaler. Försvårande för de två bröderna var att de bevisligen gjorde en del hästaffärer under denna marknad, bl.a. med en bonde från Kukkola, samt att den äldre av de två dessutom företog åtminstone två hästbyten under återfärden till Luleå. Kauppis rykte var dock uppenbarligen inte det allra bästa. Det prästbetyg som på häradsrättens begäran utfärdades om honom hade följande lydelse:

[Om] inhysingens, drängens eller lösdrivarens Axel Wilhelm Kaupis frågd, hvaröfver bevis nu återigen mig affordras, intygas at han mig veterligt ännu icke lagligen bunden till tjufnad eller annat ärerörigt brott, ehuru han allmänt varit och är ansedd för en i hög grad bedräglig man. Han är eljest född 1794, eger någorlunda Christendoms Kunskap och har äfven någon gång mellanåt begått Nattvarden.

Karungi den 24 Aug. 1829

Er: Burman

Efter en tämligen segsliten process där anklagelser växlades med motanklagelser och där Kauppis bristande vandel alltmer kom att få betydelse för hur rättens ledamöter såg på hans anklagelser, avskrevs slutligen målet i och med ett utslag daterat den 9 oktober 1829.

Följande mål har en något tragikomisk karaktär. Tilltalad var en nära anhörig till Henric Reinholdt, nämligen hans syster Anna Greta, anklagad för att ha begått inbrottsstölder. Rättegången, som inleddes den 27 november 1830 och som pågick i dryga fyra månader, hade som målsman bonden Göran Fredrik Winblad eller Hönlämaa från Liakka, finska Alatornio. Anna Greta hade 1828 tjänat som piga dels hos Winblad och dels hos en grannbonde vid namn Petäjämaa. När hustrun till den sistnämnde bonden skulle bevista ett bröllop i Lääkko hemman beläget i Kaakamo, hade Anna Greta försett henne med en sjal och en guldring. Vid framkomsten till

bröllopet uppdagades det att dessa saker i själva verket var brudgåvor som tillhörde Winblad. De hade burits av hustru Petäjämäa i god tro eftersom hon trodde sig ha lånat dem av Anna Greta. I själva verket hade Winblad saknat dem en tid eftersom de av dittills oförklarliga skäl förkommit från ett skåp i hans hemman. Winblad saknade för övrigt även en hatt, långbyxor och en tröja efter Anna Gretas vistelse hos honom. Det var kläder som Anna Greta i själva verket försett sig med och dessutom var iklädda när hon återvände till föräldrahemmet i Haapasaari efter sin tid på andra sidan gränsen. När folk i hemtrakterna förundrade sig över hennes utstyrsel förklarade hon den med att den lånats av hennes fader. Denna förklaring kunde hon inte styrka i rätten när hon efterhand greps och rannsakades sedan anklagelserna från andra sidan riksgränsen även nådde Karl Gustafs socken och länsman Dahl i Karungi. Den efterföljande domen löd på 28 dagars fängsligt förvar på vatten och bröd, uppenbar kyrkoplikt samt att hon skulle gottgöra bonden Winblad för det stulna, som värderades till hela 65 riksdaler och 32 skilling. Detta var för övrigt en dom som Anna Greta uttryckte stort missnöje med i rätten.

I ett liknande mål, daterat den 3 januari 1833, var pigan Maria Stina Vasikaoja från Kukkola tilltalad för stölder, dels från änkan Klara Kerttu, Kukkola, i form av kläder från en olåst kista och dels linne, madrass och en del kläder från två pigor hemmahöriga i finska Kukkola. Hon greps 'på bar gärning' av tjärnmakaren Olof Stenudd, Haparanda, när hon försökte prångla ut det stulna till en bondehustru i Kukkola.

Avslutningsvis berörs här ett brottmål i vilket en 'gosse' från andra sidan riksgränsen stod tilltalad för "åtskilliga snatterier och inbrott". 'Gossen' hette Johan Peter Keskilä och var kyrkoskriven i finska Alatornio församling. Rättegången ägde rum vid urtima tinget den 27 juni 1836. Bland de stulna sakerna fanns näsdukar, ett läderbälte och ett mässingsspänne, skor, knivar, kläder, en tobakspung m.m. till ett värde av knappt fyra riksdaler, m.a.o. ett tämligen ringa belopp. De flesta av stölderna inträffade en natt i början av juni 1836. När det uppdagades att Keskilä strök omkring i trakterna kring Kukkola dagarna därefter greps han och erkände tämligen omgående att han begått stölderna. Åtta målsägare mötte upp vid tinget. Han kom att förvaras på länsfängelset i Piteå i väntan på att målet skulle avslutas. Under denna väntan blev det uppenbart att han även begått en del tillgrepp i finska Karunki. Den avslutande rannsakingen och domen i detta mål kom därför att genomföras på andra sidan riksgränsen.

UPPFÖLJANDE DISKUSSION – KONSEKVENSER AV RIKSGRÄNSEN FÖR KONTAKTER MELLAN LÄNDERNA

De fall vi här redovisat accentuerar tillsammans med omständigheterna kring målet mot Henric Reinholdt bilden av en gränsbygd där en riksgräns inte tycks ha spelat någon avgörande roll för de sociala relationerna mellan befolkningarna från vardera sidan om gränsen. Allmogen rörde sig uppenbarligen tämligen otvunget över riksgränsen, åtminstone under den tidsperiod som belysts här, dvs. slutet av 1820- och början av 1830-talen. Att fattigtorpren Vaaranpää i sin och sin familjs nöd sökte hjälp bland bekanta på andra sidan riksgränsen var förmodligen ingenting uppseen-

deväckande i denna gränstrakt. Att finska målsägare otvunget kunde framträda vid domstolar längs Tornedalen framhäver dessutom en språklig dimension i detta sammanhang. Både svenska och rysk-finska målsägare talade ju samma språk. Värre var det för de rättsliga funktionärerna vid dessa domstolar som behövde tingstolkar för att förstå dessa målsägare.

Att brott på svenska sidan riksgränsen förövades av personer hemmahöriga på andra sidan gränsen var därför närmast följdriktigt. Visserligen saknas i denna studie uppgifter från motsvarande rättegångshandlingar från ting längs den finska sidan av gränsen. Det finns dock anledning att tro att brott förövades av svenska medborgare på andra sidan gränsen förekom. Några sådana exempel är ju dessutom företrädda bland de mål som belystes ovan men behandlades vid svensk häradsrätt. Här avses målen mot pigorna Anna Greta Reinholdt och Maria Stina Vasikaoja för stölder på finska sidan av gränsen.

Vidare tycks svenska ungdomar, dock troligen tämligen begränsade till de sociala kategorier som hörde hemma i mindre bemedlade skikt bland allmogen, i viss utsträckning ha tjänat som pigor och drängar i näraliggande byar på andra sidan riksgränsen. Syskonen Anna Greta och Henric Reinholdt är två exempel på detta. Exempel på att personer som önskade undgå den 'den svenska rättvisan' sökte hålla sig undan i grannlandet finns i målet mot Johan Kauppi, där det omtalades att hans medbrottsling Bjuhr befann sig i Finland, vilket ju trots allt antyder att gränsen av allmogen kunde uppfattas som något av en social barriär, låt vara med tämligen mild framtöning.

Vissa personer var ömsom kyrkoskrivna i någon församling på västra och ömsom på östra sidan om riksgränsen. Här kan man peka på Constenius som ett, om än något udda, exempel. Att Henric Reinholdt var trolövad med en kvinna från finska sidan av gränsen och att inhysesmannen Johan Kauppi i sitt första gifte hade äktat en kvinna från denna sida av gränsen tyder på att de tidigare omnämnda s.k. 'tvärgiftena' förekom.

Torneå stad tjänade då liksom sekler före den nya riksgränsens tillkomst som marknadsplats – och förmodligen även som avyttringsplats när det exempelvis gällde tjuvgods – för tornedalingar från svenska sidan av gränsen. Detta illustrerar åtminstone två av fallen. Att Johan Kauppi sannolikt själv begav sig till Torneå stad och dess hantverkare med sitt stöldgods tyder på detta. Torneå stads vårmarknad utgjorde dessutom den sociala och ekonomiska ram som utnyttjades av den misskände kukkolabon Axel Kauppi för sina anklagelser riktade mot de två bröderna Åström.

Sista fallet med 'gossen' Johan Peter Keskilä visar på ytterligare en dimension med avseende på dessa gränsförhållanden. Rättsliga myndigheter på de svenska och finsk-ryska sidorna av gränsen samarbetade på sätt som påminner om hur exempelvis mellanhavanden mellan socknar, länsmansdistrikt och tingslag kunde se ut inom Sveriges gränser vid denna tid.

Efter denna diskussion kommer ännu ett omfattande brottmål att redovisas. Händelserna som detta nyckelfall grundar sig på, som inträffade nära ett halvsekel efter rånmorden i Kukkola, inträffade i byn Niemis, Hietaniemi församling, knappt fem mil efter landsvägen uppströms Torne älv från Kukkola räknat.

“ETT HEMSKT MORD HAR TIMAT”

HUSBEHOVSBRÄNNING OCH BRÄNNVINSDRICKANDE

När Övertorneå tingslag samlades i Matarengi den 10 december 1879 till urtima ting blev detta början på en rättegång som såväl i enskilda bisarra detaljer som med avseende på vissa teman återspeglades redan i rättegången med Reinholdt. Båda rånmorden synliggör bilden av det sociala livet i Tornedalen som i hög grad skittat. Även i föreliggande mål kan man samtidigt urskilja en tämligen månghövdad grupp av socialt marginaliserade individer, som representerade något som närmast kan betraktas som en avvikande subkultur. Rättegången som här skall beskrivas berör bl.a. en grupp mäns omfattande alkoholkonsumtion. Man får med hjälp av en mängd vittnesmål inblickar i hur relationerna kunde se ut i den ‘brännvinskultur’ som kunde förekomma vid denna tid.⁹⁸ I denna ‘kultur’ förekommer i princip tre typer av aktörer, nämligen en, ofta socialt osynlig, brännvinsproducent, en brännvinsdistributör, som i just detta fall råkade bo i Niemis utkanter, och givetvis konsumenter.

‘Brännvinsdistributören’ tycktes vara den ende i trakten i den ‘funktionen’. Han framträder i rättegångshandlingarna i en skepnad som närmast liknar byoriginalets. Konsumenterna i detta fall ansatte distributören med sina krav på att få köpa brännvin mot kontant betalning, eller genom att lägga någon form av pant. Av allt att döma rörde sig ett antal av dessa konsumenter i kretsar som höll ihop, bl.a. som en följd av sitt alkoholberoende. I dessa var den tämligen alkoholiserade gärningsmannen ett lydigt redskap för de andra genom sin villighet att skaffa fram brännvin. De sociala processer i Niemis, som således kretsade kring att få tag i och sedan konsumera alkohol, kan ingående följas fram till den tidpunkt då rånmordet på distributören ledde till att det sociala nätverk av producent, distributör och konsumenter åtminstone temporärt gick överstyr.

Konsumenterna i det aktuella fallet kan sägas har varit en tämligen löst sammansatt grupp kring brännvinsdrickandet. Det finns därför anledning att kort beröra alkoholfrågan som den tedde sig under 1800-talet. Vi kan inleda med en illustration till det myckna brännvinsdrickandet vid 1800-talets mitt. Följande citat, hämtat ur ‘Svenska nykterhetssällskapets första årsberättelse’ och författat av nykterhetskämpen och prosten Peter Wieselgren (1800–1877), ger en nedslående bild av hur det kunde se ut på den svenska landsbygden i detta avseende. Om situationen i Västerstads socken i Skåne, där han blev kyrkoherde 1833, skriver han följande:

Man besinne, till vilken höjd raseriet gått, då kyrkorådsledamoten N.N. Händelsevis försäkrat mig, att han, som insattes av mig i kyrkorådet såsom varande *den måttligaste* i två byar, dock dagligen drack minst ½ stop [1 stop = 1,3 liter] brännvin och att hos en fattig frälsebonde i samma by, då i föl hans son vigdes, söps 80 stop brännvin på bröllopet. Stundom hände, att drängen upptagit *hela lönnen i brännvin* och häftar dessutom för en större summa, som gör att han följande år måste tjäna utan penninglön. Pigorna taga också brännvin i lön.⁹⁹

Mycket av detta skyllde man på husbehovsbränningen. Den innebar att var och en hade rätt att tillverka brännvin för hushållets behov mot att erlägga en mindre tillverkningsavgift. Den första förordningen som reglerade detta kom redan 1638. Temporärt förekom restriktioner i denna rätt, speciellt under år när spannmålstillgången var ringa och svält rådde. Då var det t.o.m. förbjudet att idka husbehovsbränning. Från år 1809 och ett knappt halvsekel framöver var bestämmelserna kring denna företeelse däremot särskilt liberala. Detta år fastställdes nämligen att varje person som var bosatt i landet fick bränna och sälja brännvin med husägarens samtycke. Detta fick till följd att tillgången på billigt brännvin måste ha varit stor, även om inga säkra uppgifter finns om konsumtionens omfattning förrän vid seklets mitt. År 1851 var alkoholkonsumtionen beräknad till 8,6 liter per invånare. Som jämförelse kan nämnas att spritkonsumtionen i Sverige åren 1959–63 beräknats till 4,8 och 1983 till 5,1 liter per person och år.¹⁰⁰

Myndigheterna var förvissade om att ett samband förelåg mellan dryckenskap och brottslighet. I efterhand kan man säga att denna uppfattning hade en hel del fog för sig. Genom att belysa hur alkoholkonsumtionens omfattning och antalet mord och dråp samvarierar över tid – via jämförelser av tidsserier från 1800-talets mitt och framåt i tiden – har bl.a. den finske socialstatistikern Veli Verkko och den svenske kriminologen Leif Lenke var för sig kunnat påvisa att en sådan samvariation finns.¹⁰¹

Det ymniga brännvinsdrickandet och dess negativa sociala följder fick riksdagen 1853–1854 att agera genom att bl.a. reglera försäljningen, införa beskattning och på så sätt minska tillverkningen av brännvin. Framför allt riktade sig myndigheterna av naturliga skäl mot den s.k. husbehovsbränningen. År 1855 utfärdades en förordning som inskränkte tiden för husbehovsbränningen till två månader per år. Genom förordningen gjordes även försök att skapa förutsättningar för att skilja tillverkning från försäljning genom att befria partihandeln från försäljningsskatt och sätta lägsta inköpet i parti till 15 kannor, eller närmare 40 liter. Detta fick till följd att personer med dålig ekonomi blev hänvisade till minuthandel och utskänkningsställen. Delvis kringgicks detta genom den s.k. salningen som innebar att ett antal personer slog sig samman för inköp av ett större 'parti' brännvin. Den ökande minuthandeln, där kunden endast kunde köpa smärre kvantiteter brännvin, var i sin tur tänkt att konkurrera med den på vissa håll omfattande krogverksamheten genom att avgifter för sådan verksamhet infördes. År 1860 blev slutligen husbehovsbränningen helt förbjuden.¹⁰² Utifrån de interiörer i bylivet i Niemis, som illustreras av följande nyckelfall, kan man dock konstatera att dessa, i och för sig drastiska, åtgärder inte gav upphov till någon lösning på problemet med det omfattande alkoholmissbruket.

FALLBESKRIVNING¹⁰³

”Löse karlen” Isak Mickelsson Lammi var tilltalad för dråp. Brottsoffret var backstugusittaren Johan Käyräsvuopio; dråpet förövades i den sistnämndes stuga. Att Käyräsvuopio var brännvinsdistributör torde ha varit allmänt känt i byn, och långt fler än Lammi sökte sig bevisligen till denne för att inhandla alkohol. Han hade i sin tur kontaktkanaler i både när och fjärran. Såväl en grannby som Stockholm nämndes

i rättegångsprotokollet som källor för brännvinet Käyräsvuopio sålde till Lammi och andra i Niemis.

Inför rättegången gjordes följande förundersökningar: Den 4 november 1879 blev kronolänsmannen Jakob Gustafsson ombedd av kommunalnämndens ordförande i Övertorneå kommun, Johan Oskar Utterström, att bege sig till Käyräsvuopios enligt belägna stuga utanför Niemis för att där genomföra en första undersökning. Tillammans med en fjärdingsman och en bonde begav han sig så iväg. Vid framkomsten fann de kvarlevorna efter Käyräsvuopio ligga på golvet invid en vägg och med ett täcke över. De tre kunde snabbt konstatera att Käyräsvuopio någon av dagarna innan blivit dräpt "medelst inslagen huggyxa i nacken". Yxan hade slagits in så djupt "att endast öfra delen af yxhammaren war synlig". Eftersom man fann en större blodpöl mitt på golvet antog man att den döda kroppen efter mordet släpats till väggen.

Det gällde till att börja med att försöka ta reda på vilka personer i Niemis som kunde ha varit i kontakt med Käyräsvuopio vid den tidpunkt då dråpet begicks. Inledande förhör anställdes med personer som man visste sökte sig till honom. Av bonden Henrik Tiensuu fick länsman Gustafsson veta att Käyräsvuopio inte setts utomhus sedan torsdagen den 30 oktober. Samme Tiensuu visste även att Lammi samma torsdag vid tretiden på eftermiddagen hämtat 1/8 kanna brännvin¹⁰⁴ som därefter överlämnats till arbetaren Johan Mellajärvi. Redan detta fick länsmannen att misstänka att Lammi hade något med mordet att skaffa. Fler personer i Lammis grannskap lämnade nämligen upplysningar som stärkte misstankarna mot honom. Carl Rolig hade exempelvis den efterföljande lördagen köpt en skinnrem av Lammi. Den troddes ha tillhört Käyräsvuopio. Brita Helena Rova hade samma lördag sett Lammi "något drucken" besöka Rova gästgivaregård och där tappa en börs ur vilken slantar föll ut över golvet. Hon noterade då flera blodfläckar på Lammis rock. Genom förhör med Carl August Walk, Greta Johanna Stock, Maria Trogen, Eva Maria Aili och Greta Johanna Rolig, som samtliga bodde i samma stuga som Isak Lammi, fick man veta att Lammi supit den sista tiden och att han torsdagen den 30 oktober på aftonen kommit hem till stugan och då haft mer pengar än någonsin tidigare. När Lammi ett dygn senare kom hem hade han med sig ¼ kvarter brännvin.¹⁰⁵ Morgonen därpå gick han hemifrån så tidigt som klockan tre. Han återkom tre timmar senare och var då något 'drucken' och iförd en skjorta ingen tidigare sett honom bära. Vid detta tillfälle bjöd han alla i stugan på brännvin. Under det samkväm som uppstod sökte han sig nära Walk, talade med denne på tu man hand och nämnde då att han mördat Käyräsvuopio, dock utan att han sade något om när och på vilket sätt detta skett.

Isak Lammi greps tämligen omgående i sin hemby Armasjärvi och fördes sedan till närbelägna Niemis. Förhör med honom anställdes av länsman Gustafsson. Lammi uppgav att han inte kände till något om dråpet. Däremot erkände han att han torsdagen den 30 oktober besökt Käyräsvuopio och av denne köpt ungefär ¼ kanna brännvin för 75 öre. Därefter hade han inte besökt Käyräsvuopio. Skjortan och skinnremmen, som då fördes på tal, sade han sig ha köpt av en "Finlands gosse". Några blodfläckar hade han inte haft på sin rock, som dock "på obekant sätt" tappats bort. Att han skulle ha nämnt för någon att han mördat Käyräsvuopio menade han vara gripet ur luften, liksom att han skulle ha varit borta på lördagsmorgonen. Där-

emot var han borta från stugan senare denna dag. Lammi häktades efter förhöret och förpassades till kronohäktet i Haparanda.

När urtima ting sammankallades den 10 december 1879, drygt en månad efter att dråpet antogs ha inträffat, hade Lammi fortfarande inte erkänt. Han var dock genom en rad omständigheter i hög grad misstänkt. Som vanligt inleddes rättegången med att diverse handlingar och protokoll lästes upp. När Lammi sedan uppmanades avge 'en sanningsenlig bekännelse' förnekade han all kännedom om brottet. Den yxa länsmannen fann i bakhuvudet på mordoffret visades upp inför rätten liksom en rock, en skjorta, fyra stycken skinnremmar, en nyckel, ett "utinlås" med nyckel samt en ask innehållande diverse skomakarverktyg. Allt detta fann man bland Lammis tillhörigheter. Förutom två av de fyra remmarna tillhörde även de övriga sakerna bevisligen den dräpte.

Vittnesförhör genomfördes med hela tjuo personer av vilka några redan hörts vid förundersökningen. Bland dem fanns inhysesmannen Carl August Walk, mot vilken Lammi anmälde jäv såsom "angifvare i målet". Jävsanmärkningen avslogs som oskäligen. Sammanfattningsvis kom under de inledande vittnesförhören följande fram: Tillsammans med drängen Johan Hannu var inhysesmannen Henrik Tiensuu aftonen den 30 oktober på väg hem från Käyräsvuopio, av vilken de köpt en kvarter brännvin. De mötte då Lammi. I vilken riktning Lammi gick efter mötet hade de två dock inte iakttagit. Förutom de uppgifter Walk tidigare lämnat vid polisförhöret, nämnde han nu att Lammi för honom berättat att han hittat tio kronor bakom en mur inne i den mördades hem. 'Ogifta kvinnan' Greta Johanna Stock, som i likhet med Walk bodde i samma stuga som Lammi, berättade att den börs hon tidigare sett Lammi inneha alltid tycktes vara tom på pengar. Tiden efter mordet förfogade han dock över två börsar med en hel del pengar i. För pengarna köpte han både vin och matvaror. Eva Maria Aili berättade att hon redan onsdagen den 29 oktober fick höra av Lammi att han "skulle taga reda på Johan Käyräsvuopios bränvinsgömmor och dagligen derifrån hemta bränvin", något som för övrigt även Walk skulle ha hört. Lammi hade enligt Aili på morgonen den aktuella torsdagen begett sig hemifrån och inte återvänt förrän på aftonen. Då var Lammi "öfverlastad af starka drycker och försedd med pengar". Den skjorta Lammi bar under efterföljande lördag hade han försökt dölja för de andra i stugan. Maria Trogen, som i likhet med bl.a. Walk och Aili bodde i samma stuga som Lammi, berättade att hon, när hon samma lördag skulle bege sig till en närbelägen by, fick erbjudande av Lammi att låna en kjortel om hon bara lovade att ändra färgen på den. Greta Johanna Rolig berättade att Lammi denna lördag erbjöd henne en kista för tre kronor och visade då även den nyckel som han påstod skulle höra till kistan. Nyckeln liknade emellertid den som hörde till stugan de bodde i.

Av övriga vittnen berättade bonden Per Tiensuu att han på eftermiddagen den aktuella torsdagen hade träffat Lammi på allmänna vägen tillsammans med bonden Per Forssman och Johan Mellajärvi. Den sistnämnde skickade då iväg Lammi för att hämta brännvin från Käyräsvuopio. Lammi var borta en lång stund och hade när han återkom med sig två flaskor. När Tiensuu i sällskap med drängen Isak Wilhelm Lustig påföljande morgon mötte Lammi längs vägen mellan Käyräsvuopios stuga och Rova gästgivaregård, frågade Tiensuu Lammi om Käyräsvuopio var hemma men fick ett nekande svar. Enligt Lammi hade Käyräsvuopio sagt att han under

fredagen skulle leverera brännvin till Puostijärvi. Tiensuu tyckte att Lammi under samtalet "sett besynnerlig ut". När Lammi lämnade sällskapet sade han dessutom att: "för att göra något ondt, borde man ha tre onda andar för att hjälpa sig". Vad han syftade på hade man då ingen aning om.

Bonden Jakob Wiipa såg Lammi den aktuella torsdagen besöka Käyräsvuopio två gånger. Lammi sågs dessutom på aftonen samma dag gå i riktning mot Käyräsvuopios bostad utan att Wiipa såg om han gick in där. Drängen Isak Wilhelm Lustig såg dagen därpå en rödmalad kista på Käyräsvuopios gård. Nästa dag var den borttagen. Den hade Lammi samma dag han blev häktad, eller tisdagen veckan därefter, erbjudit bonden Henrik Myllymäki att köpa. Samma dag, då han besökte en änka, försökte han prångla ut "en med blodfläckar försedd rock". Dessutom besökte han samma dag inhysesmannen Isak Persson Kumppani och försökte till honom sälja sin skjorta "af blekt bomullslärf", en mössa och en tobakspung. Han motiverade försäljningen med att han saknade pengar. Slutligen hittade inhysesmannen Isak Trogen tillsammans med Walk några dagar efter dråpet en nyckel under en sten i närheten av Käyräsvuopios bostad. De fann dessutom att nyckeln passade till dörrlåset till Käyräsvuopios stuga.

Sammantaget stärkte de flesta vittnesmålen misstankarna om att Lammi var den skyldige. Lammi fortsatte dock att neka till att han dräpt Käyräsvuopio. Dock medgav han att han flera gånger köpt brännvin hos denne för andras räkning. Han kunde emellertid inte förmås att redogöra för hur han kommit över pengarna och alla saker som bevisligen tillhört den dräpte trots att han tiden före dråpet varit medellös.

Vid nästa rättegångstillfälle den 9 januari 1880 blev Lammi ombedd att berätta om sina levnadsförhållanden. Av hans berättelse framgick att han var omkring 56 år gammal och född i Armasjärvi som son till bonden Mikael Isaksson och dennes hustru Eva. Båda var avlidna. När Lammi var tio år gammal flyttade han hemifrån och blev 'vallgosse' hos en bonde. Därefter innehade han drängtjänster och tillfälliga arbeten under en följd av år. Vid 22 års ålder ingick Lammi äktenskap. Hans hustru avled dock några år senare. Med henne hade han en dotter som fortfarande levde. Ett år efter hustruns död ingick han nytt äktenskap med Ulrika Henriksdotter. Med henne, som han inte längre sammanlevde med, hade han tre barn. I tio års tid innehade Lammi ett nybygge i Armasjärvi innan han köpte halva faderns hemman i samma by. Hemmanet brukade han i åtta år, eller till dess det blev "för skuld utmätt" och sålt. Därefter var han sysselsatt med timring och andra tillfälliga arbeten. Lammi bekände avslutningsvis att han dömts till böter för fylleri och att han dessutom 1852 varit åtalad men ej blivit dömd för stöld.

När Lammi efter denna redogörelse återigen blev uppmanad att bekänna, berättade han nu 'fritt och otvunget' följande: Efter att ha träffat Per Tiensuu, Johan Mellajärvi och Per Forssman hade han ensam gått till Käyräsvuopio för att hämta brännvin. Vid ankomsten dit begärde Lammi först att få tillbaka ett par handskar som han tidigare lämnat som pant. När Käyräsvuopio begärde en högre lösen för dem än de tidigare kommit överens om, kunde Lammi, som då var överlastad av starka drycker, inte besinna sig. Efter "en stunds träta" tog han i vredesmod en yxa, som låg på golvet i närheten av den stol där Käyräsvuopio satt, och utdelade med den ett hugg som träffade Käyräsvuopio i huvudet. Slaget var så kraftigt att yxskafvet gick av. Lammi kastade skafvet i en rumsvrå men lät kroppen ligga där den ham-

nat efter yxhugget. Sedan han tillgripit en påse som Käyräsvuopio höll i ena handen och tagit med sig brännvinet och nyckeln till stugan, avlägsnade han sig snabbt från stället.

Efter bekännelsen blev det allt klarare att Lammis brott snarare handlade om mord än om dråp eftersom han tycktes ha haft ett motiv. Lammi tillfrågades därför efter bekännelsen om mordet förövats i syfte att tillgripa pengar, vilket han dock förnekade. Han trodde inte att Käyräsvuopio hade några pengar hemma, eftersom han hört att denne dagarna innan upphandlat ett parti brännvin. Lammi bedyrade att han "öfverfölls af ånger, så snart han såg sitt offer liflöst" och att han de efterföljande dagarna försökte lindra samvetskvalen genom att supa. Det var även dessa kval som 'tvingade honom' att berätta för Walk om brottet. Han nämnde dessutom för Walk var nyckeln till Käyräsvuopios stuga fanns gömd och att han på aftonen påföljande dag flyttat den döda kroppen till en vrå i rummet, lagt ett täcke över den och sedan flyttat en kista som fanns i Käyräsvuopios rum till ett uthus. Walk hade även fått veta att Lammi klockan tre påföljande natt hämtat kistans innehåll. Lammi förnekade ihärdigt att han haft någon yxa med sig när han kom till Käyräsvuopios stuga, eller att han, som Walk berättat, tillgripit tio kronor. Blodet man sett på hans rock förklarade Lammi med att han, redan dagen innan mordet inträffade, oavsiktligt råkat 'sarga' en liten flicka med en kniv så att visst blodvite uppstått.

Målet kom därmed till ett första slut. Åklagaren yrkade på att Lammi skulle ställas till ansvar för mord och dessutom för stöld från död människa. Rätten dömde dock Lammi för dråp till straffarbete på livstid och förlust av medborgerligt förtroende i åtta år. Lammi överklagade domen som därför underställdes Svea Hovrätt för prövning. Hovrätten anförde den 16 mars 1880 i ett utlåtande flera anmärkningar rörande häradsrättens sätt att genomföra målet. Tingsrätten anmodades att söka vinna ytterligare klarhet om Lammis "sinnesförfattning" och om en del detaljer som rörde själva dråpet och händelserna runt ikring.

Målet återupptogs av häradsrätten den 11, 12 och 13 maj 1880. Lammi tog då bl.a. upp en del nya detaljer om sin person. Han nämnde exempelvis att han aldrig erhållit skolundervisning, utan att föräldrarna, som "befunnit sig i bergliga omständigheter", lärde honom att läsa. Därefter lärde han sig på egen hand att skriva. När halva Lammi hemman i Armasjärvi förlorades genom en skuld var Lammi 42 år gammal. Han innehade därefter ingen 'stadigvarande sysselsättning' eller bostad. En del av hans förtjänster lämnades i underhåll till hustru och barn. För åtta eller nio år sedan begav han sig till Norge och hade därefter ingen kontakt med sin familj. Då han ansåg att arbetsförtjänsten där "inte motsvarat hans behof" återvände han efter ett halvår och hamnade i Haparanda stad. Där vistades han under en sommar och en höst, varpå han återvände till Norge. Denna gång var han i sällskap med en fotograf som lovat att bekosta en amerikaresa för honom. Denne hade emellertid "ryggat" från detta löfte. Lammi blev därför tvungen att stanna kvar i Norge. Därifrån gjorde han 'åtskilliga resor' till Spetsbergen för att delta i valrossfångst och fiske.

Han återvände till sin hembygd på våren 1875 och innehade sedan dess tillfälliga arbeten "än här än der" men för det mesta i Haparanda. Senaste året började Lammi bekymra sig alltmer över sin framtid. Han märkte hur hans arbetsförmåga avtog och insåg att detta skulle komma att medföra att arbetsförtjänsterna framledes skulle minska. Detta var redan ett faktum såtillvida att han hade svårt att skaffa sig uppe-

hälle och i synnerhet brännvin, som han erkände sig vara mycket begiven på. Frånsett brott Lammi tidigare erkänt sig ha varit dömd eller åtminstone tilltalad för, fann åklagaren inför detta rättegångstillfälle anteckningar i domböckerna som fick åklagaren att tillfråga Lammi om han inte även varit straffad för stöld. Lammi svarade honom att om detta inträffat så hade det, som protokollet uttrycker det, "icke kunnat medfalla hans minne". Det fanns mycket riktigt en domboksnotering om att Lammi den 13 november 1855 dömts till böter för första resans stöld av 29½ alnar lärft.¹⁰⁶ När han ansattes av åklagaren om varför han förteg detta hade han ingen förklaring att ge.

Lammi nämnde själv att han till lynnet var "häftig och vild" och visste med sig att han inte omgavs av något gott rykte. Detta trodde han var en följd av att han "strukit omkring [och] varit våldsamt samt fattig". Till det yttre beskrevs Lammi i rannsaktionshandlingarna som fem fot och nio decimum lång,¹⁰⁷ och med ett "ovanligt stort ansikte samt en grof och stark kroppsbyggnad; hans ansigtsuttryck är sträft, förrådande beslutsamhet och känslolöshet".

När Lammi tillfrågades om vad han hade för sig tiden före mordet, berättade han att han i slutet av juli lämnade Haparanda för att bege sig till Niemis där han hjälpte en bonde med småarbeten med ringa förtjänst. Under oktober var Lammi nära nog helt sysslös och spenderade alla sina besparingar. Han bodde då inhyst hos änkan Greta Johansson Rolig i Niemis tillsammans med ankans barn, arbetaren Walk, änkan Anna Helena Rolig, "lösa qvinnan" Greta Johanna Stock, arbetaren Isak Trogen, änkan Eva Maria Aili och hennes dotter, eller tillsammans nio personer.

Rätten övergick därefter till att beröra brottsoffret Johan Käyräsvuopios liv. Den karaktäristik som redovisades förtjänar att presenteras i sin helhet:

/... / [D]enne, som wid sin död varit omkring 50 år gammal, [hade] gjort sig känd inom tingslaget i följd af sitt egendomliga lif och lefnadssätt. Så hade han en tid haft sin bostad i en af honom för sådant ändamål i jorden gräfd håla, dit han likt en mullwad gräft gångar; han hade lifnärt sig med afskräden och as efter döda djur som han med känd skicklighet upspårade äfvensom han med kroppar efter hundar, kattor och hästar dem han på uppdrag af andra personer afdragit huden; att han under de sista 20 åren sålunda lefvat enär hans hustru med deras barn öfvergifvit honom och själf fått sörja för sitt och barnens uppehälle utan något bidrag dertill af Käyräsvuopio; att han förutom sina egenheter särskildt gjort sig känd för sitt fridsamma och godmodiga sinnelag, som bewis hwarå anföres att han veterligen aldrig varit i strid eller twist med någon och att så väl fullväxta personer som barn till honom användt benämningar häntydande på hans djuriska lif utan att han deröfver fattat humör eller ens brytt sig derom; att han äfven wandrat kring i orten med kranståda eller s.k. småhandel, derå han ansetts förtjena penningar, hwad och då han aldrig synts påkosta sig något med afseende å föda eller kläder, hwilka sistnämnda bestått bokstafligen af endast trasor, och han aldrig veterligen varit drucken eller ens haft begär efter spirituosa samt han wid auktioner å orten inropat sådana saker som han kunnat med fördel sälja och hvilka inrop han städse kontant betalt, han fått rykte om sig att hafwa samlat penningar; att Käyräsvuopio innehaft sin senaste bostad omkring ett år men under några år derförut bebott en stuga under Armasvaara berg, den han sammanfogat af näfver, bark, gamla båtar

och dylikt; samt att han förut under de 2ne sista åren fått rykte om sig att kröga med brännvin, men att han för öfrigt ansetts för en ärlig och redbar karl.

Lammi berättade för sin del att han varit personligen bekant med Käyräsvuopio i tiotalet år. Det var en man som han lärt känna såsom "fridsam och oförarglig och med hvilken han aldrig haft något obytt". Lammi blev så uppmanad att "upriktigt" redogöra för sina sista besök hos Käyräsvuopio. Följande framkom: tisdagen den 28 oktober då Lammi inte hade ett enda öre på fickan besökte han Käyräsvuopio och begärde då och erhöll tre jungfrur, "eller som vore detsamma 3 supar brännvin",¹⁰⁸ som de överenskom skulle kosta 37 öre. Som pant lämnade Lammi ett par skinnhandskar som han värderade till en krona och 50 öre. Lammi blev kvar hos Käyräsvuopio medan han förtärde brännvinet och försökte även bjuda Käyräsvuopio, som dock tackade nej. Samtalet de förde under besöket berörde mest "likgiltiga ämnen". Käyräsvuopio nämnde emellertid då att han senaste tiden haft stora utgifter genom inköp av ett kärl brännvin från Stockholm. För att kompensera dessa utlägg ville han helst ha pengar för brännvinet. Efter besöket gick Lammi hem och förblev där resten av dagen. Tillfrågad förnekade han att han skulle ha tillgripit något hos Käyräsvuopio vid detta besök.

Påföljande dag befann sig Lammi hela dagen i sin bostad och hjälpte bl.a. änkan Aili och hennes dotter med en del göromål och fick 75 öre för detta. Med dessa slantar begav han sig på torsdagsmorgonen den 30 oktober klockan sex iväg till Käyräsvuopio som då redan stigit upp. Där erhöll han för 25 öre två supar som han genast drack upp. Utan att de kom i samspråk begav sig Lammi därifrån och till bonden Per Forssman där bl.a. arbetarna Johan Mellajärvi och Jakob Wiipa befann sig. Han blev där inbegripen i kortspel om en kvarter brännvin.¹⁰⁹ Vid två tillfällen hämtade Lammi under detta kortspel brännvin hos Käyräsvuopio. Sedan Lammi och Mellajärvi efter en hel del brännvinsdrickande blivit utkörda av Forssmans hustru, begav de sig iväg till Lammis bostad och träffade arbetarna Henrik Tiensuu, Johan Hannu och bonden Per Tiensuu längs vägen. Efter att ha spelat 'femkort' med Per Tiensuu om ytterligare en kvarter brännvin, begav sig Lammi för fjärde gången denna dag till Käyräsvuopio. Klockan var då, efter vad han sedermera förstod, mellan två och tre på eftermiddagen.

Sedan Käyräsvuopio mottagit de 50 öre som Lammi vunnit vid det senaste kortspelet, som han stoppade i en skinnpung han hade i sin ficka, tog han ur sängen i rummet fram en fylld kvartersbutelj som han överlämnade till Lammi. Lammi visste att Käyräsvuopio endast förvarade smärre kvantiteter brännvin på detta sätt. Sitt 'egentliga' brännvinsförråd hade han nedgrävt någonstans i skogen. Samtidigt som Lammi erhöll flaskan uppmanade Käyräsvuopio honom att hellre återlösa de pantsatta handskarna än att förstöra pengar på brännvin. När han fällde detta yttrande satt han framåtlutad på en låg bänk framför pörtesmuren med huvudet nedböjt mellan sina hopknäppta händer. I händerna höll han samtidigt penningpungen. Lammi försäkrade Käyräsvuopio att han skulle finna utvägar att komma åt pengar som motsvarade en pant om tre supar. Käyräsvuopio menade då att hans pant motsvarade sex supar. När de tvistat om detta en kort stund fattade Lammi tag i en huggyxa som stod lutad mot ena väggen och tilldelade Käyräsvuopio ett hugg över bakre delen av

hjässan, utan att Käyräsvuopio märkte när det kom då han "icke höjt ens ett finger till motvärn". Han föll från bänken framstupa ned på golvet och visade därefter inga livstecken. Först när blod började rinna från huvudet fattade Lammi vad han ställt till med. Han kunde dock inte närmare beskriva de känslor som då rörde sig inom honom. Lammi lossade omedelbart penningpungen från Käyräsvuopios hand och stoppade den på sig utan att närmare undersöka dess innehåll. Därefter gick han till sängen, men fann där endast en till hälften fylld kvartersflaska med brännvin. Lammi tog denna och den tidigare inköpta buteljen, gick sedan ut, låste farstudörren och behöll nyckeln för att förhindra att någon annan skulle kunna ta sig in och upptäcka vad som hänt. När ungefär en halvtimme gått begav han sig åter till Forssmans gård, dit han anlände vid fyratiden på eftermiddagen.

Lammi lämnade enligt protokollet bekännelsen 'med sitt vanliga lugn'. Med anledning av åklagarens kompletterande frågor uppgav han att han upptäckt yxan först när han sista gången besökte Käyräsvuopio. Det var inte för pengarnas skull han dödat Käyräsvuopio. I stället var det ilskan över att Käyräsvuopio uppgav sin fordran som större än den i själva verket var som var orsaken. Lammi tillstod att han, som orden föll, "icke tänkte på hwad han gjorde". Dessutom menade han att "ondskan icke kunnat få sådant valde öfver honom derest han varit fullt nykter" och försäkrade att han såväl före som efter mordet varit vid "redig sinnesförfattning". Att skillnader fanns mellan denna berättelse och den han lämnat tidigare berodde på att han denna gång var "brydd och förlägen" och, som han uttryckte sig, "'haj' därför att han börjat bekänna".

Lammi berättade denna gång detaljerat om sina förehavanden efter det ödesdigra besöket hos Käyräsvuopio. När han återkom till Forssmans gård påpekade ingen där för honom att han varit borta länge. Han hade i övrigt inget minne av hur resten av dagen förlöpte. Såväl det medförda brännvinet som vinet han hade köpt hos Isak Rolig gjorde honom efterhand så påverkad att han förlorade medvetandet och blev släpad hem av Carl August Walk. När Lammi vaknade morgonen därpå omtalade Walk för honom att han under natten sagt att han dräpt Käyräsvuopio. Utanför stugan där de bodde berättade sedan Lammi för Walk om hur det hela gått till och visade då även den nyckel som hörde till den mördades stuga. Nyckeln hade han tänkt kasta bort, men Walk bad honom behålla den så att de kunde gå dit någon afton senare och söka efter brännvin. På Walks inrådan gömdes den under en sten. För att döva den ånger han alltmer anfäktades av, skickade han efter ett halvstop vin¹¹⁰ och matvaror och betalade med de pengar han tillgripit.

På aftonen tog Lammi och Walk med sig nyckeln och begav sig till Käyräsvuopios stuga. För att avleda andras misstankar gick de först i motsatt riktning mot gårdarna nedanför Luppioberget, där de inväntade mörkret, varpå de begav sig till målet för aftonen. Sedan de förvissat sig om att ingen fanns i närheten, gick de in i pörtet där de fann den döda kroppen i samma ställning som Lammi lämnat den. De gick in i kammaren, sökte där i några olåsta kistor, innan de bland högar med skräp påträffade en kagge med en kanna brännvin¹¹¹ ur vilken de drack. Därefter bar de ut kaggen till pörtet. För att kroppen skulle bli svårare att upptäcka för förbipasserande som eventuellt tittade in flyttades den. Sedan var det tänkt att de skulle bege sig iväg, Walk med kaggen och Lammi med ett skrin som innehöll de tidigare omnämnda kläderna och skinnremmarna. På väg ut genom förstugan återvände Walk in

för att noggrant undersöka om inget mer av värde fanns att ta med sig; Lammi stod utanför och höll utkik. Lammi hörde då röster från landsvägen. Han underrättade Walk, som genast kom ut och sprang sin väg medan Lammi gömde sig bakom en vägg. Därifrån hörde han en kvinna komma fram till fönstret till Käyräsvuopios bostad och be honom komma för att flå en hund. Då kvinnan inte fick något svar gick hon sin väg. Lammi gick därefter åter in i stugan, fyllde en halvstopsbutelj med innehållet i kaggen som Walk i panik lämnat kvar, tillgrep en tobakspung som hängde på pörtesväggen och låste därefter förstugudörren. Han tog med sig nyckeln, satte till slut in kaggen och skrinet i en 'ladutimring' på gården och begav sig sedan hem. När Lammi ankom hem fanns Walk redan där. Tillsammans drack de upp såväl brännvinet de haft med sig som det halvstop vin som Lammi tidigare köpt hem.

Vid fyratiden på lördagsmorgonen begav sig Lammi åter till Käyräsvuopios stuga. Han gick in i 'ladutimringen' där han tog fram kistan han tidigare gömt, tog ut innehållet ur den och gömde sedan kistan i skogen. Såväl under återstoden av lördagen som de påföljande två dagarna vistades Lammi hela tiden i sin bostad. Något samtal om mordet hade inte förekommit mellan Lammi och Walk. Lammi kände dock allt större oro över vad han gjort. Tisdagen den 4 november begav han sig till Armasjärvi för att hälsa på släktingar och greps där.

Lammi blev efter sin redogörelse tillfrågad om han tidigare deltagit i den "religiösa rörelse" som under 1850-talet "herskade i orten och som efter sin främste man kallades Laestadianism".¹¹² Lammi menade att han blev 'väckt' 1855 efter tillgreppet av väven, och att han sedan levde i denna tro under sex år för att därefter, som han uttryckte det, ha "återfallit". När han så med anledning av sitt svar blev tillfrågad om varför han inte tidigare vid rannsakingarna medgav att han faktiskt var dömd för stöld, svarade Lammi att detta var:

/.../ i överensstämmelse med de åsichter derom, som rådde bland de s.k. Laestadianerna [och som gick ut på att han] icke ansett sig skyldig för världslig myndighet bekänna sitt brott, när han hade för afsigt att afgifva sådan bekännelse inför själasörjaren eller någon biktfader, hvarmed menades en sådan person, som vore "väckt" och som genom lära och lefverne visade sig vara en sann kristen, och hvilken då kunde meddela förlåtelse. Ett erkännande inför dylik person hade han äfven ämnat efter sitt häktande afgifva men icke kommit i tillfälle dertill. Först vid andra rannsakingstillfället den 9 sisl. Januari och sedan Kyrkoherden P. O. Grape, för hvilken han omtalat gerningen allvarligen föreställt honom, hurusom han icke finge motse någon förlåtelse eller frid in[n]an han för domstolen erkänt brottet, hade han sådant gjort och sedan känt sig lugnare till sinnes.

Vid uppropet av inkallade vittnen blev det uppenbart att Carl August Walk, som även han inkallats, inte infunnit sig till tinget. Det uppgavs att han hade försvunnit till Finland. Man beslöt att efterlysa honom och att sända fjärdingsmannen Nylander till finska Ylitornio för att spana efter honom.

Per Tiensuu, som ju tillsammans med Lammi och Mellajärvi suttit på landsvägen och spelat 'femkort' om en kvarter brännvin, berättade bl.a. att Lammi, tvärt emot

vad han uppgivit, inte alls varit ovillig att hämta brännvin från Käyräsvuopio. I själva verket skrävlade Lammi om att ingen kunde skaffa brännvin från Käyräsvuopio så fort som han.

Rannsakingen fortsatte påföljande dag. Nya vittnesförhör vidtog. Bland annat förhöordes de tidigare hörda Maria Trogen och Eva Maria Aili, och en del nya detaljer kom då fram som kastade en del skuggor över Walks samröre med Lammi dagarna efter mordet: fredagen den 31 oktober var Trogen borta på arbete hela dagen. Vid hemkomsten på aftonen frågade hon de hemmavarande var Lammi och Walk höll hus, och fick då svaret att de begett sig till Isak Luppio. Senare kom först Walk hem och yttrade då att: "det icke vore trefligt att gå ut i mörkret utan [att vara] tillsammans med Lammi", utan att förklara vad han menade med detta. När Lammi så kom hem en stund senare, medförde han ett halvstop brännvin som han och Walk tillsammans drack upp, varpå de lade sig att vila. Morgonen därpå steg Lammi upp redan klockan fyra och väckte då Walk. Sedan de viskat med varandra höjde Lammi plötsligt rösten och frågade om de inte borde gå ut för att hämta hem ved. Walk menade att han var sjuk och avböjde förslaget. Då tillräckligt med ved redan fanns i stugan misstänkte Trogen att Lammi hade andra avsikter med att gå ut. När Lammi begav sig iväg var han helt nykter, men när han återkom vid halvsextiden hade han med sig en till hälften fylld kvarterflaska och hade då förmodligen redan förtärt en del.

Först i samband med dessa vittnesmål framgick av rättegångsprotokollet att mordet blev allmänt känt först den 4 november. Då besökte Walk kommunalnämndens ordförande Utterström och berättade om vad han visste om det.

Bonden Isak Isaksson Kermoniemä berättade att Käyräsvuopio låg över hos honom natten mot tisdag eller onsdag den veckan han berövades livet. Morgonen därpå begav sig Käyräsvuopio först hem, men han återvände snart och omtalade då att någon tagit sig in genom fönstret till hans bostad och stulit fyra kannor brännvin. När Kermoniemä senare samma dag besökte Isak Rolig och berättade om stölden hade Lammi, som då fanns där, yttrat att: "det gör ingenting blott man kan visa hvar man varit under natten". När Lammi tillfrågades om han fällt detta uttalande medgav han detta men sade sig inte känna till något om inbrottet. Åklagaren anhöll därefter om uppskov med målet för att bl.a. kunna höra Walk. Lammi uttryckte för sin del att ytterligare vittnesförhör var meningslösa då han redan ansåg sig ha lämnat en sanningsenlig bekännelse.

Målet återupptogs den 22 maj. Carl August Walk, som den 18 maj hämtats till tingstället från finska Ylitornio, berättade följande: Det var på lördagsmorgonen, när Lammi kom hem med brännvin och han själv gått ut för ett "naturbehov", som Lammi talade om för honom att han 'dräpt' Käyräsvuopio på torsdagsaftonen. Han nämnde dock inte varför eller hur detta skett. Eftersom Walk inte trodde att detta var sant ställde han inga fler frågor till Lammi. Då han märkte att Lammi blev alltmer dyster och tungsint, och då han samtidigt uppmärksammade Lammis oförklarliga innehav av pengar och brännvin, blev Walk dock alltmer övertygad om att Lammis berättelse kunde vara sann. Detta gjorde att han den efterföljande tisdagen berättade om vad han fått höra.

Walk hade arbetat hela torsdagen och träffade därför inte Lammi förrän på aftonen då han hemförde honom redlös. Inte heller under fredagen var Walk och Lammi

tillsammans förrän de i skymningen följdes åt till Isak Lustig för att låna ett 'vargspel'. Eftersom Lustig inte var hemma gick Walk tillbaka hem. Lammi fortsatte vägen förbi hemmet och söderut utan att Walk visste vart han skulle gå. Lammis uppgift om att Walk skulle ha följt honom till Käyräsvuopios stuga på aftonen var osann. När Lammi senare kom hem med en butelj brännvin sade han att han hade fått den av en person han träffat längs vägen. Walk nämnde även att Lammi sagt att han efter 'mordgärningen' tillgrep en börs innehållande tio kronor som legat gömd bakom Käyräsvuopios spis.

Inför fortsatt rannsaking med Walk begärdes att även han skulle hållas i förvar. Åklagaren yrkade om ansvar för Lammi för mord och stöld. Eftersom Lammi inte sade sig ha något att tillägga, överlämnade åklagaren målet till häradsrätten, som avkunnade sitt utslag där det framgick:

/ ... / att Lammi på eftermiddagen den 30 Oktober 1879 i Johan Käyräsvuopios bostad i afsigt att döda tillfogat bemålde Käyräsvuopio ett hugg med yxa i hufvudet så att han deraf ljutit döden; men enär Lammis uppgifter om förloppet dervid icke lemna rum för det antagande att gerningen kunnat, utan föregående öfverläggning, af hastigt mod begås anser H[äradsrätten] Lammi hafva med stadgadt upsåt brottet föröfvat och alltså gjort sig skyldig till mord å Johan Käyräsvuopio; Och emedan Lammi, hwilken förut undergått bestraffning för stöld derjemte blifvit förvunnen att hafva efter mordet å Käyräsvuopio af dennes egendom tillgripit gods och penningar / ... / dömes Lammi, som för mordet gjort sig skyldig till straffarbete på lifstid och förlust för alltid af medborgerligt förtroende och för andra resan stöld till straffarbete i 2 år och förlust af medborgerligt förtroende under 5 år, att i en bot hållas till straffarbete under sin återstående och för all tid vara medborgerligt förtroende förlustig;

När Lammi tillfrågades om han var nöjd med utslaget, förklarade han sig inte för stunden kunna ge något bestämt svar. Sedan han efterhand överklagat domen, underställdes den Svea Hovrätt för prövning. Hovrätten avgav den 9 augusti 1880 sitt utslag. Utifrån detta framgick att hovrätten:

/ ... / ändrat / ... / HäradsRätt[en]s Utslag och dömt Lammi för det han i uppsåt att döda, men af hastigt mod beröfvat annan lifvet [och därför] hållas till straffarbete på lifstid, samt för andra resan stöld å särskilda tider och ställen till en del från död människa föröfvad stöld, att undergå straffarbete i två år och derutöfver under tio år vara förlustig medborgerligt förtroende, att i ena bot hållas till straffarbete under sin återstående lifstid och under tolf år vara medborgerligt förtroende förlustig / ... / .

Sedan Lammi under två dagar funderat över utslaget förklarade han sig 'nöjd' med det. Lammi vistades knappt en månad på kronohäktet i Haparanda innan han den 19 september förpassades via Långholmen till straffarbetsfängelset i Varberg där han avled 1888.

Målet blev behandlat i *Norbottens Kuriren* vid två tillfällen, dels två veckor efter första rättegångstillfället i form av ett referat av vad som kom fram vid tinget och dels i form av en förhållandevis lång kommenterande artikel knappt en vecka efter den andra rättegångsdagen.

Första artikeln, under rubriken "Mordet å Käyräswuopio i Hietaniemi",¹¹³ ger intryck av att vara en ögonvittnesskildring av rättegången. Den inleds med att huvudaktörerna i målet, dvs. domaren, åklagaren och den tilltalade, presenteras. Den senare beskrivs vara "/ ... / omkring 50 år, och af ett yttre som ej ingaf förtroende". Reportern klagar i övrigt över att tillfället inte var "[m]ycket upplysande". Varken obduktionsprotokoll eller prästbevis lästes upp, menade han. Reportern hävdade t.o.m. att häradsrätten vid detta tillfälle tillämpade ett 'nytt rannsakingssätt', som syftade till att "förebygga twetalan", dvs. att vittnena skulle anföra olika versioner vid olika rannsakingstillfällen. "Något oegentligt war det wäl också", hävdade reportern, att hela sju vittnen samtidigt fick avlägga vittneseden, men att deras vittnesmål presenterades först sedan förhørsprotokollen vid polisförhören blivit upplästa. Dessutom efterlyste reportern uppgifter om den tilltalades "föregående lefnad", som enligt honom förväntades "innehålla åtskilliga intressanta pointer".

Ett av vittnesmålen anfördes, sannolikt Walks, eftersom den refererade personen beskrevs vara en man som bodde tillsammans med Lammi. I artikeln refererades till en sekvens i Walks vittnesmål som fanns återgiven i en annan version i rannsakingningsprotokollet. Så här skriver reportern:

Ett af witnena / ... / hade samma natt då mordet antages hafwa skett, ej kunnat sofwa, emedan han tyckte sig se en mängd lik samlade på gården rundt om en der befintlig sten. Påföljande morgon omtalade han detta för andra inneboende och gingo de sedan ut och lyfte på stenen, under hwilken de då funno nyckeln till den mördades bostad.

Reportern avslutar sin artikel genom att referera till en artikel införd i tidningen *Riksgränsen*, i vilken det framgår att: "22 witnen blefwo hörda och att åtskilligt grafwerande kom i dagen, bland annat, att L. för ett af witnena skulle hafwa erkänt mordet, att man sett blodfläckar på hans kläder, och att han skulle innehaft den mördades börs o.s.w."

Den andra artikeln var sannolikt inte skriven av någon reporter som var närvarande vid tinget. I denna betydligt längre artikel, som inleds med "Angående mordet å Käyräswuopio i Hietaniemi",¹¹⁴ refereras inledningsvis till urtima tinget den 9 januari 1880 och till häradsrättens dom. Därefter görs försök att – uppenbarligen efter invändningar av någon av de vid häradsrätten medverkande aktörerna, förmodligen domaren – korrigera uppgifter som med kritiska förtecken framfördes i första artikeln. Med uttrycklig hänvisning till den anføres att ett prästbevis utställt på den tilltalade faktiskt 'företeddes' vid första rannsakingstillfället, och att man i samband med detta fann att beviset innehöll "anteckningar om den tilltalades wandel". Detta föranledde i sin tur domaren i målet att anmoda den tilltalade att noga redo-

göra för "sina föregående lefnadsöden". Artikeln avslutas med ett ironiskt inpass med följande ordalydelse:

Det försök, hwarom nämnda uppsats bär witne, måste således owillkorligen påminna om Witalis skaldeestycke "Jeruselems skomakare", der det heter:

Uti den tiden war mycket på mod
Att lägga sig i hwad man icke förstod,
Säger vår sista sagesman.

Artikelnen refererar efter detta kort till vad som kom fram under rannsakingen den 9 januari 1880. Enligt en korrespondent, som uppenbarligen var stationerad i Korpi-lombolo, framgår att Lammi:

/ ... / [e]fter att hafwa innan ransakingen började warit närmare 2:ne timmars tid utsatt för wederbörande själasörjares hamrande med lagens hammare och andans swärd samt flitiga och kraftiga uppmaningar att lätta sitt skuldbelastade samwete / ... / .

Om detta finns ingenting nämnt i rättegångsprotokollet. Efter att ha hänvisat till Lammis bekännelse, redogjorde man däremot i artikelnen kortfattat för vad Lammi berättade inför rätten, en redogörelse som i stora drag överensstämmer med vad som framkom i protokollet. I samband med att domen avkunnades omtalas att: "Lammi syntes wisserligen för tillfället nedslagen, men någon synnerligt djup ånger öfwer brottet kunde dock ej förmärkas."

ANDRA BROTTMÅL MED ANKNYTNING TILL NIEMIS ÅREN 1874–1886¹¹⁵

Mål som tematiskt, geografiskt och tidsmässigt anknyter till Lammi-fallet skall här anföras. Någon direkt anknytning till befolkningen på den finska sidan av gränsen är svår att spåra i målet mot Lammi. Endast ett av vittnena, 'inhysesmannen' Carl August Walk, kan antas ha varit kyrkoskriven i någon församling på den östra sidan av gränsen, dit han ju för övrigt flyktade när hans samröre med Lammi började göra hans situation i Niemis ansträngd. Däremot förekommer beröringspunkter med andra sidan gränsen i andra brottmål från denna tid.

Två brottmål, som kan inrymmas under beteckningen nödbrottslighet, behandlades vid samma urtima ting. På senvåren 1879 tilltalades till att börja med 'löse karlen' Johan Persson Korvola, boende på andra sidan riksgränsen, för att dels ha stulit en 'körren' och en töm från bonden i Niemis, Simon Sieppi. Förutom denna stöld hade Korvola även begått fem stölder inom Pajala socken. För dessa brott dömdes han till hela två års och sex månaders straffarbete och att dessutom "vara medborgerligt förtroende förlustig" i sju år. Vid samma urtima ting var 'löse karlen' Johan Salomonsson Hannu, kyrkoskriven i byn Portimojärvi i finska Ylitornio församling, tilltalad. Han hade av handlanden Johan Planting tillgripit en säck innehållande 180

skålpund rågmjöl för vilket han dömdes att böta 75 kronor. Båda dessa rättegångar avhandlades tämligen snabbt och utan komplikationer.

Brist på komplikationer kan man knappast anföra beträffande målet mot bonde-sonen Henrik Kirkonmäki som vid samma rättegångstillfälle var tilltalad för olovligt tillgrepp. Detta mål är dessutom intressant eftersom det ger en del inblickar i de följder som den utbredda alkoholkonsumtionen i denna trakt kunde få för enskilda personer. Att målsägaren, som för övrigt inte namngavs i rättegångshandlingarna, inte var närvarande vid detta tillfälle fick efterhand som målet fortskred sin naturliga förklaring.

Kirkonmäki anklagades för att ha stulit ett smidesstäd av målsägaren men nekade till detta. Han hade av den redan i målet mot Hannu omnämnde handlanden i Niemis, Johan Oskar Utterström, köpt detta städ och en tid därefter lånat ut det till målsägaren, som efter ytterligare en tid återställt det. Utan tillstånd hade sedan målsägaren ånyo tagit städet och fört det till sin egen smedja. Som bevis för att Kirkonmäki faktiskt var ägare till smidesstället uppvisade han i rätten ett kvitto undertecknat av Utterström och av vilket det framgick att Kirkonmäki köpt det för lite drygt 90 kronor.

Kirkonmäki begärde sedan i rätten att bonden Karl Anttila skulle höras som vittne. Anttila erkände att han under förundersökningen inför rättegången farit med osanning och att denna osanning drabbat Kirkonmäki. Målsägaren hade, som han uttryckte det, "förstört vittnet med brännvin samt förestafvat vittnet den då aflagda berättelsen". 'Berättelsen' hade i själva verket följande intrikata innehåll: Målsägaren, som en dag befann sig utanför Kirkonmäkis hem, kallade där på polismannen P.O. Grape. När Grape ankommit blev Kirkonmäki av Grape ombedd att öppna dörren till sin stuga eftersom Grape sade sig veta att brännvinsförsäljning pågick där inne. Kirkonmäki vägrade att öppna dörren då han ej hade något tjuvgods där inne utan sprang i stället 'till skogs' av rädsla för att bli häktad. Grape höll nämligen fotbojor i sin hand som han hotade att använda mot Kirkonmäki. Målsägaren bröt därefter med en kniv bort järnregeln från dörren till rummet där smidesstället fanns förvarat och hämtade sedan ut städet biträdd av Grape.

Ytterligare en person, 'inhyssesson' Johan Johansson Palovainio, som var vittne till händelseutvecklingen, kunde intyga att såväl målsägaren som Grape vid detta tillfälle "voro rörde af starka drycker". Eftersom Anttila hade sett smidesjärnet i målsägarens egen smedja hade han hela tiden trott att det ägdes av denne. Ännu ett vittne, bonden Abraham Lambäri, intygade att han några dagar efter ovannämnda uppträdde framhållit för målsägaren hur illa denne betett sig mot Kirkonmäki. Målsägaren svarade då att han visste att Kirkonmäki verkligen ägde städet och att han själv inte hade råd att köpa det "i så dåliga penningtider".

När vittnesförhören var avklarade bad Kirkonmäki rätten om att få skolläraren P.A. Mörtberg som biträde i rätten, vilket bifölls. Mörtberg anhöll i sin tur om ytterligare vittnesförhör. De efterföljande vittnesmålen bekräftade i stort sett den bild Anttila hade gett av händelseförloppet. Även nämndemannen Johan Karainen hade påtalat målsägarens dåliga beteende för honom. Denne hade då svarat att saken egentligen handlade om att Kirkonmäki skulle tvingas betala en gammal skuld till honom. På fråga om inte Kirkonmäki och han kunde ingå en förlikning i saken var han med på detta om förlikningen samtidigt innebar att hans fordran återbetalades.

Av naturliga skäl lades detta mål ned. Smidesstädet, som förvarades av Grape, återställdes och Kirkonmäki blev av rätten försäkrad om att fortsatta trakasserier gentemot honom skulle komma att beivras.

Med avseende på brottets karaktär skiljer sig följande fall från andra anförda. Den misstänkte, 'löse karlen' Johan Johansson Joki från den till Niemis närbelägna byn Armasjärvi, var nämligen, förutom för hemfridsbrott, tilltalad för mordbrand. Bortsett från brottskategori finns en hel del beröringspunkter mellan Joki som person och huvudmännen i de två tidigare redovisade nyckelfallen. Två bland dem som hördes som vittnen hade dessutom hörts i Lammi-fallet, Maria Trogen och Carl August Walk. Walk hade dessutom en framträdande roll i detta fall.

Rättegången, som inleddes den 12 september 1881, hade som målsägare dels en bonde i Armasjärvi, Salomon Nikula, och dels målaren Gustaf Fredriksson från Niemis. Beträffande mordbranden berättade den sistnämnde att hans hus hade brunnit ned medan han själv var frånvarande på arbete. Joki misstänktes tämligen omgående för att ha anlagt branden, dels därför att han sågs i närheten av huset strax innan branden startade och dels p.g.a. att han då även hade "fällt hotfulla yttranden om, att han skulle begå något brott för att i fängelse få sig tak öfver hufvudet".

Om Jokis 'levnadsomständigheter' finns bl.a. följande redovisat i rättegångsprotokollet: Han föddes i Niemis 1833 som son till bonden Johan Isaksson Joki och dennes hustru Maria Henriksdotter i vilkas hem han vistades under sina första 20 år. I hemmet lärde han sig läsa men ej skriva. Sedan han lämnade föräldrahemmet livnärde han sig genom "tillfälligt arbete här och der". År 1856 gifte sig Joki och hade, när brottmålet mot honom inleddes, två barn. Några år efter giftermålet begav sig Joki till Norge där han bl.a. blev dömd till fyra års straffarbete för dråp. Efter avtjänat straff återvände han i början av 1860-talet till sina hemtrakter. Från diverse besparingar köpte han sig en i Armasjärvi belägen stuga, som han fortfarande bebodde vid gripandet. Joki dömdes för ytterligare brott efter hemkomsten från Norge. År 1864 dömdes han för första resans stöld till fyra månaders straffarbete samt böter och 1867 för mordbrand till nio års straffarbete och "förlust af medborgerligt förtroende för alltid". Joki var dessutom 1879 tilltalad för stöld av får men frikändes 'i brist på bevis'.

I juli 1881 hade så Joki, enligt målsägaren Nikula, i vredesmod slagit sönder en fönsterruta i Nikulas hem. Att han vid tillfället besökt Nikula kunde Joki inte förneka, men eftersom han sade sig ha varit 'drucken' vid detta tillfälle kom han endast ihåg att han anfölls av 'en arg hund'. För att freda sig kastade han ett 'vedträ', "hvilket möjligen träffat fenstret". Två vittnen fanns dock tillhands i rätten. 'Inhyses' Isak Juntikka, som tillbringade den aktuella natten hos Nikula, berättade att Joki två gånger natten mot den 25 juli kommit till Nikula och vid dennes säng bett om något men blivit nekad detta. Efter att Joki för andra gången gick ut hörde Juntikka en duns i väggen och såg sedan ett 'vedträ' komma in genom fönstret. Juntikka rusade ut och såg Joki hastigt avlägsna sig från Nikulas gård. En granne till Nikula, 'inhyses' Isak Mäkitalo, hade dessutom sett Joki kasta in 'vedträet' genom rutan. Efter vittnesmålen erkände Joki att han 'nog' slagit sönder fönsterrutan.

Om sina förehavanden i anslutning till mordbranden, som inträffade fyra dygn efter händelsen i Armasjärvi, hade Joki följande att förtälja: Dagen före branden kom han till Niemis där hela dagen gick åt till "besök här och der i gårdarne". Efter

att på kvällen ha besökt sin moder, vandrade han längs stranden av Torne älv norrut till Roligs hemman där han bad att få brännvin men nekades detta. Han vandrade då vidare längs älvstranden till Pudas hemman där han dock inte blev insläppt. Efter att ha insomnat på bara marken vaknade han av kölden och begav sig till hustrun Eva Johanna Noppas hem. På morgonen återvände han så till Pudas hemman där han hörde talas om branden, och förnekade därmed att han skulle ha något med den att skaffa.

Av inkallade vittnen berättade 'ogifta' Anna Maria Stock att Joki dagen före branden hos henne beklagat sig över att hans hustru lämnat honom och "tagit arbete hos andra". Själv skulle han antingen "resa öfver till Norge eller ock skaffa sig tak öfver hufvudet i fängelset".

Inhyseshustrun Cajsa Lisa Viipula släppte vid midnattstid den aktuella natten in Joki i sitt hem på Roligs hemman. Joki begärde då att få köpa brännvin men blev nekad detta. I vredesmod avlägsnade han sig därifrån i riktning mot Fredrikssons gård, och en stund senare såg Viipula rök stiga upp från denna gård. Viipula nämnde i sitt vittnesmål dessutom följande: hennes make låg i förhandlingar med Joki om köp av Jokis stuga i Armasjärvi. Dagen innan besöktes maken och blev av Joki uppmanad att "snart besluta sig, emedan / ... / det vore osäkert, hvarest han derefter komme att uppehålla sig, enär han skulle laga att han blefve intagen på det ställe, der man upåtit köttet af honom, så att man äfven skulle få afgnaga benen".

Av övriga vittnen berättade ovannämnda Eva Johanna Noppa att Joki mellan klockan 2 och 3 den aktuella natten kom till henne "något rörd af starka drycker, ehuru ej öfverlastad" men att någon eldsvåda inte då kom på tal. Till 'inhyses' Abraham Pudas kom Joki en timme senare och fick av denne två koppar kaffe. När Pudas för Joki uttryckte att: "det har nog ej varit roligt hos dem, hos hvilka det brunnit i natt", svarade Joki endast att: "'det har det nog ej', utan att fråga, när eller hvar eldsvådan egt rum". Detta svar fick således Pudas att anta att Joki antingen sett eldsvådan eller hört talas om den av andra. Joki menade i rätten att Pudas redan innan nämnt om den för honom, vilket enligt Pudas ej var fallet. Någon ytterligare förklaring till sitt svar kunde Joki inte förmås att ge i rätten.

Två veckor efter eldsvådan inställde sig Joki hos bonden Erik Pudas, nämnde att han hört att han var misstänkt för mordbrand, sade sig vara oskyldig men kom frivilligt till Pudas för att undvika att "ledas till fängelset såsom ett kreatur". Joki blev i rätten frikänd från ansvar för mordbrand men dömdes att böta 100 kronor för att han "af ondska eller öfverdåd" slagit sönder bonden Nikulas fönsterruta och 'brutit dennes hemfrid'.

I ett mål daterat den 25 februari 1882 kom den i målet mot Lammi omtalade handlanden i Niemis, Utterström, ånyo att spela en roll vid tinget, denna gång som en av målsägarna. I detta mål var 'finske undersåten', 'löse karlen' August Gabrielson Leukumaa, skriven i finska Nuotioranta, Ylitornio församling, men tillfälligt boende i Niemis, tilltalad. Han anklagades för att ha stulit hö dels av Utterström och året innan även av bonden Isak Juvani. Dessutom misstänktes Leukumaa för att ha ägnat sig åt 'olovlig utskänkning av brännvin' kring årsskiftet 1881/1882.

Beträffande höstölden anförde Utterström följande i rätten. När hö från två av hans stackar, belägna nära Leukumaas bostad, försvunnit, kom genast hans misstankar att riktas mot Leukumaa. Tillsammans med två bönder uppsökte han därför den

misstänkte som inledningsvis nekade till alla anklagelser men erbjöd sig trots detta att betala det försvunna höet. Utterström tog inte emot pengarna utan gick tillsammans med sina följeslagare till Leukumaaas stall där man fann hö i en omfattning som motsvarade det som stulits från honom. Leukumaa medgav då att han stulit höet, lämnade Utterström 6 kronor som betalning för det och erhöll slutligen Utterströms förlåtelse för tilltaget. Senare samma dag infann sig Leukumaa dock hemma hos Utterström och återtog sin bekännelse.

Juvani bestals våren 1881 på hö motsvarande 'fyra ruskor' från stackar belägna på Rylänsaari ängsholme.¹¹⁶ Även Juvani misstänkte omgående Leukumaa, och även i detta fall uppsöktes den misstänkte, denna gång i hemmet i finska Nuotioranta. Leukumaa erkände utan omsvep och erbjöd den förfördelade pengar som gottgörelse. Juvani mottog de erbjudna 30 finska marken mot löfte att saken därmed "skulle få bero". Juvani deklarerade i rätten att han inte därför ville föra någon talan mot Leukumaa. Åklagaren bestämde dock att själv föra talan i denna del av målet. Detta ville Leukumaa bestrida, dock utan resultat. Leukumaa förnekade i rätten att han förövat höstölden från Utterström och hävdade att hans bekännelse berodde på Utterströms hotelser om häktning och hans hustrus böner om att bekänna.

I den del av målet som rörde olovlig brännvinsutskänkning anförde Leukumaa jäv beträffande två av vittnena. Det gällde dels arbetaren Carl Alexander Kulju "såsom finsk undersåte och okänd", som därför borde förete "betyg om egande god frejd", och dels hustrun Cajsa Wiipola "såsom uppenbart ovän" till honom. Kulju saknade betyg och ansågs därför inte av rätten vara vittnesgill. Däremot ogillades Neukumaaas anmärkning beträffande Wiipola.

Angående den olovliga brännvinsutskänkningen hade Wiipola följande att anföra: Strax efter senaste julhelgen begärde och fick hon av Leukumaa en kopp brännvin för att bota sin förkylning. Dessutom hade hon under samma julhelg:

/ ... / sett åtskilliga Bondynglingar i s[varande]ns bostad spela kort om bränvin dervid v[ittne]t iakttagit att en af de spelande vid namn Abraham från Torilan hemman i finska Nuotioranta by, som på spelet förlorat 1 kvarter bränvin till s[varanden] lemnat som v[ittne]t vill minnas 50 öre hvarpå s[varande]n i gått i kammaren och om en stund återkommit och på spelbordet framsatt en fylld kvarterbutelj hvars innehåll de spelande förtärde jemte kaffe.

Neukumaa förnekade vad Wiipola vittnat om frånsett att han försett henne med den kopp brännvin som skulle kurerat hennes förkylning.

Utslag i målet meddelades i slutet av april 1882. För höstölderna dömdes Leukumaa att för snatteri undergå fängelse i en månad.¹¹⁷ Beträffande åtalet för olovlig brännvinsutskänkning friades Leukumaa eftersom han förnekade brott och då endast halvt bevis framlades i rätten mot honom.¹¹⁸

Inledningsvis diskuterades kulturbegreppet i termer av 'hegemonisk kultur', 'folk-kultur' och olika 'subkulturer'. Att i de sammanhang som framträder i målet mot Lammi och i de 'kompletterande' brottmålen tala om 'avvikande subkulturer' kan, med tanke på hur själva kulturbegreppet behandlats inledningsvis och inte minst om man betänker vilka lösliga konstellationer vi här har berört, verka något oegentligt. I vilka avseenden kan man tala om kulturer i de sociala sammanhang som målet mot Lammi inrymmer? Kulturbegreppet bör således problematiseras med utgångspunkt i detta mål. Samtidigt bör analysen kompletteras med inslag som har sin grund i en mer socialhistoriskt anlagd strategi.

Om vi till att börja med studerar de konstellationer av individer som framträder i rättegångshandlingarna i målet mot Lammi är åtminstone två tämligen lätt urskiljbara. Den ena representeras av de personer som bodde i den bostad som Lammi själv nyttjade och bestod av sammantaget nio personer. Denna könsmässigt och åldersmässigt heterogena samling personer var ihopträngda i ett enda rum som förmodligen bäst motsvarar ett 'kyffe'. En del av dem var tillfälligtvis sysselsatta med dagarbeten i Niemis eller i byns omgivningar. Det finns anledning att beteckna deras tillvaro som socialt marginaliserad. Den andra konstellationen bestod uteslutande av vuxna män i varierande åldrar. Finansiering och anskaffning av alkohol utgjorde de frågor som knöt dem samman. Övriga aktiviteter var, åtminstone av vad som framkom inför rätten, i stor utsträckning relaterade till deras alkoholberoende.

Flera av de personer som befann sig i båda dessa konstellationer kan sannolikt i likhet med Lammi betecknas som socialt utslagna. Vissa kunskaper och värderingar bar man därmed gemensamt och avspeglade i olika avseenden det skiktade, patriarkala och den 'antingen-eller mentalitet', som kan antas ha varit rådande i det förindustriella Tornedalen. Utifrån rättegångsprotokollen och de vittnesuppgifter som finns i dem är det svårt att bland dessa människor finna några synliga uttryck för att söka systematisera, förklara eller legitimera sin tillvaro, om man möjligen undantar Lammis korta period som læstadian. Snarare hade de två konstellationer som blev inblandade i målet socialt defensiva och i mångt och mycket destruktiva framtoningar. Sammantaget var de dessutom så pass tillfälliga till sina karaktärer att någon social grupp i sociologisk mening, med sin bestämda 'kultur' av mer bestående slag som representerade något som fanns utöver vad aktörerna tog sig för 'för stunden', knappast skulle gå att skönja.

Vilka personer 'representerade' dessa två konstellationer och hur såg deras personhistorier ut? För att besvara dessa frågor krävs ingående studier av församlingsböckernas husförhörlängder.¹¹⁹ Som synes av de korta personbeskrivningarna i Appendix C föddes tre av de uppräknade personerna i bondehemman, men hamnade efterhand bland Niemis backstugusittare. Speciellt anmärkningsvärd är den nedåtgående sociala mobilitet som Henrik Tiensuus (13 i Appendix C) liv beskriver. Hans far var inte bara bonde utan även nämndeman i socknens största by, Koivukylä, och som sådan förmodligen en tämligen aktad person i bygden. Att Henrik efter sitt giftermål som 21-åring hamnade bland hembyns backstugusittare kunde givetvis delvis bero på att han var bland de yngsta i sin syskonskara, men hade sannolikt även andra orsaker som inte framgår av husförhörlängden. Samma nedåtgående so-

ciala klassresa drabbades han emellertid av även sedan han flyttade till Niemis. Efter att först ha ägt ett hemman där under tiotalet år, Niemis 6, Joki, hamnade han slutligen bland Niemis backstugusittare. En annan av dessa personer, Per Tiensuu (14), föddes å andra sidan bland Niemis backstugusittare för att senare i livet bruka en del av hemmanet Niemis 9, Tiensuu. Ytterligare en bland dem, Per Forssman (9), föddes i ett bondehemman, Niemis 4, Knuuti, och levde sedan livet igenom som husbonde på samma hemman. Samtliga de övriga nio var infödda i backstugusittar- eller inhyshem och befann sig i samma sociala position när målet mot Lammi gick av stapeln 1879. Med några få undantag bestod den samling personer som Lammi hade i sin närhet – i sitt boende eller som 'dryckesbröder' – av socknens obesuttna, antingen som deklarerade eller som infödda i detta sociala skikt.

Tilläggs bör i detta sammanhang att de flesta som vid denna tid var instämda vid urtima ting vid Övertorneå häradsrätt för brott med anknytning till Niemis representerade samma skikt av obesuttna. Beteckningen 'lös karl' var frekvent bland dem oavsett om de var hemmahöriga på den svenska eller finska sidan av gränsen. Målsägarna däremot var i allmänhet hemmansägare, i exempelvis Utterströms fall dessutom i kombination med att bedriva handel och inneha ett kommunalt förtroendeuppdrag. Att några bland dem inte drog sig för att agera egenmäktigt illustreras bäst i målet mot bondesonen Henrik Kirkonmäki där 'målsägaren', uppenbarligen med hjälp av en polisman, sökte indriva en skuld med otillbörliga medel.

En särställning i bygden intog utan tvekan Johan Käyräsvuopio som 'langare' av alkohol. I inledningen av fallbeskrivningen betecknades han som ett 'byoriginal', och den karaktäristik som förekommer i rättegångshandlingarna motsäger sannerningen inte detta epitet. Den utsatthet som hans hantering av alkohol gav upphov till förenade han således med ett socialt utanförskap. Detta utanförskap kan helt enkelt ha varit en förutsättning för att överhuvudtaget kunna vara mellanhand mellan brännvinsproducenter och -konsumenter. Den sociala distans som hans ställning gav upphov till, särskilt i relation till alla hugade konsumenter i Niemis, gav honom möjligheter att relativt ostört organisera sin verksamhet – med transporter och brännvinsgömmor i skogen – utan att behöva ta hänsyn till den insyn, som annars skulle ha gjort hans hantering sårbar för alltför ivriga kunders intrång. Å andra sidan kan ju även sägas att den sociala distans han upprätthöll till slut kom att bli hans fall. Gärningsmannen, dvs. Lammi, spekulerade sannolikt i 'fyllan och villan' i att den köp- och säljrelation som etablerats mellan honom och Käyräsvuopio skulle bli omöjlig att komma på för de lokala rättsliga funktionärerna just genom Käyräsvuopios ensliga boende och skygga natur.

I studiens inledning anfördes med utgångspunkt i Grym att mindre välsituerade tornedalsbor hade en benägenhet att bege sig till Nord-Norge i syfte att undgå krig, svält och annat elände.¹²⁰ En Norge-farare fanns bland de vittnen som var instämda i målet mot Reinholdt. 'Jungfrun' Anna Johanna Erica Lidström begav sig åtminstone vid två tillfällen, under den förhållandevis långa tid som detta mål varade, till Norge, och detta uppenbarligen utan att be församlingens pastor att utfärda flyttningsattest. Henne fick man ju för övrigt 'rekvirera' med hjälp av såväl norska som svenska myndigheter. Varken hon, den mordbrandmisstänkte Joki eller Lammi, som ju också vid åtminstone två tillfällen begav sig till detta land, finns för övrigt på den lista med norrfarare som Grym har sammanställt utifrån bevarade flyttningslängder och –

attester.¹²¹ Detta tyder på att såväl Joki som Lammi saknade flyttningsattester inför sina norgeresor.

I inledningen som föregick fallbeskrivningen nämndes att den totala alkoholkonsumtionen i Sverige i hög grad samvarierade med antalet mord och dråp för hela perioden 1851–1985. Detta ger anledning att ställa följande fråga: Kan man med utgångspunkt i detta dra slutsatsen att det även fanns ett samband mellan Lammis brännvinsupande och hans brott? Det verkar sannolikt att så är fallet. Däremot måste en mer generell utsago om att den enskildes brännvinsmissbruk ger upphov till våldshandlingar av den karaktär som illustreras i detta och liknande fall förkastas. Mord och dråp var trots allt en mycket sällsynt företeelse. Ett synnerligen litet fåtal individer begick och begår sådana handlingar även om de råkar vara höggradigt berusade, medan däremot alkoholmissbruket, och framför allt alkoholbruket, omfattade förhållandevis många. Att missbruka alkohol betydde således i mycket ringa utsträckning att man även förövade mord eller dråp, eller ens att man kunde misstänkas vara mordbrännare. På individnivå har alkoholmissbruk följaktligen ett mycket ringa förklaringsvärde som orsak till att sådana handlingar begås. Alkoholmissbruk måste på denna analysnivå sammankopplas med en hel del andra faktorer av socialt kontextuell och personlighetsmässig karaktär, för att man skall kunna förklara varför just Lammi fick ingivelsen till sin bestialiska handling, men däremot inte de andra i hans sällskap.

Inom kriminologin har, som nämnts, sambandet när det gäller omfattningen av den totala konsumtionen alkohol och antalet mord och dråp uppmärksamrats. Man har framför allt bland amerikanska kriminologer även gjort försök att i mer generella termer diskutera sambandet mellan alkoholbruk och grova våldsbrott på individnivå. Utan att föra diskussionen kring detta alltför långt kan nämnas att två teoretiska ansatser har kommit att utkristalliseras. Den ena, som är utvecklad av Parker och Rebhun, och på engelska benämns 'selective inhibition', tar i korthet sin grund i att människan inte bara är rationell i nyktert tillstånd, utan att beteendet är ändamålsstyrt även när människan har alkohol i kroppen. Parker och Rebhun koncentrerar sig sedan på att finna faktorer i den sociala situationen som den berusade befinner sig i som kan leda till våldsbeteenden. Ett annat försök till att utveckla en generell ansats har presenterats av Fagan och uppehåller sig vid de 'mellanliggande' faktorer som gör att den alkoholpåverkade agerar aggressivt till den grad att mord och dråp kan bli följd. Båda dessa generella teoretiska ansatser tycks ha visst fog för sig¹²² och skulle åtminstone hypotetiskt och i brist på primärdata även kunna appliceras i försök att exempelvis förklara Lammis brott.

För den som tar del av nyckelfallen och vidhängande fall refererade i denna studie är antagligen två förhållanden särskilt framträdande: den omfattande alkoholkonsumtionen kopplad till huvuddelen av de redovisade brotten och de sociala umgängesformer som i rikligt mått illustreras via de omfattande rättegångsprotokollen. Att brott var förhållandevis alkoholbemängda var visserligen inte speciellt anmärkningsvärt vid denna tid. Detta kan man förvissa sig om genom att exempelvis ta del av den finske historikern Heikki Ylikangas' omfattande inventering av våldsbrottsligheten i södra Österbotten, Finland, under 1800-talets första decennier¹²³ eller av den samling fallbeskrivningar i Drugge & Lindgren som täcker 1800-talets tre sista kvartssekel och är hämtade från olika delar av Sverige.¹²⁴ Mer anmärkningsvärt är den till synes täta sociala interaktion i åtminstone vissa sociala skikt av den torne-dalska allmogen som blottläggs genom de här redovisade brottsfallen. Någon motsvarighet till detta har inte kunnat spåras genom domsprotokoll från andra regioner i landet. Det finns därför anledning att söka belysa detta sociala, strukturella mönster i generella termer och efterhand analytiskt koppla detta till det gränstema som introducerades inledningsvis.

Med 'sociala, strukturella mönster' avses här inte enbart frekvensen sociala kontakter som förekom. Mönstren pekar även på en bygd som var såväl status- som klassmässigt skarpt uppdelad. Å ena sidan förekom de uppenbart besuttna, som närmast representerade vad man skulle kunna beteckna som en 'regional folklig kultur' med vissa band till dem som företrädde en 'hegemonisk kultur'. Några, men långt ifrån alla bland dem, blev 'synliga' i rättegångsprotokollen genom att framträda vid olika skeden under de refererade rättegångarna fram till de rättsliga avgörandena. När en extrem händelse gav lokala myndighetspersoner anledning att inskrida i skeendet, kom således vissa personer att framträda som vittnen. Det rörde sig om personer som man annars endast skulle kunna återfinna bland noteringar som normalt gjordes i olika lokalt förda register. Eftersom de båda nyckelfallen inbegrep svåra våldsbrott spelade länsmännen huvudrollen, men i första fallet kom bl.a. präster och i det andra kommunalnämndens ordförande, tillika den störste hemmansägaren och enda lanthandlaren i byn, att inta viktiga roller fram till den tidpunkt som innebar att mordet ledde till fällande domar. Utöver dem framträdde dock även en och annan storbonde, antingen som målsägare eller som innehavare av något förtroendeuppdrag på det lokala planet. Deras livsvillkor och värderingar kommer på sin höjd fram i källorna som här utnyttjats via deras reaktioner visavi brott och andra upplevda oförrätter.

Å andra sidan var ett antal obesuttna väl synliga via protokollen. De skulle kunna sägas representera olika 'subkulturer' vars gemensamma karaktär var interaktionskulturens och vars mentala logik knöt an till att få försörjning mer eller mindre för stunden, att överleva. Bland dessa subkulturer fanns uppenbarligen en och annan som skulle kunna betecknas som socialt avvikande och t.o.m. brottslig. De avvikande, brottsliga, subkulturerna bestod av till synes tillfälligt sammansatta konstellationer av individer, vars gemensamma intressen bestod i att syssla med vad som skulle kunna kallas 'nödbrottslighet', dvs. småstölder och häleri, uppenbarligen även

kombinerad med omfattande alkoholmissbruk. Inom den som framträder i målet mot Reinholdt handlade det primärt om att, utan att någon ställde alltför besvärande frågor, syssla med häleri, dvs. att befatta sig med stöldgods. I den som blottades i målet mot Lammi gällde det att helt enkelt få medel till att inhandla och därefter, bland likasinnade, konsumera alkohol. Till några personer som rörde sig inom dessa konstellationer kunde man uppenbarligen även anförtro så pass grova brott som rån och mord. Detta var sannolikt fallet beträffande både Adam Kauppi och Maria Grönberg i det första fallet och Walk i det andra. Det tycks ha varit så att de två förövarna av rånmorden, Reinholdt och Lammi, inte räknade med att det fruktansvärda som de anförtrodde vissa personer skulle behöva komma ut till andra, mer nogräknade och mer rättrogna, som befann sig utanför deras kretsar. När detta trots allt blev fallet, kom de lösliga 'subkulturerna' av hälare, småtjuvar och missbrukare att blottläggas och åtminstone temporärt upplösas. Kyrkobokföringen har dessutom gett förutsättningar till att belysa deras sociala positioner i de lokala strukturerna relaterade till enskilda gårdar, byar och socknar. Data från sådana register accentuerar den sociala skiktning som var så utmärkande för Tornedalen under 1800-talet.

I den i Sverige (och Finland) noggrant genomförda kyrkobokföringen har förutsättningar getts att belysa de i målen indragna individernas positioner i sina lokala, sociala sammanhang med uppgifter om anknytning till bestämda hemman, byar och församlingar. Allt detta har dock inte bara kunnat 'härledas' genom de faktiska sociala skillnader mellan de besuttna och obesuttna som kunnat utläsas via de noterade sociala positioner som personerna innehade i enlighet med rättegångshandlingarna, verifierade genom uppgifter hämtade från kyrkobokföringen från denna tid. Socio-kulturella gränser har, via de tilltalade som de refererats i domböckerna och genom flera av vittnesberättelserna, i denna studie tolkats på så sätt att de sociala och kulturella gränserna *upplevts* som i hög grad befintliga, åtminstone bland den icke-jordägande delen av den tornedalska allmogen. Flera uttryck i rättegångshandlingarna – inte minst via exempelvis Reinholdts och Jokis egna sätt att framställa sina intressen i rätten eller genom den oförrätt som bondesonen Kirkonmäki fick vidkännas som en följd av en målsägares agerande, biträdd av en lokal polisman – tycks peka i denna riktning. Då skall man dessutom betänka att den upplevda sociala underordningen, som uttrycktes i dessa rättegångshandlingar, avfattades och förmedlades av statliga, rättsliga myndigheter genom de två häradsrätternas protokoll, m.a.o. en 'mental disposition' som inte kan ha legat i en statlig myndighets intresse att förmedla.

Även om inget konkret uttryckts i rättegångsprotokollen som skulle tillskriva språket någon nämnvärd betydelse som social och kulturell markör – något som för övrigt inte heller kan ha legat i den svenska statens intresse att förmedla – finns här anledning att dröja något vid just denna faktor. Som nämnts behärskade statligt anställda myndighetsutövare på den svenska sidan av gränsen normalt inte det språk som talades av den tornedalska allmogen, dvs. meänkieli, eller en varietet av finska. Dessa myndighetspersoner kunde dock obehindrat kommunicera på svenska med sina finsk-ryska motsvarigheter. Det gällde exempelvis med präster i de finska församlingarna eller med tjänstemän som tjänade i de finsk-ryska domstolarna. Språket blev på detta sätt en markör som både utgjorde en hörbar gräns i sig men som även markerade var de sociala gränserna gick, dvs. mellan överhet representerande eller behjälplig den svenska statens intressen å ena sidan och alla de andra, å den andra,

som måste tolkas till ett för dem främmande språk för att formellt 'inpassas' i en svensk, statlig och rättslig ram.

Om man däremot fokuserar på riksgrensens tillkomst 1809 och dess faktiska konsekvenser för befolkningen på båda sidor om denna gräns kan konstateras att den makt, som exempelvis Jacobsen skildrar som den som uttrycker okänsla och oginhet mot dem som betraktade gränsen som 'något töjbart', i stort sett tycks ha varit frånvarande under den period som här skildrats, dvs. under ett drygt halvt decennium fram till 1880-talets början. Äganderätten kom efterhand att regleras längs gränsen, vilken för enskilda hemmansägare måste ha haft betydelse. Folk tycktes dock i genmen ha rört sig tämligen obekymrat över riksgränsen mellan de två staterna.

Den fråga som, trots detta, inställer sig är om riksgränsen, när den väl tillkom, även för den tornedalska befolkningen kom att få till följd att upplevelserna av effekterna av de andra diskuterade gränserna kom att förstärkas, dvs. de 'icke synliga' sociala och kulturella. En del talar för detta. Från att ha varit en del av ett rike där en stor del av befolkningen talade finska, kom Tornedalen genom den nya gränsdragningen att utgöra en svensk periferi. Dess finstalande befolkning rörde sig uppenbarligen mer naturligt över den finsk-ryska riksgränsen, och t.o.m. över den norska riksgränsen, än i västlig och sydlig riktning. Om man avslutningsvis låter lantmäta- ren få representera en svensk överhet sågs i så fall denna finstalande befolkning som ett exotiskt, obildat isolat som i eget intresse borde införliva rikssvenska mått och steg i sina egna livsformer. Detta kunde av denna befolkning med fog betraktas som följd av en 'herradömelogik' som stod stick i stäv med de traditioner man odlat i sekler, och som för övrigt i rikt mått kom att manifesteras av svenska myndigheter gentemot Tornedalens befolkning under 1800-talets två sista decennier och en god bit in på 1900-talet.

NOTER

- ¹ Här lämnas 'gränser' i rent psykologisk mening, i termer av exempelvis 'gränslös' eller 'rigid' personlighet därhän.
- ² Jacobsen 2000.
- ³ Lassinantti 1975:176.
- ⁴ Pekkari 1997:154–155.
- ⁵ Detta sätt att se på gränser har inspirerats av bl.a. Gustafsson (1995:88) och Waara (1997:62–65).
- ⁶ Vid forsar och sjöar längs älvarna, där ingen 'mittfåra' på ett meningsfullt sätt kunde fastställas, beslöts att en mittlinje skulle utgöra riksgräns (Gustafsson 1995:76).
- ⁷ Vahtola 1980. I en senare publicerad framställning i ämnet är Vahtola något vagare i sin tidsbestämning av denna kolonisation av Tornedalen:
Ortsnamnen erbjuder inga möjligheter till åldersbestämning vare sig av namn eller bebyggelse. Dock ger förekomsten av en del gamla namntyper / ... / i Tornedalen vägda mot arkeologiska och naturvetenskapliga tidsbestämningar som resultat att bebyggare, som bedrivit odling året runt, funnits i älvdalen åtminstone så tidigt som på 1100-talet. Det är / ... / möjligt att åretruntbebyggelse kan ha utvecklats redan på 1000-talet och ännu tidigare (Vahtola 1991a:208).
- Fjellström presenterar ett något annorlunda tidsschema för denna invandring (1997:54). Överhuvudtaget tycks frågor som rör såväl datering som mönster för denna s.k. kolonisation ha gett upphov till skiftande svar bland forskare (jmf Tarkiainen 1993:274–275).
- ⁸ *Landskapshandlingarna*: Västerbotten 1539: 1 och Västerbotten 1543: 2, Kammararkivet, på micro fiche tillhandahållna vid Forskningsarkivet, Umeå universitet. Här avses 1539 års s.k. bågskatte- eller vinterskattelängder samt 1543 års jordebokslängder.
- ⁹ Vahtola 1991b:237.
- ¹⁰ *Tornedalens historia* II. 1993:436–7. Efter 1808–09 års krig kom ju såväl Kukkola som andra gränsbyar att delas mellan Sverige och Ryssland, och uppemot en tredjedel av Kukkolas hemman kom därför att hamna på ryska sidan av riksgränsen.
- ¹¹ *Norrbottnens synliga historia*. 1998:283.
- ¹² Bergner 1852.
- ¹³ Se Hederyd 1992:75.
- ¹⁴ Tanken var till att börja med att gårdar med ägor på båda sidor om gränsen redan inom tre år fr.o.m. Fredrikshamsfreden skulle sälja de ägor som råkade hamna på 'fel' sida om gränsen. Efterhand modifierades detta till fem år räknat fr.o.m. gränsregleringstraktatet i november 1810. I och med en överenskommelse mellan regeringarna 1821 tilläts inga ytterligare ägoutbyten över gränsen (Gustafsson a.a.:147).
- ¹⁵ *Ibid*:74–76. Om detta nämner dessutom språkvetaren Erling Wande bl.a. följande:
Befolkningen på den svenska sidan hade länge tillåtelse att fortsätta med sina gudstjänstbesök på Pirkkiö (Björkö) i den tidigare gemensamma sockenkyrkan, som nu låg i finska (ryska) Nedertorneå. Man kunde fortsätta med att utnyttja kyrkan för olika kyrkliga förrättningar, man hade gemensamma möten om fisket i älven, man besökte marknader, träffade släkt och vänner och man fortsatte att gifta sig "över älven". För detta har myntats ett speciellt begrepp, *Poikkinainti* (sv. 'tvärgifte') (Wande 1997:121).
- ¹⁶ Med suveränitetsholmar avsågs öar i älven som råkade hamna på andra sidan om gränsen med avseende på den by eller gård de tillhörde innan gränsdragningen och där myndigheterna inte ansåg det möjligt att anpassa ägarförhållandena till riksgränsen. De tidigare ägarna fick med fredsfördraget inte full äganderätt till dessa marker utan en speciell nyttjanderätt utformades. Genom att de bönder som tidigare hade äganderätt till dessa holmar erlade en mindre

avgift, skulle detta “/ ... / utgöra bevis på att de erkände ‘att det område, varav de hafva nyttjanderätten tillhör den andra regeringen”” (Ibid:147).

¹⁷ Dock infördes under 1840-talet från rysk sida ett ensidigt förbud mot att införa svenska pengar i Finland (Grym 1959:39), ett beslut som dock, med tanke på de täta kontakter över riksgränsen som förekom, måste ha varit svårt att upprätthålla.

¹⁸ Lassinantti a.a.

¹⁹ Ibid:104–106.

²⁰ Gustafsson a.a.:90.

²¹ Beträffande tillämpningarna av benämningarna *tornedalingar* och *tornedalsfinska* har pedagogen Henning Johansson en del invändningar att anföra. Han ser exempelvis benämningen *Tornedaling* som:

/ ... / majoritetens benämning på en del av ett ursprungsfolk, som genom olika statsmaktens fientliga inställning till varandra genom gränsdragningar finns i Sverige. / ... / Benämningen man satte på folket tog man från den älvdal där de råkade bo, vilket alltså var Torneälvdal. Att den riksgrens man kom överens om med ryssarna skar igenom och delade upp folk med samma kultur i flera länder, bekymrade man sig inte särskilt mycket om. Så kom då benämningen *tornedalingar* till. Hur dålig denna benämning egentligen är blir uppenbart, om man skulle kalla kvänerna i Norge för tornedalingar! De har i dag ingen geografisk anknytning till Tornedalen, men i grund och botten är det ju samma folkgrupp det handlar om. Benämningen passar också dåligt för dem, som har samma kulturella bakgrund, men som i århundraden haft sina rötter i Gällivare-trakten, dvs. väster om Kalixälven (Johansson 1997:46–47).

²² En känd illustration till detta kan här anföras: Linné skrev under sin ‘lappländska resa’ redan 1732 att: “[n]är jag miste Sangis, miste jag ock mitt modersmål, i *Seivis var pura finnar*, dem jag ej förstod” (Linné 1969/1732:143).

²³ Varken den svenska kolonisationsrörelsen, som en följd av freden i Nöteborg 1323 (se Ahnlund 1955:3, Tarkiainen 1993:275–276), eller den bruksrörelse som startade i mitten av 1600-talet, med gruvor och bruk i Svappavaara, Masugnsbyn, Junosuando, Tornefors, Kengis och Svanstein och med ett antal inflyttade med svenska som modersmål, tycks i någon påtaglig utsträckning förändrat bilden av den tornedalska befolkningen som i första hand finsktalande (se Tenerz 1962:310–337 & 351–354, Slunga 1965:11).

²⁴ Bibehållandet av detta språkliga kulturarv har bl.a. manifesterats genom en ordbok (Kenttä & Wande 1992) och en grammatik (Kenttä & Pohjanen 1996) i meänkieli, dvs. tornedalsfinska. För övrigt erkändes meänkieli i april år 2000 som ett bland fem minoritetsspråk i Sverige, vilket bl.a. ger enskilda rätt att använda meänkieli vid myndigheter och i domstolar i kommuner där språket sedan sekler talats av allmänheten. Se f.ö. Kuoppa (2001) som även pekar på att det finns grupperingar bland tornedalingar med meänkieli som modersmål som inte anser denna språkvariant värd att bevara.

²⁵ Slunga a.a.:13. Trots att 1842 års folkskolestadga föreskrev att varje församling i landet skulle inrätta en egen folkskola kan man konstatera att inga folkskolor kom till stånd i denna del av landet under hela 1840-talet. De två första folkskolorna, i Nedertorneå och Karl Gustafs församlingar, tillkom först 1853 (Tarkiainen a.a.:287). Andelen skolbarn av samtliga skolpliktiga i tornedalsförsamlingarna var f.ö. genomgående låg jämfört med riksgenomsnittet ända fram till slutet av 1800-talet. Enligt folkskoleinspektören under åren 1867–1874 i denna del av landet, Zacharias Grape, var endast 6% av de skolpliktiga, finsktalande inskrivna vid någon folkskola. Motsvarande andelar i landet som helhet var 77%. Grape pekade på allmogens motstånd, som han i sin tur såg som en följd av fattigdom, den låga befolkningstätheten och de långa avstånden till skolan (refererad i ibid:288).

²⁶ Ibid:151–152.

²⁷ SFS 1869:27 “angående bestämmelser för erhållande af tjenstebefattningar inom de delar af Norrbottens län, hwarest Finska eller Samiska språken talas”.

²⁸ Slunga hänvisar i detta sammanhang till en inventering han företagit av samtliga tjänstetillsättningshandlingar avseende häradshövdingar i Torneå och Gällivare domsagor under åren 1843–1948. Den i föregående fotnot angivna kungörelsen SFS 1869:27 återopades uttryckligen vid ett enda tillfälle under denna period, nämligen vid tillsättningen av en häradsdomare 1879, dock utan att detta i realiteten fick någon reell betydelse. Först i samband med en utnämning 1923 fick kungörelsen till följd att en sökande tillsattes med återopande av sådana skäl (Slunga a.a.:156–159).

²⁹ Erling Wande anför bl.a. följande rörande det ‘religiösa språket’ i nedre Tornedalen:

Efter 1809 levde finskan kvar som religionens språk i Tornedalen både inom den lågkyrkliga, læstadianska väckelserörelsen och inom statskyrkan. Av prästerna i gränsförsamlingarna krävdes tvåspråkighet, eftersom gudstjänstspråket skulle anpassas till rådande befolkningsförhållanden. Finskans ställning som vardagsspråk särskilt på landsbygden var oomstridd, men uppenbarligen var språket framförallt i den år 1842 anlagda staden Haparanda en social gräns mellan herrskap och tjänstefolk. I den gamla församlingen Nedertorneå, som genom fredsslutet 1809 hade halverats, fortsatte finskan att vara kyrkospråket även på den svenska sidan ända fram till 1830-talet, då den svenskspråkiga befolkningen i dåvarande Haparanda köping krävde att också svenska påbjöd en svenskspråkig högmässa per månad och svenska gudstjänster i samband med större helger (Wande a.a.:124–125).

³⁰ Slunga a.a.:160.

³¹ SFS 1902:39 “angående vilkor för erhållande af presterlig tjenstebefattning inom Norrbottens läns finsktalande församlingar”.

³² Pekkari anger följande:

Läroböckerna var finskspråkiga. Samma läroböcker användes på båda sidor om riksgränsen som Länkeläs ABC-böcker. Gudsord fick barnen vid den fortsatta läsundervisningen i Luthers katekes, biblisk historia, bibel och psalmbok (Pekkari a.a.:162).

³³ Här kan man peka på den avgörande betydelse som en bestämmelse från detta år kom att få. Enligt den utgick statsbidrag till de kommuner som inrättade de s.k. statsskolorna. Villkoret för att erhålla bidraget var att dessa skolor uteslutande skulle undervisa på svenska. Med denna åtgärd:

/ ... / fick man till stånd en relativt snabb acceleration i utbyggnadstakten vad gäller det allmänna skolväsendet, men också av en i tongivande kretsar försvarspolitiskt och nationalistiskt motiverad försvenskningsspolitik (Wande a.a.:126–128. Se även Pekkari a.a.:162).

³⁴ Slunga a.a.:174.

³⁵ Ett intressant exempel på denna utveckling är utan tvekan det småskoleseminarium som inledde sin verksamhet i Haparanda i oktober 1875. Så här kommenterar Pekkari dess framväxt och utveckling:

Genom detta seminarium ville statsmakterna lösa ett av de största problemen för skolväsendet i finnbygden, nämligen bristen på finskkunniga lärare. Undervisningsspråket i seminariet var finska med svenska som läroämne 5 timmar i veckan. Seminariet i Haparanda var i början ettårigt, utökades till tvåårigt fr.o.m. läsåret 1877/78 och till treårigt 1884. Därmed fick det en särställning bland landets småskoleseminarier som annars var tvååriga. Svenska språket fick större utrymme dels som läroämne i de två första årskurserna, dels blev det undervisningsspråk i tredje årskursen. I övningsskolan var undervisningsspråket uteslutande svenska fr.o.m. läsåret 1882/83. 1891 blev svenska undervisningsspråket och

finska språket återfanns som läroämne fram till 1912, då finska språket försvann även som läroämne och återkom först efter flera årtionden som ett frivilligt läroämne (Pekkarri a.a.:168–169).

³⁶ Forsell 1999.

³⁷ Om huruvida meänkieli skall betraktas som ett eget språk eller som en dialekt av finskan råder delade meningar. Språkvetaren Kenneth Hyltenstam, som själv utnyttjar termen *språklig varietet* som en “överordnad eller mer generell term än termerna språk och dialekt” (Hyltenstam 1997:207) och som även utnyttjas här, har systematiskt och utifrån olika utgångspunkter diskuterat möjligheter att närma sig ett svar på denna fråga. Något sådant svar har han visserligen inte presenterat men anför i stället följande beträffande sin diskussions syfte och resultat:

Syftet [med diskussionen] har / ... / varit att hålla fram och beskriva vilka faktorer som kan anföras om man vill hävda meänkielis status som eget språk – men också att visa på förhållanden som skulle kunna användas för att argumentera för att meänkieli inte är ett eget språk – och här är underlaget magrare. (Ibid:241–242).

För övrigt anser Hyltenstam att begreppet *meänkieli* är “mer entydigt än tornedalsfinska; det motsvarar närmast norrbottensfinska”, dvs. den finska som även innefattar befolkningen i Gällivare-området (Ibid:225).

³⁸ Fjellström a.a.:52.

³⁹ Waara 1996:22–23.

⁴⁰ Frykman & Löfgren 1979:74.

⁴¹ Svensson 1979:7.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Kulturbegreppet har diskuterats i olika sammanhang. För en sociologiskt präglad översikt, se bl.a. Johansson & Miegel 1996:13–22. Vi kan, som ett av många exempel, anknyta dels till den amerikanske sociologen Albion W Smalls definition av begreppet ‘kultur’ från 1905 som “the total equipment of technique, mechanical, mental and moral, by use of which the people of a given period try to end their ends / ... /” (citerad i Catton 1966:945). Här finns vidare skäl att anföra etnologerna Frykmans och Löfgrens sätt att se på kulturbegreppet som i hög grad är relevant i detta sammanhang:

Själva ordet kultur använder vi (dvs. författaren och hans medförfattare Jonas Frykman, förf:s anm.) som en beskrivande term för de kunskaper och värderingar som delas av en grupp människor, men dessa kollektiva medvetandeformer kan inte studeras eller förklaras lösryckta från sitt sociala sammanhang. Kulturen är en spegling av den rådande samhällsstrukturen, men inte en död, mekanisk avspegling. Kultur är något som används för att systematisera, förklara och legitimera den värld som omger individen. Därigenom återverkar den ständigt på samhällsstrukturen. Man kan även formulera sambandet så att kulturen är det medium – det filter – genom vilket människan skapar sin verklighetsbild (Frykman & Löfgren 1979:15).

Dessutom hänvisas till Drugge & Lindgren 2001:251ff för ytterligare diskussioner i detta ämne.

⁴⁵ Se t.ex. Månsson 1988:104.

⁴⁶ För de sociologiskt och kriminologiskt orienterade läsarna kanske begreppet ‘subkultur’ främst associerar till de ‘avvikande subkulturer’ som bl.a. diskuterades i den amerikanske sociologen Albert K. Cohens *Delinquent Boys* (1971(1955)) och som sedan föranledde en omfattande debatt främst i USA. För Cohen var ‘subkulturer’ sådana som: “/ ... / are acquired only by interaction with those who already share and embody, in their belief and action, the

culture pattern” (Cohen a.a.:13. Om denna debatt, se bl.a. Gibbons 1970:102–141). Här finns även anledning att hänvisa till den ungdomsforskning som knyter an till den s.k. Birminghamskolans arbetarklassbaserade sub- och motkulturbegrepp (se Hall & Jefferson 1993/1975, Hebdige 1989/1979 och Willis 1981/1977. För en översikt, se Johansson & Miegel a.a.:181–182).

⁴⁷ Franzén 1992:24.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Bergner (1801–1872) arbetade vid den tid han gjorde denna beskrivning som kommissionslantmätare vid avvittringsverket och bodde under en stor del av sitt liv i Råneå.

⁵⁰ Bergner 1852:98.

⁵¹ Jfr Franzén, a.a.:23.

⁵² I själva verket utgör Tornedalen den enda region i norra Sverige där beteckningen ‘backstugusittare’ förekom i exempelvis husförhålls- och mantalslängderna under i stort sett hela 1800-talet, och dessutom för en inte obetydlig del av befolkningen.

⁵³ Se Bergner a :95–96.

⁵⁴ I själva verket tillkom denna riksomfattande kyrkobokföring genom 1686 års kyrkolag. Däremot kom den att etableras i församlingarna vid lite olika tidpunkter beroende på bl.a. lokala omständigheter och prästerliga ambitioner.

⁵⁵ Se Moberg 1968.

⁵⁶ I detta sammanhang kan man även peka på att handel uppströms Torne älv och in i Nordnorge bedrivits under ett antal sekler. Intressant i detta sammanhang är att en postförbindelse en gång i månaden mellan Torneå, via Karesuando och Koutokeino och till Alta i Nordnorge etablerades redan 1798 (Grym 1959:34–41).

⁵⁷ Ibid:22.

⁵⁸ Ibid:22–27.

⁵⁹ Berggård 1990:20. På meänkieli. Svensk översättning: Alla de sorter finns i den Allsmäktiges hjord.

⁶⁰ Framställningen nedan är, om inget annat anges, hämtad ur rättegångshandlingar från Nerdertorneå och Karl Gustafs häradsrätt daterade 16 och 21 februari, 30 mars, 2 och 4 april, 22 och 28 maj och 3 juni 1832, vidare 6, 12 och 14 februari 1833 samt 25 juni och 11 juli 1836, förvarade vid Landsarkivet i Härnösand.

⁶¹ När det gäller namnskicket i Tornedalen och i andra finsktalande bygder i Sverige anger en 1850-talskälla följande:

Hwarje hemman eller gård bibehåller alltid ett wisst namn, och egaren deraf tillägges samma namn, så att om han ombyter hemman blir ock hans namn förändradt. Detta gäller icke för ståndspersoner eller handtwerkare, men deras hemman bibehålla likwäl sina gamla namn (Bergner’ a.a.:99).

I rättegångshandlingarna förekommer såväl modern finsk stavning som mer försvenskade stavningsformer av egennamnen. Som nämnts kommer såväl stavningen av dessa som av ortsnamnen att i den fortsatta texten grunda sig på modern finsk stavning såvida inte dessa handlingar direkt citeras.

⁶² Ett pörte bestod åtminstone i denna del av landet av en boningsstuga utan skorsten. Det uppvärmdes med en ugn där röken lade sig under taket och leddes ut genom en glugg eller en rököppning. Om pörten i nedre Tornedalen vid denna tid berättas att man i själva ‘manbyggnaden’, dvs. huvudbyggnaden, hade ett s.k. pörte eller kök med en stor mur. Muren lämnade en jämn värme med stor besparing av bränsle (se Palmgren, u.å.:141).

⁶³ Avser spetsen på järnstören.

⁶⁴ I Gananders *Nytt finskt lexikon* (1997/1766–1787:163) står *huhta* som substantiv för: “swed, swidieland, gammal grof barrskog afhuggen til swidie / ... / besås mäst med rotråg”. Ordet har sannolikt karelskt ursprung såsom *huhuhta* med samma innebörd (se Toivonen 1981:83). *Hempäälä* stavas i rättegångsprotokollen antingen *Hemphäälä*, *Hämpälä* eller *Hämpelä*. Kan sannolikt språkligt härledas från adjektivet *hempeä* som betyder ‘vän, ljuv, vacker, sentimental, smäktande’ (*Suuri Suomi-Ruotsi-sanakirja* 1997:199).

⁶⁵ Uppgifter ur *Karl Gustafs församlings kyrkoarkiv*, husförhörslängden AI:2, fol 227, konverterad till micro fiche, tillhandahållen vid Forskningsarkivet, Umeå universitet.

⁶⁶ Hemmans- och familjenamnet *Mustaparta* betyder ‘svartskägg’ och finns redan i 1607 års skattelängd (se *Tornedalens historia* I 1991:237). Fortfarande 1971 fanns i finska Ala-Vojak-kala ett hemman benämnt *Mustaparta 6(4)*, vars ägare bar detta namn (*Kotiseutuni Peräpohjola. Lappi* 1971:285).

⁶⁷ Kattun är ett tunt, lätt bomullstyg.

⁶⁸ Se Appendix A.

⁶⁹ Ett besman är en våg som man håller i handen och består av en graderad stång med en vikt i ena änden och en krok i den andra. Man läser av vikten genom att förskjuta handtaget som finns anlagt på stången.

⁷⁰ Talesätt av finskans ‘köysi’ eller på svenska rep, tåg, etc. I rättegångsprotokollet tolkas detta som ett talesätt “hvarmed Finnarne utmärka, att de hafva mycket af något, eller något i öfverflöd”.

⁷¹ “Sebau” enligt ett annat vittnesmål.

⁷² Om Reinholdt då var i sällskap med bonden Abraham Nuotikumpu och inhysesmannen Salomon Haapasaari, eller om dessa två redan fanns hos Lauri när Reinholdt kom dit, rådde det av rannsaktionsprotokollet att döma viss osäkerhet om.

⁷³ Rana är ett tjockt, randigt ylletäcke vävt i varptyngd vävstol.

⁷⁴ Gård på ett hemman, i allmänhet avsett för äldre, f.d. ägare.

⁷⁵ I samband med att hemman överläts från äldre till yngre generationers bönder, gjordes ofta överenskommelser mellan parterna som gick ut på att den yngre köparen i samband med överlåtandet förband sig att försörja den äldre och dennes hustru. Ett kontrakt upprättades vanligtvis som i korthet gick ut på att de äldre under återstoden av sina liv skulle kunna “leva i orubbat bo”.

⁷⁶ Detta häkte har beskrivits på följande sätt:

Arrestlokalen i Nedertorneå var 7x6 meter och hade också två rum varav det ena / ... / rymningssäkert med dubbla golv, förstärkt tak, dubbla järnslår för dörren samt galler för fönstren. Huset var mindre rymningssäkert men var å andra sidan i så gott skick att fångarna klarade sig utan hälsovådor efter avtjänat straff (se Teerijoki 1993:103).

⁷⁷ I och med att Lidström med sällskap anlät till detta pörte fanns, förutom Reinholdt, följande personer där: Husbonden Isak Lauri och dennes hustru Maria Stina Sigfridsdotter, bönderna Abraham Nuotikumpu, Pehr Enbuske och Isak Pellikä, inhysesmännen Johan Törn gren och Pehr Huhta, den senare tillsammans med hustrun Maria Olofsdotter, vidare jungfrun Anna Johanna Erika Lidström, hustrurna Brita Cajsa Johansdotter Hempäälä och Maria Cajsa Jakobsdotter Vaara och slutligen drängen Fredrik Salomonsson Klockare, dvs. sammantaget tretton personer!

⁷⁸ Detta är uppenbarligen en felöversättning i protokollet. Förhören såväl med Reinholdt som med vittnena hölls uteslutande på tornedalsfinska då varken han eller flertalet vittnen ju behärskade svenska språket. Som nämnts i inledningen utnyttjades därför en sockentolk i de svenska häradsrätterna längs gränsen, eftersom protokoll och andra handlingar avfattades på

svenska. Överhuvudtaget innehåller de olika handlingarna i målet en del språkliga märkligheter som sannolikt kan tillskrivas detta faktum.

⁷⁹ Domslutet avkunnades enligt en förordning daterad den 20/1 1779. Förordningen rörde mål där inte full bevisning kunde fälla en tilltalad som förnekade brott, men där så pass graverande omständigheter talade emot den tilltalade att denne skulle hållas i fängsligt förvar för att förmås att bekänna (se Inger 1976). Om detta institut och de fångar som dömdes i enlighet med det skrev chefen för Kriminalvårdsstyrelsen 1885–1910, Per Sigfrid Wieselgren, bl.a. följande:

Bekännelsefångens "enskilda fängelse" var föreskrivet genom k. brevet den 16 febr. 1826, som jämte bestämmelsen, att de alltid borde förvaras i särskilda fängelserum, förständigade vederbörande att där lämna dem "aldeles sysslolösa". Vanligen insattes de uti någon af korrektionsinrättningarna. Vidgingo de äntligen sin brottslighet, borde förhör med dem anställas inför närmaste stadsdomstol, innan rapport om bekännelsen afsändes, och rättens förhörsprotokoll rapporten bifogades, därefter den öfverrätt, som i målet dömt, ägde förordna om ny undersökning eller annan åtgärd, därom anmälan hos K. Maj:t borde göras. Ännu i slutet af 1830-talet och i början af det följande var antalet af detta slags fångar jämförelsevis högt; / ... / sedermera sjönk siffran öfver hufvudtaget, till dess den siste bekännelsefången, före soldaten C. E. Lindqvist, tilltalad för mord, utan att hafva aflagt bekännelse blef från kronohäktet å Långholmen, på grund af K. Maj:ts beslut den 14 juli 1869, därifrån frigifven, efter att hafva något mera än två år varit såsom bekännelsefånge i fängelse innesluten (Wieselgren 1895:435).

Inger har för övrigt kortfattat beskrivit Reinholdts fall som 'casus 10' (Inger a.a.:180–182).

⁸⁰ Egentligen 'Styrelsen öfver Fängelser och Arbetsinrättningarne i Riket'.

⁸¹ I detta fall 'Stockholms Södra Förstads Kämnersrätt'. Kämnersrätten var i första hand en förberedande rätt i vissa städer. Dessutom kunde smärre mål behandlas i sin helhet i denna instans.

⁸² Om Johan Tulindberg kan nämnas att han var född i Uleåborg 1796, verkade först som präst i Åbo innan han tillträdde komministertjänsten vid finska församlingen i Stockholm. Han hann bl.a. påbörja en, uppenbarligen utmärkt för, kyrkobok för denna församling innan han avled 1843. Han uppges ha besvärats av en "trasslig ekonomi men / ... / annars var[it] skötsam" (Tarkiainen a.a.:31).

⁸³ Någon ort, eller ens någon ortsdel, med detta namn finns inte längs den finska sidan av riksgränsen längs Torne älv, översatt till svenska betyder *Rekiharjut* 'slädåsarna'. Sannolikt avsåg Reinholdt folk på hemmanet *Harju* beläget i finska Kukkola. Detta hemman har ägts av samma släkt från 1613 och fram till 1970-talets början (*Kotiseutuini Peräpohjola. Lappi* a.a.:353).

⁸⁴ Äldre viktmått som efterhand bytte namn till skålpund. Tio skålpund motsvarar 4,25 kilo.

⁸⁵ Det faktum att målet var synnerligen omfattande, med hela 94 instämnda och avhörda vittnen under rannsakingstillfällena 1832, samt att Länsstyrelsen krävde att målet skulle avslutas skyndsamt, ledde till en hel del huvudbry om vem som kunde ta sig an målet. Uppgiften föll till slut på lagmannen J.G. Rosenlund. Som åklagare förordnades kronofogden Pehr Öhrling.

⁸⁶ Hämtat ur Fånglistor för Norrbottens län, konverterade till mikrofiche, tillhandahållna vid Forskningsarkivet, Umeå universitet. Den förberedelse för döden som omtalas i denna notering finns beskriven i *Handbok uti Svenska Kyrko-Lag-Farenheten* från 1824. Där omtalas, under § 19, 'Om sjukas och fångars besökande', punkten F, följande:

Till dem, som för deras missgärningars skull sitta fängslade för lifvet, eller redan äro dömda till döden, skola sådana Prester skickas, som prövas på bästa sättet kunna undervisa och trösta dem af Guds ord. – Derföre skola ock Presterne, förr än de ordineras, göra

sig väl kunniga uti samvets-mål och frågor, och lära sig, huru de blödiga och af djefvulen eller annan svaghet anfäktade, sjuka och bedröfvade, eller till döden dömda menniskor bäst kunna och böra hugsvalas. När Prester följa fångar till döden, skola de gifva akt uppå, att dem icke gifves för mycket vin, så att de varda druckne, och derigenom obehärliga till att hafva botfärdiga tankar samt bedja Gud om en salig ändalykt och sin själs eviga välfärd.

I anslutning till denna punkt finns en fotnot med bl.a. följande tillägg:

För öfrigt lära i denna sak näppeligen sådana föreskrifter kunna meddelas, hvilka passa till alla förekommande händelser. En noggrann urskillning, menniskokännedom, andelig erfarenhet, nödig insigt i gudaläran samt trofast bön till Gud, böra vägleda Läraren i dessa brydsamma göromål, om han skall med framgång uträtta sitt värf.

⁸⁷ Här avses dels de närmast anhöriga till den tilltalade Reinholdt, dels minderåriga, icke myndiga och dels bonden Adam Kauppi, som genom att han tidigare visade sig vara straffad för stöld inte ansågs vittnesgill utan endast kom att, som det hette, 'upplysningsvis' höras i målet.

⁸⁸ Se Drugge & Lindgren a.a.

⁸⁹ Se Appendix A.

⁹⁰ Pehr Huhta har inte kunnat återfinnas i födelse- och dopboken för Karl Gustafs församling, och ej heller i dessa böcker avseende omkringliggande församlingar, dvs. för Hietaniemi, Neder- och Övertorneå församlingar. Det omnämns dock i samband med hans första äktenskap, som inleddes 1821, att han kommit från svenska sidan av gränsen. Bodde vid detta giftermål med hustrun Anna Greta Isaksdotter på Lauri hemman i Kukkola men flyttade, antagligen efter hustruns död 1823, till 'Kukkola inhyses'. Vid första äktenskapet föddes en dotter som dog i späad ålder. Gifte om sig 1827 med Maria Olsdotter Kieri och bodde med henne i ett barnlöst äktenskap i Kukkola till sin död 1859 (Karl Gustafs kyrkoarkiv, husförhörslängderna AI:2, fol 188 & 235, AI:3, fol 158, AI:4, fol 167, AI:5, fol 169 & AI:6, fol 191, födelse- och dopboken C:1, lysnings- och vigselboken E:2 samt död- och begravningsboken DI:1).

⁹¹ Rannsakningshandlingar från Nedertorneå och Carl Gustafs tingslag, AIa: 19, den 10/10, §189, 11/10, §209, 17/10, §222 och 22/10, §230 1822, förvarade vid Landsarkivet i Härnösand.

⁹² Rannsakningshandlingar från Nedertorneå och Carl Gustafs tingslag, AIa:19, mål den 22/10 1822, §235, förvarade vid Landsarkivet i Härnösand.

⁹³ Mål i urtima ting vid Nedertorneå och Carl Gustafs tingslag, AlB:5, 2/1, 10/1, 23/2, 25/2 1829, förvarade vid Landsarkivet i Härnösand. Domslutet mot Johan Kauppi avkunnades enligt samma förordning om 'insättande på bekännelse' som ju även tillämpades i målet mot Reinholdt.

⁹⁴ Personerna finns omnämnda i rättegångshandlingarna i dessa skilda sammanhang och återfinns uppräknade i Appendix B.

⁹⁵ I detta avsnitt redovisas brottmål från Nedertorneå och Carl Gustavs tingslag, urtima ting, serierna AlB:2 och AlB:6, konverterade till micro fiches, serien D54314, och tillhandahållna vid SVAR.

⁹⁶ Se under rubriken "Ett hemskt mord har timat" nedan.

⁹⁷ Berggård a.a.:79. På meänkieli. Svensk översättning: Brännvin gör även den kloke tokig.

⁹⁸ Byn Niemis ligger inom Hietaniemi församling strax norr om det sägenomspunna Luppioberget cirka sex mil norrut efter riksvägen på svenska sidan av Torneälven från Haparanda räknat.

⁹⁹ Citerat från Lundkvist 1994a:130.

- ¹⁰⁰ Se von Hofer 1985:1:3.
- ¹⁰¹ Verkko 1946 och Lenke 1989. Se även v Hofer 1990. Huruvida ett direkt samband förelåg mellan brännvinskonsumtion och den grova våldsbrottsligheten kan vi däremot låta vara osagt.
- ¹⁰² Carlsson 1994:123 och Lundkvist 1994a a.a.:129–131.
- ¹⁰³ Fallbeskrivningen bygger, om inget annat anges, på rannsaktionshandlingar från Övertorneå tingslags häradsrätt avseende målen daterade 9/12, 1879, 9/1 och 24/5 1880, förvarade vid Landsarkivet i Härnösand.
- ¹⁰⁴ Motsvarande ungefär 1/3 liter.
- ¹⁰⁵ Motsvarande 8 centiliter.
- ¹⁰⁶ Motsvarar 18 meter.
- ¹⁰⁷ Motsvarar omkring 175 cm.
- ¹⁰⁸ Motsvarande 24 centiliter.
- ¹⁰⁹ Motsvarande 0,327 liter.
- ¹¹⁰ Motsvarar 65 centiliter.
- ¹¹¹ Motsvarande 2,617 liter.
- ¹¹² Här syftar man på Lars Levi Laestadius (1800–61), präst, väckelseledare, författare och botanist. Kyrkoherde i Karesuando 1826–49 och i Pajala 1849–61.
- ¹¹³ I *Norrbottnens-Kuriren*, No 52, 24/12 1879, s 3.
- ¹¹⁴ I *Norrbottnens-Kuriren*, No 3, 15/1 1880, s. 2.
- ¹¹⁵ Samtliga mål hämtade ur Övertorneå tingslag, urtima ting, AlB:8, digitalt överförda från Landsarkivet i Härnösand till Forskningsarkivet, Umeå universitet.
- ¹¹⁶ I själva verket en s.k. suveränitetsholme. Se s. 8.
- ¹¹⁷ När det stulnas värde understeg 15 kronor var brottsrubriceringen vid denna tid 'snatteri'.
- ¹¹⁸ Då liksom tidigare krävdes för en fällande dom i brottmål antingen ett erkännande av den tilltalade eller två oberoende, ojäviga vittnens enstämmiga utsagor mot denne. I detta mål förnekade den tilltalade brott samtidigt som endast ett vittne, hustrun Cajsa Viipola, hade något att anföra i sak mot Leukumaa.
- ¹¹⁹ Se Appendix C. Uppgifterna är hämtade ur Hietaniemi, AI:2–8, Övertorneå, AI:4–5, och Nederkalix, AI:5a–6a, församlingars husförhörslängder för åren 1800–1880, konverterade till micro fiches och tillgängliga på Forskningsarkivet, Umeå universitet.
- ¹²⁰ Grym a.a.
- ¹²¹ Ibid.
- ¹²² Se Nash Parker & Auerhahn 1999 för en översikt av dessa teoretiska ansatser
- ¹²³ Ylikangas 1985.
- ¹²⁴ Drugge & Lindgren a.a.

REFERENSER

OTRYCKTA KÄLLOR

Forskningsarkivet vid Umeå Universitet

Husförhörslängderna från Karl Gustafs, Nederkalix' och Övertorneå församlingar (micro fiches).

Domböcker från häradsrätten i Övertorneå tingslag (CD-ROM). Avser vidhängande mål till det s.k. lammifallet.

Landsarkivet i Härnösand

Domböcker från häradsrätterna i Karl Gustaf & Nedertorneå och Övertorneå tingslag. Avser de s.k. reinholdt- och lammifallen.

SVAR, Ramsele

Domböcker från häradsrätterna i Karl Gustaf & Nedertorneå och Övertorneå tingslag (Micro fiches). Avser vidhängande mål till det s.k. reinholdtfallet.

TIDNING

Norrbottenskuriren.

TRYCKTA KÄLLOR

Ahnlund, Nils Gabriel 1955, *Västerbotten före Gustav Vasa*. Luleå: eget förlag.

Berggård, Stina-Greta 1990, *Sananparsia. Ordspråk*. Övertorneå: Bokförlaget Kammos.

Bergner, C.F. 1852, 'Beskrifning öfver Carl Gustafs Socken'. I: Palmgren, Georg, u å. *Sockenkartverket. Om 1850-talets sockenkartverk med beskrivning av några socknar i Norrbotten*. Luleå: Föreningen Norrbottens Lantmäterimuseum och Lantmäterimuseet Luleå.

Carlsson, Sten 1994, Oskar I:s konservativa tid. I: *Den svenska historien 12. De första Bernadotterna. Vårt moderna statsskick växer fram*. Stockholm: Bonnier Lexicon.

Catton, William R. Jr 1966, The Development of Sociological Thought. I: *Handbook of Modern Sociology*. Robert E. L. Faris (ed.). Chicago: Rand McNally & Company.

Drugge, Ulf & Simon Lindgren 2001, *Med dödlig utgång. Om grova våldsbrott och sociala former i 1800-talets Sverige*. Umeå: Umeå Studies in Sociology, No 117.

Fjellström, Phebe 1997, Mentala kartor i gränsland – belyst av människors livsmönster i det forna Tornedalen. I: Edlund, Lars-Erik (red.), *Kartan i kulturforskningens tjänst, Kulturens frontlinjer 2*. Umeå: Kulturgräns norr.

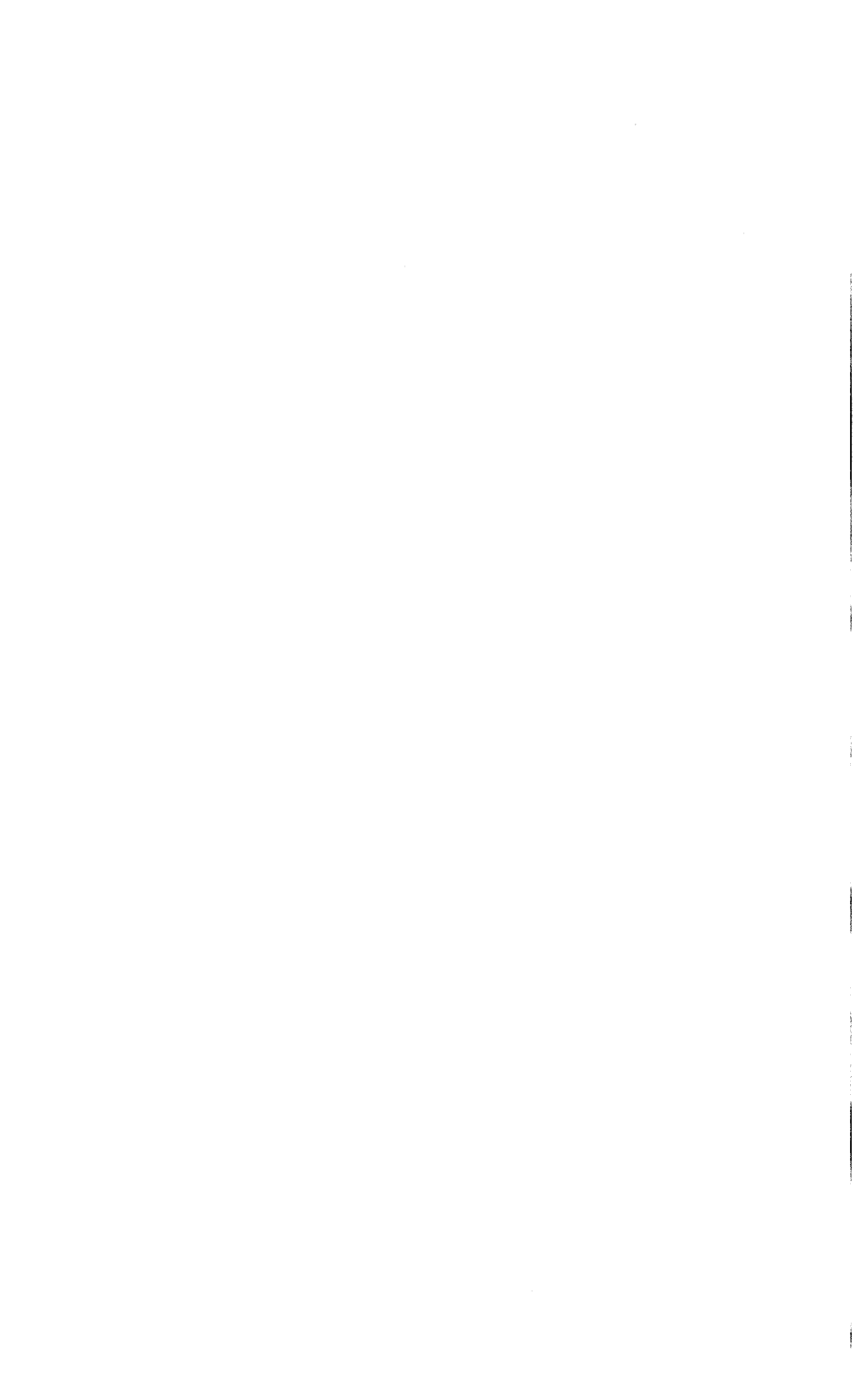
Forsell, Håkan 1999, Kulturhistoriens uppgång... och fall? I: *Dagens Nyheter*, fredagen den 3 december, s B.

Franzén, Mats 1992, *Den folkliga staden*. Lund: Arkiv förlag.

- Frykman, Jonas & Orvar Löfgren 1979, *Den kultiverade människan*. Lund: Liber Läromedel.
- Ganander, Christfrid 1997/1766–1787, *Nytt finskt lexikon*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Grym, Emil 1959, *Från Tornedalen till Nordnorge. Anteckningar om utvandringen från norra Sverige till norra Norge under 1700- och 1800-talen*. Luleå: Luleå Bokförlag.
- Gustafsson, Åke 1995, *Riksgränshistoria & gränsöversyner. Från Svinesund till Haparanda*. Gävle: Lantmäteriet. Kartförlaget.
- Hall, Stuart & Tony Jefferson (eds) 1991/1975, *Resistance Through Rituals. Youth Subcultures in Postwar Britain*. London: Routledge.
- Handbok uti Svenska Kyrko-Lag-Farenheten 1824*, Christian Wåhlin utgivare. Stockholm: A Wiborgs förlag.
- Hebdige, Dick 1988/1979, *Subculture. The Meaning of Style*. London: Routledge.
- Hederyd, Olof 1992, *Tornedalens historia III. Haparanda*: Birkarlens förlag.
- von Hofer, Hanns 1985, *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750–1984. Diagram, tabeller och kommentarer*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- von Hofer, Hanns 1990, Homicide in Swedish Statistics, 1750–1988. In *Scandinavian Studies in Criminology*, Volym 11. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hyltenstam, Kenneth 1997, Om begreppen språk och dialekt och meänkielis status som eget språk. I: Eva Westergren & Hans Åhl (red.), *Mer än ett språk. En antologi om två- och trespråkigheten i norra Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Inger, Göran 1976, *Institutet "insättande på bekännelse" i svensk processrätts historia. Rättshistoriskt bibliotek, tjugofemte bandet*. Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln.
- Jacobsen, Roy 2000/1999, *Gränser*. Stockholm: Norstedts.
- Johansson, Henning 1997, Ska barnen verkligen utsättas för nordsamiska och meänkieli i skolan också? Om trespråkighet, urbefolkningar och kulturövergrepp. I: Eva Westergren & Hans Åhl (red.), *Mer än ett språk. En antologi om två- och trespråkigheten i norra Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Kenttä, Matti & Erling Wande (red.) 1992, *Meän Kielen sanakirja*. Övertorneå: Kaamos.
- Kenttä, Matti & Bengt Pohjanen 1996, *Meänkielen kramatiikki*. Övertorneå: Kaamos.
- Kotiseutuni Peräpohjola. Lappi* 1971, Kuopio: Suomen Maakuntajulkaiso OY.
- Kuoppa, Harriet 2001, Meänkieli som minoritetsspråk. I: *Oknytt*, nr 1–2, årgång 22.
- Lassinantti, Ragnar 1975, *Är kulturen gränslös?* I: *Tornedalica*, nr 19.
- Lenke, Leif 1989, *Alcohol and Criminal Violence: Time Series Analyses in a Comparative Perspective*. Edsbruk.
- Linné, Carl von 1969/1732, *Carl von Linnés lappländska resa*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lundkvist, Sven 1994a, Den tidiga nykterhetsrörelsen. I: *Den svenska historien 12. De första Bernadotterna. Vårt moderna statsskick växer fram*. Stockholm: Bonnier Lexikon.
- Lundkvist, Sven 1994b, Nykterhetsrörelsen. I: *Den svenska historien 13. Emigrationen och det industriella genombrottet*. Stockholm: Bonnier Lexikon.

- Moberg, Arvid 1968, *Kopparverket i Kåfjord. Ett bidrag till Nordkalottens historia*. Luleå: Norrbottens museum.
- Månsson, Per (red.) 1988, *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Bokförlaget Prisma AB.
- Nash Parker, Robert & Kathleen Auerhahn 1999, *Drugs, Alcohol, and Homicide. Issues in Theory and Research*. I: Smith, M. Dwayne & Margaret A. Zahn (eds). *Homicide. A Sourcebook of Social Research*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Norrbottens synliga historia. Norrbottens kulturmiljöprogram*, del 2, band 1 1998, Luleå: Länsstyrelsen i Norrbottens län, Nummer 10.
- Palmgren, Georg (u å), *Sockenkarteverket. Om 1850-talets sockenkartverk med beskrivning av några socknar i Norrbotten*. Luleå: Föreningen Norrbottens Lantmäterimuseum och Lantmäterimuseet Luleå.
- Pekkari, Karl 1997, *Meänkieli som hemspråk i skolan genom åren*. I: Eva Westergren & Hans Åhl (red.), *Mer än ett språk. En antologi om två- och trespråkigheten i norra Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Svensk Författningssamling (SFS)*.
- Slunga, Nils 1965, *Staten och den finskspråkliga befolkningen i Norrbotten. Tornedalia*, nr 3.
- Suuri Suomen-Ruotsi-sanakirja. Ensimmäinen osa A–O* 1997. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Svensson, Sigfrid 1979, *Bygd och yttervärld*. Stockholm: Nordiska museet.
- Tarkiainen, Kari 1993, *Finnarnas historia i Sverige, del 2. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944*. Helsingfors: Suomen Historiallinen Seura/Nordiska Museet.
- Teerijoki, Ilkka 1993, *Lokalstyrelse och överhet. I: Tornedalens historia II, Från 1600-talet till 1809*. Haparanda: Tornedalskommunernas historiebokskommitté.
- Tenerz, Hugo 1962, *Ur Norrbottens finnbygds och dess befolknings tidigare historia samt Den svenska infiltrationen i övre finnbygden under 1600- och 1700-talen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Toivonen, Y. H. 1981, *Suomen kielen etymologinen sanakirja. I*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.
- Tornedalens historia I. Från istid till 1600-talet*. 1991. Haparanda: Tornedalskommunernas historiebokskommitté.
- Tornedalens historia II. Från 1600-talet till 1809*. 1993, Bilaga 1. Haparanda: Tornedalskommunernas historiebokskommitté.
- Waara, Peter 1996, *Ungdom i gränsländ*. Umeå: Borea.
- Waara, Peter 1997, *Är gränsen stängd? Om tornedalsungdomar mellan uppbrott och inordning*. I: Eva Westergren & Hans Åhl (red.), *Mer än ett språk. En antologi om två- och trespråkigheten i norra Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Vahtola, Jouko 1980, *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimitieteellinen ja historiallinen tutkimus. Kuusamo: Studia Historica Septentrionalia 3.
- Vahtola, Jouko 1991a, *Folkets mångfald. I: Tornedalens historia I. Från istid till 1600-talet*. Haparanda: Tornedalskommunernas historiebokskommitté.
- Vahtola, Jouko 1991b, *Älvdalens byar och samhällen. I: Tornedalens historia I. Från istid till 1600-talet*. Haparanda: Tornedalskommunernas historiebokskommitté.

- Wande, Erling 1997, Anteckningar om tornedalsfinskans historia. I: Eva Westergren & Hans Åhl (red.), *Mer än ett språk. En antologi om två- och trespråkigheten i norra Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Verkko, Veli 1946, Våldsbrottslighetens utveckling och lagbundenhet i Sverige och Finland åren 1750–1940. I: *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Volym 49.
- Wieselgren, Sigfrid 1895, *Sveriges fängelser och fångvård från äldre tider till våra dagar. Ett bidrag till svensk kulturhistoria*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Willis, Paul E. 1993/1977, *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Hampshire: Ashgate.
- Ylikangas, Heikki 1985, *Knivjunkarna: våldskriminaliteten i Sydösterbotten 1790–1825*. Helsingfors: Söderström.

APPENDIX A

REINHOLDT OCH JANUARIDAGARNA I KUKKOLA, 1832 – PERSONER I DEN KRONOLOGISKA ORDNING DE UPPTRÄDDE ENLIGT RÄTTEGÅNGSPROTOKOLLET:¹

I. DATUM FÖR HÄNDELSE OCH PERSONER REINHOLDT MÖTTE INNAN HAN GREPS (NAMNGIVNA PERSONER)²

16:e januari

- (1) Pigan Maria (Andersdotter) Liviöjärvi, f 154, bland Kukkola inhysingar tills m öä dotter. * 1790, utfl 1832. Morgon. 1.
- (2) Förgångsmannen Hans Koski, f 142 på Niska h:n, Kukkola, som förre husbonden. * 1765, d 1833 gm drunkning. Eftermiddag el afton. 2.
- (3) Hustrun Maria Koski, f 142, hustru t (2). * 1774, fl 1834 t f 116, Härkäniemi h:n, omg där 1834 m bonden o änklungen Johan Pehrsson Muuhu. Eftermiddag el afton. 2.
- (4) Bonden Aron (Stephansson) Niska, född Jurvakainen, f 142, g, tills m hustru o hemmaboende dotter på Niska h:n, Kukkola. * 1793. Afton. 3.
- (5) Hustrun Brita Johansdotter Ström, f 143, på Ströms h:n, Kukkola, efter 1830, då infl fr NTo m maken Carl Ström o två barn när dåvarande husbonden (63) 'utflyttade'. Tredje barn i Kukkola. * 1799, d 1834 i 'colik' varefter änklung o barn utfl 1835 t NTo. Afton. 4.
- (6) Inhyesmannen Nils (Larsson) Harrisenmaa. f 154, bl Kukkola inhysingar m hustrun (7) o dotter. * 1770, d 1833 i 'halssjuka'. Afton. 5.
- (7) Hustrun Cecilia Hansdotter, f 154, m maken (6), dotter o hennes tre oäkta barn samt förmodligen även m svågern (8) o (1) bl Kukkola inhysingar. * 1767. Afton. 5.
- (8) Inhyesmannen Johan (Larsson) Harrisenmaa, f 154, broder t (6), bl Kukkola inhysingar, g 1811, änklung 1827. Bodde förmodligen tills m (1) o (6). * 1782. Afton o natt. 6.

17:e januari

- (9) Johan Harrisenmaa, se (8). Morgon. 7.
- (10) Dottern Brita Cajsa (Jaakola el) Sallinen, f 155, bl Kukkola inhysingar, reg under syster t (6), (7) o Eva Larsdotter Harrisenmaa. Bor tills m modern Maria Caisa Sallinen, hennes två öä barn o eget dito. * 1812. Noterad som 'utfl' 1830, med på husförhör 3/3 1832, tidvis utfl 1832 o 1833, åter infl april 1833. Utfl 1837. Morgon. 8.
- (11) Inhyesmannen Pehr (Andersson) Huhta, f 158, bl Kukkola inhysingar tills m hustrun (12). * 1794, g 1827, barnlös. Kl 1–2 t natt. 9.
- (12) Hustrun Maria Olofsdotter (Kieri), f 158, bl Kukkola inhysingar m maken (11). * 1798, g 1827, barnlös. Kl 1–2 t natt. 9.

18:e januari

- (13) Bonden Isak Aronsson Lauri, f 127, husbonde på Lauri h:n, Kukkola, tills m hustrun (31) o tre söner av vilka två dör 1833. * 1794. Morgon. 10.
- (14) Johan Isaksson Lauri, f 130, husbonde på Lauri h:n, Kukkola, tills m hustru Maria Hansdotter Hempäälä, fader (död 1832) o dotterdotter t fadern. * 1792, d 1834 i "feber". Dag. 11.
- (15) Bonden Olof Viinikka, f 129, husbonde på Mäkiiviinika h:n, Kukkola. Bor där tills m hustrun Eva Abrahamsdotter (* 1805), blind svärfader o fyra barn av vilka ett dör 1833. * 1801. Afton o natt. 12.
- (16) Pigan Maria Greta Olofsdotter Pariasmaa, f 131, piga på Harri h:n, Kukkola, under husbonden (96) o dennes hustru Anna Carolina Samuelsdotter. * 1811, utfl t NTo 1836. Afton o natt. 12.
- (17) Nils Fredrik (Gustaf) Törngren, f 131, då skriven på Harri h:n, Kukkola. Son t (56), utfl fr hemmet 1831. Betecknad i rannsaktionsprotokollet som 'lösdrivare'. Först fl t f 129 o där dräng hos (15). Sedan alltså skriven på f 13. * 1810/11(?). Afton o natt. 12.

19:e januari

- (18) Johan Isaksson Lauri, se (14). Mitt på dagen t skymning. 13.
- (19) Bonden Jacob (Johansson Kauppila) Liisa, f 132, husbonde på ena hälften av Anundi h:n, Kukkola, tills m hustrun (20), fyra barn av vilka ett dör som spä 1833, förgångskvinnan (21) o hennes syster, änkan Caisa Mickelsdotter. * 1788, d 1834 i "feber". Eftermiddag o afton. 14.
- (20) Hustrun Anna Greta Johansdotter, f 132, bondehustru på Anundi h:n, Kukkola. G m (19). * 1793. Eftermiddag o afton. 14.
- (21) Änkan Valborg Mickelsdotter, f 132, bor som förgångskvinna på Anundi h:n, Kukkola, tills m system Caisa Mickelsdotter (* 1759, d 1833). Se f ö (19). * 1755. Eftermiddag o afton. 14.

20:e januari

- (22) Bonden Adam (Adamsson) Kauppi, f 124, husbonde på Kauppi h:n, Kukkola, tills m hustru o tidigare änkan efter Johan Olofsson Laiti, Maria Hansdotter (* 1781), hennes oä son Adam Johansson samt föregångsmor Malin Andersdotter(moder t (22) i hennes andra äktenskap m Adam Adamsson Kittilä (d omkr 1809). * 1797, g 1825, d 1834 av 'ok. Sjukd.' Noteras "För inbrottsstöld straffad med 18 par spö i Torneå stad och der undergått uppenbar kyrkoplikt i mars månad 1830". Tidig morgon. 15
- (23) Pigan Lisa Greta Löpare, f 164, skriven på samma sida som Reinholdt utan beteckning på sidan o tills m moder o oä son. * 1833. Dotter t förre soldaten o 'f d correctionisten' (straffad) Johan Löpare o dennes hustru Gustava Elisabet Sandlund. Johan Löpare reg som infl t socknen maj 1832. Har därefter utfl t Norge m hustru.. Tidig morgon. 15.

- (24) Änkan Malin (Magdalena) Andersdotter (Fräki), f 124, förgångsmor på Kauppi h:n. * 1768, g2 1819 m Hans Mickelsson Kauppi(* 1774), d 1835 i 'ålderdom'. Moder t (22). Tidig morgon. 15.
- (25) Hustrun Cajsa Nilsson, f 128, landbondehustru t (32) på Harri h:n, Kukkola, m två barn, (26) o Eric. * 1793. Tidig morgon. 16.
- (26) Dottern Maria Ersdotter Rosander, f 128, landbonde dotter t (32) o (25). * 1812, utfl t f 165 (utan angivelse av ort men efter Kukkola inhysingar), g 1834 m drängen Fredrik Östensson Gjers, utfl t Norge 1834, infl 1837 o utfl t Norge 1838. Tidig morgon. 16.
- (27) Anders (Johansson) Öman, f 157, först reg som "Far" bl Kukkola inhysingar, senare fl t Harri h:n, f 128, där reg som "Far. Enkl.". * 1764. Tidig morgon. 16.
- (28) Hustrun Maria (Aronsson Lantto) Grönberg, f 151, bl Kukkola inhysingar. Maka t inhysesmannen Johan Pehrsson Kauppi (Grönberg). Om denne reg att han var "1829 för tjufnad tilltalad och stäld på framtiden" samt "död på Länsfängelse" 1831 efter sjukdom där. Av tidigare husförhörslängder framgår att Johan Kauppi var gift första gången 1811 m Cecilia Johansdotter (* 1781). Dessa makar var "dömde till ägtenskapsskilnad för hennes horsbrott genom utslag den 22 oktober 1822". * 1792, således g 1825 samt änka 1832. Med Johan Kauppi två barn. Morgon. 17.
- (29) Flickan Eva Cajsa Könönen, f 154, bl Kukkola inhysingar tills m fyra oä barn av vilka en dog som tioåring 1833. * 1823. Morgon. 17.
- (30) Bonden Isak Aronsson Lauri, se (13). Morgon. 18.
- (31) Hustrun Maria Stina Sigfridsdotter, f 127, maka t husbonden (13) på Lauri h:n, Kukkola. Tre barn av vilka två dog 1833. * 1797. Morgon. 18.
- (32) Landbonden Eric Rosander, f 128, landbonde o förre nämndemannen på Harri h:n, Kukkola. Bodde där tills m hustrun (25) och barnen (26) och Eric. * 1789. Kl 11 o åtskilliga gånger. 19.
- (33) Hustrun Cajsa Nilsson, se (25). Kl 11 o åtskilliga gånger. 19.
- (34) Dottern Maria Ersdotter Rosander, se (26). Kl 11 o åtskilliga gånger. 19.
- (35) Anders Öman, se (27). Kl 11 o åtskilliga gånger. 19.

21:a januari

- (36) Landbonden Eric Rosander, se (32). Morgon en timme. 20.
- (37) Dottern Maria Ersdotter Rosander, se (26). Morgon en timme. 20.
- (38) Bonden Isak Aronsson Lauri, se (13). Morgon en timme. 20.
- (39) Inhysesmannen Pehr Huhta, se (11). Morgon en timme. 20.
- (40) Pigan Elsa Pehrsson Rautio, AI:2, f 232 (ej AI:3), 'piga' i Kukkola o reg bl Kukkola inhysingar tills m moder, syster o dennes make Johan Olofsson Styrman. Får oä barn bl a 1821, 1823, 1828, 1834 o uppges då vara piga i Kukkola. Dotter t Pehr Anundsson Rautio o sedermera änkan Clara Andersdotter Smed. * 1797, d 1835 i "nerffeber". Morgon en timme. 20.
- (41) Hustrun Maria Grönberg, se (28). Morgon. 21.
- (42) Bonden Isak Aronsson Lauri, se (13). Dag. 22.
- (43) Hustrun Maria Stina Sigfridsdotter, se (31). Dag. 22.
- (44) Bonden Adam Kauppi, se (22). Afton o natt. 23.

- (45) Pigan Lisa Greta Löpare, se (23). Afton o natt. 23.
 (46) Änkan Malin(Magdalena) Andersdotter, se (24). Afton o natt. 23.
 (47) Avskedade soldaten (Aron Jacobsson) Sjöholm, NTo o Nedre Vojakkala, f 55, bl soldater. Tre noteringar om brott mot 6:e budet. Reg att han "vistas i Carl Gustafs socken" o återfinns på f 145 bl Kukkola soldater tills m hustru Caisa Henriksdotter Holti(* 1787) o två barn fr tiden före äktenskapet. * 1790, g 1825, utfl t Norge 1832. Afton o natt. 23.

22:a januari

- (48) Landbonden Eric Rosander, se (32). Morgon. 24.
 (49) Inhysesmannen Salomon Haapasaari, Nto f 201, inhysesman på Keräsjoiki 8 som ägs av Adam Mickelsson Kattilasaari o brukas av Pehr Abrahamsson Enbuske Matti, o f 202, som 'Förgångsman' på Keräsjoiki 9 som ägs av Abraham Mickelsson Nuotikummu o Lars Henriksson Ingilä m den senare som brukare. * 1797, d 1835 i "sveda". Not om brott mot 6:e budet. Morgon. 25
 (50) Bonden Abraham Nuotikummu, Nto f 33, husbonde på Leipijärvi no 1. * 1764. Morgon. 25.
 (51) Bonden Isak Aronsson Lauri, se (13). Morgon. 26. Tillsammans m (49) o (50).
 (52) Hustrun Maria Grönberg, se (28). Morgon. 27. Tills m (49) o (50).
 (53) Bonden Adam Kauppi, se (22). Förmiddag. 28. Tills m (49) o (50).
 (54) Bonden Isak Aronsson Lauri, se (13). Eftermiddag. 29. Tills m (50).
 (55) Bonden Pehr (Abrahamsson) Enbuske (Matti), Nto f 201, landbonde på Keräsjoiki no 8, Haapasaari h:n tills m hustru o tre barn. * 1793. Eftermiddag. 29.
 (56) Johan (Henriksson) Törngren, f 152, bl Kukkola inhysingar tills m hustru, tre söner, svägerska o två barnbarn. * 1776, "begynt läsa", utfl t Norge 1833. Eftermiddag. 29.
 (57) Inhysesmannen Pehr Huhta, se (11). Eftermiddag. 29.
 (58) Hustrun Maria Olofsdotter, se (12). Eftermiddag. 29.
 (59) Hustrun Brita Caisa Johansdotter Hempäälä, f 136, på Hempäälä h:n i Kukkola tills m maken Daniel Samuelsson Samuli o dotter på faderns (10) hemman. * 1811, g 1829, d 1833 i 'rödsot'. Maken utfl t Norge 1832 o infl 1835. Eftermiddag. 29.
 (60) Hustrun Maria Caisa Jacobsdotter Vaara, f 132, inhyses på Anundi h:n, Kukkola. Reg som "svägerska" t Johan Samuelsson Samuli, ny husbonde på Anundi h:n gm giftermål 1836 m Brita Stina Jacobsdotter, änkefru på Hempäälä h:n men född Vaara (* 1800). * 1797, dotter t Jacob Henriksson Vaara i Korpikylä o dennes hustru Anna Greta Hansdotter. Eftermiddag. 29.
 (61) Jungfru Anna Erica Johanna Lidström, Nto f 28, Övre Vojakkala o reg där tills m fadern, fänriken Anders Lidström, dennes hustru o syster. * 1806. Reg att hon "Rest till Norrige 1833 och ej åter kommen samt derföre afförd ifrån Kyrko Boken 1835". Eftermiddag. 29.
 (62) Bonden Isac Pellikä, Nto f 7, husbonde på Pellikä h:n, Övre Vojakkala no 6, NTo. Bodde där tills m hustru o dotter. * 1790, g 1813. Eftermiddag. 29.
 (63) Drängen Fredrik Salomonsson Klockare, son t förre soldaten Salomon Anundsson Klockare o dennes hustru Eva Andersdotter Laiti. Bl Övre Vojakkala

- backstugusittare, NTo. Fl t f 143 o bland Kukkola inhysingar m hustrun Anna Greta Abramsdotter o dotter. Utfl 1830. Bl Övre Vojakkala inhysingar m ytterligare en son. * 1799, g omkr 1829. Eftermiddag. 29.
- (64) Hustrun Maria Grönberg, se (28). Eftermiddag. 30. Tills m (49).
- (65) Landbonden Eric Rosander, se (32). Eftermiddag. 31. Tills m (57).
- (66) Bonden Isak Aronsson Lauri, se (13). Eftermiddag. 32. Tills m (57), (58) o (65).
- (67) Bonden Johan (Mickelsson) Matti, f 120, husbonde på Matti h:n, Kukkola, tills m hustru. * 1792, barnlös. Eftermiddag. 33.
- (68) Inhysesmannen Pehr Huhta, se (11). Från 19–20 o natt. 34.

23:e januari

- (69) Bonden Isak Aronsson Lauri, se (13). Morgon. 35.
- (70) Hustrun Maria Grönberg, se (28). Morgon. 36.
- (71) Inhysesmannen Pehr Huhta, se (11). Förmiddag. 37.
- (72) Hustrun Maria Olofsdotter, se (12). Förmiddag. 37.
- (73) Johan Törngren, se (56). Förmiddag. 37.
- (74) Änkan Valborg Mickelsdotter Liisa, se (21). Förmiddag. 37.
- (75) Bonden Salomon (Arentsson) Nikki, f 135, husbonde på Nikki h:n, Kukkola. Bodde där tills m hustrun Brita Johansdotter (* 1785). * 1784, barnlös. Förmiddag. 38.

¹ Följande personuppgifter finns med i sammanställningen: Ordningsnummer enligt vilka personerna kronologiskt framträder, titel, namn, foliand i husförhörslängden, social ställning, födelseår, 'utår' (dvs. när personen avregistreras i husförhörslängden), 'utanledning' (dvs. av vilka skäl personen ej längre är registrerad), när under dagen samt slutligen ett ordningsnummer som visar den ordningsföljd som händelserna inträffar i vilka de olika personerna uppträder.

² Följande förkortningar tillämpas: bl = bland, el = eller, f = foliand, fl = flyttad, fr = från, g = gift, gm = genom, infl = inflyttad, m = med, Nto = Nedertorneå församling, o = och, omg = omgift, omkr = omkring, reg = registrerad, t = till, tills = tillsammans, utfl = utflyttad, * = född.

APPENDIX B

II. BESÖK PÅ BROTTSPLATSEN (NAMNGIVNA PERSONER)

20:e januari

- (76) Maria (Larsdotter) Nakkula, f 153, hustru t Pehr Henriksson Nakkula (* 1784, 'begynt läsa) o två barn bl Kukkola inhysingar. * 1781. Afton. 1.
- (77) Inhysekvinnan Eva Lovisa (Johansdotter) Nuoksijärvi, f 162, bl Kukkola inhysingar tills m två oä barn. * 1794, d som "piga" 1834 i "feber". Afton. 1.
- (78) Pigan Sophia Haapasaari, f 154, som dotter till (6) o (7), bl Kukkola inhysingar tills m styvfader, moder o tre oä barn. * 1800. Afton. 1.
- (79) Clara Isaksdotter Kauppi, f 159, bl Kukkola inhysingar. * 1784, d 1833. Afton. 1.
- (80) Hustrun Maria Koski, se (3). Afton. 1.
- (81) Salomon (Arentsson) Nikki. Se (75). Afton. 2.
- (82) Bonden Johan (Henriksson) Lehtikangas, f 48, husbonde på Lehtikangas h:n, Karungi, tills m hustru, broder o elva barn. * 1783. Afton. 2.
- (83) Bonden Johan (Johansson) Kitti, f 57, husbonde på Kitti h:n, Karungi, tills m hustru o fem barn. * 1797. Afton. 2.
- (84) Inhysemannen Pehr Huhta, se (11). Afton. 3.
- (85) Bonden Johan (Andersson) Hempäälä, f 136, "svåger" o sannolikt husbonde på Hempäälä h:n. Bodde där tills m hustrun Anna Greta Hansdotter (* 1783, d 1833), dotter, svåger o deras två barn. * 1776, g 1807. Afton. 3.
- (86) Inhysemannen Jacob Vaaranpää, f 156, bl Kukkola inhysingar tills m senare mördade hustru och dotter. * 1769, g 1818, d i "äld.br." 1834. Afton. 4.
- (87) Bonden Eric (Johansson) Laiti, f 97, husbonde på Laiti h:n, tills m hustru o fyra barn. * 1794. Afton. 4.
- (88) Johan (Adamsson) Kummu, f 148, bl Kukkola inhysingar m hustru, moder o fyra barn. Fl t f 105 1831 som ny husbonde på Kummu h:n. Ett barn tillkommer o två dör 1833. * 1794, g 1821 m Brita Maria Junelius (* 1794, d 1833 i "rödsot"). Afton. 4.

21:a januari

- (89) Inhysemannen Pehr Huhta, se (11). Morgon. 5.

22:a januari

- (90) Jungfru Anna Johanna Erica Lidström, se (61). Afton. 6.
- (91) Bonden Isak Pellikä, se (62). Afton. 6.
- (92) Drängen Fredrik Salomonsson Klockare, se (63). Afton. 6.

23:e januari

- (93) Inhysesmannen Pehr Huhta, se (11). Dagen. 7.
(94) Länsmannen Nils Lind, f 61, på 'klockarebol', Karungi, m hustru o fem barn. * 1796, d 1834 i "feber". Dagen. 7.
(95) Fanjunkaren Lars Silverbrand, f 120, Inhyses tills m moder, 'majorskan', o broder på Matti h:n t 1831 då han utfl. Därefter ej återfunnen i längden. * 1805. Dagen. 7.
(96) Nämndemannen Johan Strålberg, , f 131, husbonde på Harri h:n, tillsammans med hustru. * 1778, barnlös. se ovan. Dagen. 7.
(97) Bonden Salomon Nikki, se (75). Dagen. 7.
(98) Fanjunkaren Lars Silverbrand, se (95). Dagen. 8.
(99) Nämndemannen Johan Strålberg, se (96). Dagen. 8.
(100) Bonden Salomon Nikki, se (75). Dagen. 8.
(101) Inhysesmannen Pehr Huhta, se (11). Dagen. 8.

III. JAKTEN PÅ OCH ANHÅLLET AV REINHOLDT (NAMNGIVNA PERSONER)

23:e januari

- (102) Länsmannen Nils Lind, se (94). Förmiddag. 1.
(103) Nämndemannen Johan Strålberg, se (96). Förmiddag. 1.
(104) Fanjunkaren Lars Silverbrand, se (95). Förmiddag 1.
(105) Bonden Salomon Nikki, se (75). Förmiddag. 1.

IV. REINHOLDTS MÖTEN PÅ HÄKTET (NAMNGIVNA PERSONER)

- (109) Bondesonen Erik Johansson Erkkijuntti, finska Yli-Vojakkala, g 1832 m dotter t (85), Dagen. 1.
(110) Fästevinnan Brita Greta Johansdotter Kauppi, f 151, boende bl Kukkola inhysingar m styvfadern Johan Pehrsson Kauppi, styvmodern (28) och halvsyskon. * 1812, g 1832 m (84). Troligen utfl m maken t finska Yli-Vojakkala. Dagen. 1.
(111) Hustrun Anna Greta Adamsdotter Matti, f 120, bondehustru på Matti h:n. * 1799, g m Johan Mickelsson Matti, barnlös 1838. Dagen. 1.
(112) Hustrun Caisa Johansdotter f Öman, g Styrman, f 119, bondehustru i Kukkola på Matti h:n. * 1803, g 1826, utfl t Norge 1833. Dagen. 1.
(113) Drängen Adam Samuli, Nto f 136. * 1796, g 1826. Betecknad såsom 'måg' till korpral Johan Häll, soldat no 77, Haparanda. Bosatt där. Dagen. 1.
(114) Fångvaktare Isak (Isaksson) Förare, Nto f 142. * 1798, g 1827. Styvson t änkan Anna Henriksdotter Förare. Boende bl Haparanda backstugusittare no 13. Dagen. 1.
(115) Änkan Anna Ollila, f 152, Fattighjon bl Kukkola inhysingar. * 1760, d sept 1837 efter att ha "gått vilsen i skogen". Dagen. 1.

APPENDIX C

BOENDE TILLSAMMANS MED LAMMI I NIEMIS

- (1) Aili, Eva Maria, inhysesänka. Född i Niemis 1836 och dotter till inhysesman. Gift 1856 med inhysesman från Vitsaniemi och efter giftermålet kyrkoskriven bland backstugusittarna i Armasjärvi tillsammans med make och barn. Maken begav sig 1867 till Norge där han förmodligen avled.
- (2) Aili, Euphrosyna, dotter till (1) och född 1858 i Koivukylä, Hietaniemi församling.
- (3) Rolig eller Rova, Ann Helena, änka. Bondedotter, född i Näsbyn, Nederkalix' socken 1812 och efter faderns död utflyttad till Hietaniemi socken 1828. Gift 1833 med hemmansbonde på Niemis 2. Efter dennes död änka därstädes.
- (4) Rolig, Greta Johanna, född 1842 i Niemis som dotter till (3). Ogift 1879 med två 'oäkta' barn.
- (5) Stock, Greta Johanna. Betecknades i rättegångsprotokollet som 'lösa kvinnan'. Född 1854 som en av fyra utomäktenskapliga barn till backstugusittare i Niemis. Utomäktenskaplig dotter som dog samma år som hon föddes.
- (6) Trogen, Isak Johansson. Inhyses arbetare. Son till inhysesman och född i Niemis 1854, gift 1877 med (7). Uppges i husförhörslängden ha "fel i talorganen".
- (7) Trogen, Maria Skarpsvärd, född 1844 utom äktenskapet i Kuivakangas, Övertorneå socken. Modern soldatdotter, född 1810 och död två år efter Marias födelse. Gift 1877 med (6) och således tio år äldre än sin make. Hade en 'oäkta' son, död i späda ålder, och en dito dotter före äktenskapet.
- (8) Walk, Carl August. Betecknas i rättegångshandlingarna som "[I]öse karlen". Var varken kyrkoskriven i Hietaniemi församling eller i omkringliggande församlingar. Mycket talar för att han var kyrkoskriven i Ylitornio församling på finska sidan av gränsen.

PERSONER BLAND LAMMIS 'SUPARBRÖDER'

- (9) Forssman, Per Adamsson. Bonde. Född 1828 som son till husbonde på Niemis 4. Gift 1850 och hade sex barn varav fem uppnådde vuxen ålder. Dog 1885.
- (10) Hannu, Johan Anna Gretasson. Kyrkoskriven bland Niemis backstugusittare. Född utomäktenskapligt 1835 som son till bondeänka och därefter backstugusittare. Halvbroder till (14). Gift 1858 och åtta barn fram till 1979.
- (11) Lustig, Isak Wilhelm Olsson, i rättegångshandlingarna oriktigt benämnd Johansson. Kyrkoskriven bland Niemis backstugusittare. Född 1849 som son till inhysesman i Päckilä, Hietaniemi socken. Gift 1870 och hade 1879 haft fem barn av vilka fyra levde detta år.
- (12) Mellajärvi, Johan. Kyrkoskriven bland Niemis backstugusittare och i rättegångshandlingarna betecknad som arbetare. Utomäktenskaplig son till backstugusittare i Niemis och född 1858.
- (13) Tiensuu, Henrik Henriksson, född Korpi eller Grape. Nämndemansson från Koivukylä och född därstädes 1813. I samband med giftermålet 1834 först

kyrkoskriven bland Koivukyläs backstugusittare och i slutet av 1830-talet på Niemis 6, Joki, som bonde innan han under 1850-talet förekommer bland Niemis backstugusittare. Kallar sig först på 1860-talet Tiensuu! Hade fyra barn av vilka två uppnådde vuxen ålder.

(14) Per Tiensuu, egentligen Petter Lars Gustafsson Tiensuu. Bonde på Niemis 9, Tiensuu. Född 1847 som son till backstugusittare i Niemis. Halvbroder till (10). Gift 1868, änklings 1877, omgift 1878 och hade fem barn av vilka fyra fortfarande levde 1879.

(15) Wiipa, Jakob. Son till backstugusittare i Armasjärvi, född 1856 och fortfarande kyrkoskriven 1879 bland Armasjärvis backstugusittare.

KULTURENS FRONTLINJER

I forskningsprogrammet *Kulturgräns norr: Förändringsprocesser i tid och rum*, som finansieras av *Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond*, är basbegreppet *gräns*. Dels granskas kulturgränser som utgör sega, tidsmässigt djupt förankrade strukturer inom ett geografiskt rum, dels krafter som på olika sätt sveper fram över rummet och ibland förmår utradera en kulturgräns, men ibland lämnar en gammal gräns helt orubbad. För att detta tvärvetenskapliga forskningsfält med framgång skall kunna genomlysas, samlar programmet forskare från åtta ämnen vid främst Umeå universitet och Sveriges Lantbruksuniversitet.

Projektets redaktion utgörs av professor Lars-Erik Edlund (seriens huvudredaktör) och forskningsassistent Anna Karolina Greggass (redaktör). Projektets hemsida: www.umu.se/littnord/KGN

KULTURENS FRONTLINJER

1. Kulturgräns norr: Förändringsprocesser i tid och rum. Presentation av forskningsprogram jämte en uppsats om tvärvetenskap. Umeå 1997.
2. Kartan i kulturforskningens tjänst. En artikelsamling redigerad av Lars-Erik Edlund. Umeå 1997.
3. Ulf Lundström: Bönder och gårdar i Skellefteå socken 1539–1650. Umeå 1997.
4. Lars Olov Sjöström: Bönder och borgerlighet i festseder och matvanor. En etnologisk studie i kulturgränser utifrån Skellefteå. Umeå 1997.
5. Kurt Genrup: Germania och Moder Svea: Kulturella möten och gränser. Umeå 1997.
6. Daniel Lindmark: Puritanismen och lättsinnet. Fem föredrag om folkläsning och folklig fromhet. Umeå 1997.
7. Olavi Korhonen & Birger Winsa: Språkliga och kulturella gränser i Nordskandinavien. Umeå 1997.
8. Carina Rönnqvist: Var går gränsen? Metoder vid kartläggning av kulturgränser i immigrantsamhällen. Umeå 1998.
9. Torbjörn Danell: Skelleftebygden som kulturgräns för företagande. En studie av företagsutvecklingen i Skelleftebygden under 200 år. Umeå 1998.
10. Jörgen Björklund: Den nordeuropeiska timmergränsen i Sverige och Ryssland. Umeå 1998.
11. Lisa Eriksson & Gunvor Flodell: Mål i norr. Två artiklar om nutida dialektförhållanden i norra Sverige. Umeå 1998.
12. Kristina Kram (red.): "Vi" och "dom" i norra Sverige. Nutida identifikationsmönster och moderniseringsstrategier speglade i ord och sak 1. Umeå 1998.
13. Peter Sköld & Kristina Kram (red.): Kulturkonfrontation i Lappmarken. Sex esäer om mötet mellan samer och svenskar. Umeå 1998.
14. Per André: Skogshistoriska studier i Skelleftetrakten. Sex uppsatser om Skellefteskogens historia. Umeå 1998.

15. Ulf Lundström: Traditionella bruksbåtar i Västerbotten. Om båttypen och deras gränser. Umeå 1998.
16. Bertil Marklund: Skogssamiska studier. Möten i kultur och näringar 1650-1800. Umeå 1999.
17. Christer Nordlund: Natur i norr. Historiska studier i gränser, vetenskap och miljö. Umeå 1999.
18. Daniel Lindmark (ed.): Swedishness Reconsidered. Three centuries of Swedish-American identities. Umeå 1999.
19. Anders Brändström & Birger Winsa: Två uppsatser om nordsvenska giftermåls-mönster. Umeå 2001.
20. Andrea Amft: Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnads-villkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv. Umeå 2000.
21. Kjell-Arne Brändström (red.): Bilden av det samiska. Samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt. Umeå 2000.
22. Kulturgräns norr. Studier av kulturella förändringsprocesser på nordskandina-viskt område sammanställda av Lars-Erik Edlund och Anna Karolina Greggas. Umeå 2000.
23. Lars-Erik Edlund & Anna Karolina Greggas (red.): Kontinuitet och förändring i regionala rum. Umeå 2000.
24. Ulf Lundström: Skellefteå socken 1650-1790. Umeå 2001.
25. Christer Karlsson: Vetenskap som politik. K.B. Wiklund, staten och samerna under 1900-talets första hälft. Umeå 2000.
26. Lena Sandberg: "Anders Andersson hade eld i sin tjärdal". En analys av Jonas Åströms dagböcker 1868-1891. Umeå 2000.
27. Lars-Göran Tedebrand & Lars-Erik Edlund: Tre kulturer i möte. Umeå 2001.
28. Birgitta Roeck Hansen: Gårdsgårdor och tegskiftesåker. Resursutnyttjande och kulturellt inflytande i det gamla landskapet Västerbotten. Umeå 2002.
29. Daniel Lindmark (ed.): Education and Colonialism. Swedish Schooling Projects in Colonial Areas, 1638-1878. Umeå 2000.
30. Anders Häggström: Levda rum och beskrivna platser. Former för landskaps-identitet. Umeå 2000.
31. Torbjörn Danell: Entreprenörskap i industrialismens gränsområde? En studie av lokala förutsättningar och företagarnätverk i Skelleftebygden under 1800- och 1900-talen. Umeå 2000.
32. Patrik Lantto: Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900-1950. Umeå 2000.
33. Anna-Lena Axelsson: Forest Landscape Change in Boreal Sweden 1850-2000 - a multi-scale approach. Umeå 2001.
34. Lars Elenius: Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850-1939. Umeå 2001.
35. Lars-Erik Edlund & Anna Karolina Greggas (red.): Kulturmöten i Lappmarken. Förhandlingar från ett symposium i Vilhelmina den 28-29 september 2000. Umeå 2001.
36. Gunvor Flodell: "De verkar te å gå bakåt" - Språk, etnicitet och identitet belyst utifrån emigrant- och dialektmaterial. Umeå 2002.
37. Torbjörn Danell, Sven Gaunitz & Ulf Lundström: Industrialismens Skellefteå. Med intervjuer av Lars Westerlund. Umeå 2002.

38. Kristiina Karppi & Johan Eriksson: Conflict and Cooperation in the North: States and the Saami People. Umeå 2002.
39. Linnea Gustafsson: Novation i norr. Nya dopnamn och namngivningsmönster i Skelleftebygden 1791-1890. Umeå 2002.
40. Phebe Fjellström: Kvinnoliv och måltidsglädje. Kosthåll och resurser inom det nordliga rummet. Umeå 2002.
41. Lennart Lundmark: "Lappen är ombytlig, ostadig och obekväm..." Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv. Umeå 2002.
42. Daniel Lindmark (ed.): Religious Education in History: Confessional and Inter-Confessional Experiences. Umeå 2003.
43. Ulf Drugge: Kriminalitet i gränsland. Om synliga och mindre synliga gränser samt två grova våldsbrott Umeå 2003.
44. Heidi Hansson, Raija Kangassalo & Daniel Lindmark (red.): När språk och kulturer möts. Festskrift till Tuuli Forsgren 2 november 2002. Umeå 2002.

